

NKPs antikrigsarbeid 1923-1939

Fra partistiftelsen til
den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten

Bjørn Erik Dokken

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH)

Universitetet i Oslo

Våren 2008

Forord

Jeg ønsker å takke Åsmund Egge for god veiledning i mitt arbeid med denne oppgaven. Jeg vil også takke Ole Martin Rønning for hjelp med å få oversikt over Kominterns arkiver og for å besvare de mange små spørsmålene om NKP og Komintern som dukket opp underveis. Takk også til både Åsmund og Ole Martin for selskapet under mine første par uker i Moskva og for deres hjelp i mitt første møte med det russiske byråkratiet i arkivene.

Jeg takker også det hyggelige personalet på Arbeiderbevegelsens arkiv og biblioteket i Oslo for hjelpen med å finne litteratur og kilder. Til slutt vil jeg takke familie og venner for støtten underveis i arbeidet og særlig min bror, Stefan, for tilbakemeldinger og korrektur under den siste innspurten før innlevering.

Oslo, april 2008.

Bjørn Erik Dokken

Innholdsfortegnelse

FORORD.....	1
INNHOLDSFORTEGNELSE	2
FORKORTELSER:	4
KAPITTEL 1: INNLEDNING	5
EN KORT BESKRIVELSE AV KOMMUNISTENES SYN PÅ KRIGSSPØRSMÅLET	5
PROBLEMSTILLINGER OG AVGRENSNING	7
TIDLIGERE FORSKNING OG LITTERTUR.....	9
KILDER OG KILDEKRITIKK	10
TEORETISK PERSPEKTIV.....	11
DISPOSISJON FOR FRAMSTILLINGEN.....	14
KAPITTEL 2: FRA AVSPENNING TIL KRIGSFRYKT, 1923-1927	15
NKPs ANTIKRIGSARBEID UNDER DEN FREDLIG INTERNASJONAL SITUASJONEN	15
KRIGEN I KINA	17
NKPs FØRSTE KONKRETE SOLIDARITETSAKSJON MED KINA	17
NKP PÅPEKER NORGES ROLLE I KRIGEN I KINA	19
KRIGSFAREN MOT SOVJETUNIONEN – FRA SPEKULASJON TIL KRIGSFRYKT.....	20
REAKSJONENE PÅ STORBRIANNIAS BRUDD MED SOVJETUNIONEN.....	22
MINNESTUNDEN FOR VOJKOV VED SOVJETUNIONENS LEGASJON I OSLO.....	23
NKPs OPPROP TIL DE BRITISKE MATROSENE, SOMMEREN 1927.....	26
NORGES ROLLE I KOMMUNISTENES ANTIKRIGSAGITASJON	28
MILITÆRSPØRSMÅLET	30
OPPSUMMERING	31
KAPITTEL 3: ULTRAVENSTRELINJEN OG PARTIKRISEN, 1928-1930.....	33
KOMINTERNES OVERGANG TIL ULTRAVENSTRELINJEN	33
NKPs OVERGANG TIL ULTRAVENSTREKURSEN.....	34
ULTRAVENSTRELINJENS KONSEKVENSER FOR NKP	34
MOTSETNINGEN MELLOM KOMINTERNES POLITIKK OG SOVJETUNIONENS UTENRIKSPOLITIKK.....	35
NKPs KONTRA DNAs ANTIKRIGSPOLITIKK.....	37
NKPs 3. LANDSMØTE 1929. ANTIKRIGSARBEIDET SETTES I SENTRUM	38
FORBEREDELSENE TIL 1. AUGUSTKAMPANJEN 1929	40
DNAs OG LOS MOTSTAND MOT NKPs ANTIKRIGSARBEID I 1929	41
SKIENSKONFERANSEN I JULI 1929	42
1. AUGUSTKAMPANJEN 1929	42
ARBEIDERKONGRESSEN AUGUST 1929	43
ANALYSEN AV NORGE SOM EGEN AKTØR I KRIGEN MOT SOVJETUNIONEN	44
LAPPOBEVEGELSEN I FINLAND OG KAMPEN MOT FASCISMEN	45
1. AUGUSTKAMPANJEN 1930 OG DEN SKANDINAVISKE ANTIFASCISTKONGRESSEN	46
KOMINTERNES KRITIKK AV NKPs ANTIKRIGSARBEID OG NKP-LEDELSENS SELVKRITIKK	47
NKPs UTVIDEDE SENTRALSTYREMØTE AUGUST 1930: ANTIKRIGSARBEID I KRISE.....	48
OPPSUMMERING	49
KAPITTEL 4: BONDEPARTIREGJERINGEN OG DEN INTERNASJONALE KRIGSFRYKTEN, 1931-1932	51
NKPs ”BEVISER” FOR NORGES ROLLE I KRIGSFORBEREDELSENE MOT SOVJETUNIONEN	51
BONDEPARTIETS OVERTAGELSE AV REGJERINGSMAKTEN I MAI 1931	52
NKPs ANTIKRIGSKAMPANJE I 1931	53
GRØNDLANDSSAKEN 1931-1932.....	54
DISKUSJONENE OM DE NORSKE HANDELSFORBINDELSER MED SOVJETUNIONEN	55
ANTIKRIGSKAMPANJEN I MARS 1932.....	56

NKPs 4. LANDSMØTE 1932	57
KRIGSFRYKTEN BRER SEG I ARBEIDERBEVEGELSEN I 1932	59
DET INTERNASJONALE ANTIKRIGSINITIATIVET 1932	60
DET INTERNASJONALE ANTIKRIGSINITIATIVET I NORGE	61
DNA GÅR TIL BOIKOTT AV AMSTERDAM-KONGRESSEN	63
AMSTERDAM-KONGRESSEN OG ETABLERINGEN AV ANTIKRIGSKOMITEEN I OSLO	63
ANTIKRIGSARBEIDET SOM ARENA FOR MAKTKAMPEN MELLOM DNA OG NKP	66
QUISLINGS ANGREP PÅ ANTIKRIGSBEVEGELSEN	68
KOMINTERNS RESPONS PÅ NKPs ARBEID MED AMSTERDAM-KONGRESSEN	69
OPPSUMMERING	69
KAPITTEL 5: OVERGANGEN TIL FOLKEFRONTPERIODEN 1933-1935	71
NAZISTENES MAKTOVERTAGELSE I TYSKLAND 1933	71
NKP FØLGER OPP KOMINTERNS ENHETSFORSLAG MED SOSIALDEMOKRATENE	72
DEN INTERNASJONALE ANTIFASCISTKONGRESSEN I KØBENHAVN	74
1. AUGUSTKAMPANJEN 1933: KAMP MOT FASCISMEN OG SOSIALDEMOKRATIET	75
OVERGANGEN TIL FOLKEFRONTPOLITIKKEN I KOMINTERN	76
OVERGANGEN TIL FOLKEFRONTTAKTIKKEN I AUGUSTKAMPANJEN 1934	77
KOLLEKTIV SIKKERHET OG SOVJETUNIONENS INNTREDEN I FOLKEFORBUNDET	79
DNAs REGJERINGSDANNELSE I 1935 OG DEBATTENE OM NORSK UTENRIKSPOLITIKK	80
1. AUGUST 1935, NOEN LOKALE FREMSKRITT I ENHETSFRONTARBEIDET	81
ITALIAS KRIG MOT ETIOPIA	83
OPPSUMMERING	84
KAPITTEL 6: DEN SPANSKE BORGERKRIGEN, 1936-1939	85
UTBRUDDET AV DEN SPANSKE BORGERKRIGEN	85
DET HUMANITÆRE HJELPEARBEIDET FOR SPANIA 1936-1939	86
NKPs OG DNAs HOLDNINGER TIL IKKE-INTERVENSIJONSAVTALEN	88
DE NORSKE FRIVILLIGE OG NKPs ILLEGALE VERVINGSARBEID	90
FORBUDET MOT VERVINGEN	93
DEN INDRE KONFLIKTEN I DNA OG REALPOLITIKKENS SEIER	94
SPANIAKOMITEENS OG FAGBEVEGELSENS STILLING TIL SPANIA-POLITIKKEN	96
OPPSUMMERING	98
KAPITTEL 7: ”VERG LANDET MOT FASCISMEN”	99
NKPs OG DNAs LANDSMØTER I 1936	99
VERDENSSAMLINGEN FOR FRED	100
KOMMUNISTENES ADVARSLER MOT ”APPEASEMENT”-POLITIKKEN	102
MOT NØYTRALITET, FOR KOLLEKTIV SIKKERHET	104
NORDISK FORSVARSFORBUND	105
ENDRING I SYNET PÅ MILITÆRET 1936-1937	107
NKPs PATRIOTISME	108
FOLKEFRONTENS OG DEN KOLLEKTIVE SIKKERHETSPOLITIKKENS ENDELIKT	109
OPPSUMMERING	110
KAPITTEL 8: KONKLUSJON	111
KRIGENS ÅRSAKER: IMPERIALISMEN OG FASCISMEN	111
SOSIALDEMOKRATIET OG KRIGEN	112
NORGES INTERNASJONALE ROLLE	113
HOLDNINGENE TIL ANTIKRIGSPOLITIKKEN INTERNT I NKP	115
OPPSLUTNINGEN OM OG RESULTATENE AV NKPs ANTIKRIGSPOLITIKK	116
UTFORMINGEN AV NKPs ANTIKRIGSPOLITIKK OG FORHOLDET TIL KOMINTERN	118
KILDER OG LITTERATUR	120

Forkortelser:

AIF: Arbeidernes Idrettsforbund

AUF: Arbeidernes Ungdomsfylking

DNA: Det norske Arbeiderparti

EKKI: Den kommunistiske internasjonals eksekutivkomité

IFC: Internasjonale faglige Central – Den sosialdemokratiske faglige internasjonale

Komintern: Den kommunistiske (tredje) Internasjonale

LO: Arbeidernes faglige landsorganisasjon

NKP: Norges kommunistiske parti

NKB: Norges Kommunistblad

NKU: Norges kommunistiske ungdomsforbund

NKIF: Norsk kjemisk industriarbeiderforbund

RFI: Profintern, Den røde faglige internasjonale – tilknyttet Komintern

RGASPI: Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie

RUP: Rassemblement Universel pour la Paix - Verdenssamlingen for fred

SAI: Sosialistiske (andre) arbeiderinternasjonale

Kapittel 1: Innledning

Emnet for min masteroppgave er Norges kommunistiske partis (NKP) antikrigsarbeid fra partiets opprettelse i november 1923 frem til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten den 23. august 1939. Med antikrigsarbeid menes i denne oppgaven det arbeidet NKP drev med for å forhindre norsk deltagelse i krig, agitasjon mot pågående og truende kriger verden over, samt solidaritetsarbeid med land som allerede var i krig. NKP ble stiftet den 4. november 1923 som følge av en splittelse i Det norske Arbeiderparti (DNA) over spørsmålet om forholdet til Den kommunistiske Internasjonale (Komintern). Komintern ble stiftet i mars 1919 og var et kommunistisk ”verdensparti” som skulle organisere og lede verdensrevolusjonen. De nasjonale kommunistpartiene som sluttet seg til Komintern var formelt seksjoner av det internasjonale partiet, underlagt dets føringer og vedtak. Studieobjektet for denne oppgaven er likevel NKP ettersom det var de nasjonale kommunistpartiene som sto for den praktiske utformingen og gjennomførelsen av arbeidet i sine respektive land.

En kort beskrivelse av kommunistenes syn på krigsspørsmålet

Krigsspørsmålet var en viktig sak for den kommunistiske bevegelsen helt fra begynnelsen og var en av de mest avgjørende årsakene til splittelsen mellom sosialdemokratiet og kommunismen. Den internasjonale arbeiderbevegelsen, representert ved den Sosialistiske (andre) arbeiderinternasjonale (SAI), erklærte på en rekke møter og konferanser sin motstand mot krig. I 1912, to år før utbruddet av første verdenskrig hadde en SAI-kongress i Basel, Sveits, erklært at det ved fare for krigsutbrudd var en plikt for arbeiderklassen å gjøre alt den kunne for å avverge krigen. Om det likevel ble krig måtte arbeiderklassen jobbe for å få avsluttet den raskest mulig og bruke den økonomiske og politiske krisen som krigen skapte til å reise folket til kamp og fremskynde kapitalismens fall.¹ Ved utbruddet av den første verdenskrig brøt flertallet av sosialdemokratene i de involverte landene løftene i denne erklæringen ved støtte opp om sine regjeringer og gå inn for militærbevilgninger. Det var særlig denne saken som gjorde at de venstreradikale sosialistene brøt med sosialdemokratiet, dannet nye partier og la grunnlaget for det som noen år senere ble den internasjonale kommunistiske bevegelsen.

Lenins imperialismeteorier er sentral i kommunistenes syn på krigen. Denne går ut på at imperialismen oppstår som et direkte resultat av kapitalismens utvikling. Kapitalismen utviklet seg i retning av stadig større sammenslutninger av kapital, små bedrifter ble presset ut

¹ “Manifesto of the International Socialist Congress at Basel, 24.-25. november 1912.” Marxists Internet Archive: <http://www.marxists.org/history/international/social-democracy/1912/basel-manifesto.htm> . Konsultert 16.02.08.

av de større, og de store bedriftene slo seg videre sammen til karteller og truster. Industrien og finanskapitalen smeltet sammen og skapte sammenslutninger som var så mektige at det frie markedet utviklet seg mot monopolkapitalisme. Kapitalens umettelige behov for naturressurser førte til en stadig hardere konkurranse selskapene imellom. Jo mer utviklet kapitalismen ble, desto mer desperate ble kampene om å sikre seg kolonier. Når hele verden til slutt hadde blitt delt opp ble den eneste måten for imperialistene å ekspandere på å gå til krig mot sine konkurrenter. Dette betydde at kapitalismen, i sin siste fase, imperialismen, uunngåelig førte til krig, noe den første verdenskrig var det klareste uttrykket for.² Lenin uttrykte det slik i 1915:

Kapitalismen har drevet konsentrasjonen så vidt at syndikatene, trustene, sammenslutningene av kapitalistiske milliardærer har bemektiget seg hele industrigrener, og nesten hele jordkloden er delt mellom disse "kapitalherrene" i form av kolonier eller ved at fremmede land blir innsnørt i tusen bånd av finansiell utbytting. Frihandelen og konkurransen er avløst av tendenser i retning av monopol, erobring av landområder til investering av kapital der, eksport av råstoffer osv. Fra en befrier av nasjonene som kapitalismen var i kampen mot feudalismen, er den imperialistiske kapitalismen blitt den største undertrykker av nasjonene. Kapitalismen er fra å være progressiv blitt reaksjonær, den har utviklet produktivkreftene så langt at menneskeheten enten må gå over til sosialismen eller i årevis og tilmed i tiår gjennomgå en væpnet kamp mellom "stormaktene" for en kunstig opprettholdelse av kapitalismen ved hjelp av kolonier, monopoler, alle slags privilegier og nasjonal undertrykkelse.³

Lenins parole under første verdenskrig, og til kommunistene senere, var å gjøre om den imperialistiske krig til en revolusjonær borgerkrig mellom klassene. Arbeiderklassen skulle jobbe for å svekke sin egen regjering i krigen og kjempe for dets nederlag. Dette nederlaget ville så lette veien for revolusjonen.⁴ Kommunistenes antimilitarisme var altså på ingen måte pasifistisk. Tvert imot var våpenmakt en helt nødvendig del av frigjøringskampen både for arbeiderklassen i de kapitalistiske land og for koloniernes frigjøring fra imperialistmaktene. Kommunistene hadde "alltid fordømt krigene mellom folkene som barbariske og dyriske tiltak", men skilte seg fra de borgerlige pasifistene ved at de forsto:

den uunngåelige forbindelsen mellom krigene og klassekampen innenfor landet, (...) at det er umulig å avskaffe krigene uten å avskaffe klassene og bygge opp sosialismen, og (...) ved at (de) fullt ut anerkjenner det berettigede, progressive og nødvendige i borgerkrigene, dvs. kriger som den undertrykte klassen fører mot den undertrykkende klassen.⁵

Kommunistene anså pasifismen som farlig og mente at kampen mot den var et av de viktigste leddene i kampen mot den imperialistiske krig. De mente at pasifismen ble bevisst brukt som et redskap av imperialistene for å skape falske illusjoner blant befolkningen og skjule krigsforberedelsene. Dette, mente kommunistene, var også målet med de mange avrustningskonferansene mellom stormaktene i mellomkrigstiden, samt arbeidet til

² Lenin, Vladimir Iljitsj: *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*. Marxists Internet Archive: <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/imp-hsc/index.htm> . Konsultert 16.02.08.

³ Lenin, Vladimir Iljitsj: *Sosialisme og krig*. Marxists Internet Archive: <http://www.marxists.org/norsk/lenin/1915/08/krig.html> . Konsultert 16.02.08.

⁴ ibid.

⁵ ibid.

Folkeforbundet. Disse hadde til hensikt å maskere de faktiske rustningene som pågikk og å la stormaktene slutte midlertidige overenskomster seg imellom mot de svake og undertrykte land og i deres felles kamp mot Sovjetunionen.⁶

Problemstillinger og avgrensning

I min oppgave vil jeg undersøke hvordan NKPs antikrigsarbeid utviklet seg i perioden fra NKPs opprettelse i november 1923 og frem til undertegnelsen av ikke-angrepspakten mellom Sovjetunionen og Tyskland den 23. august 1939, med bakgrunn i Kominterns kursendringer, endringene i de internasjonale forholdene og forholdene i Norge. Jeg har delt mine problemstillinger i to hoveddeler:

- 1) Hva gikk NKPs antikrigsarbeid ut på og hvordan ble antikrigspolitikken utformet? Hvordan var samspillet mellom Komintern og NKP i forbindelse med antikrigsarbeidet?
- 2) Hva oppnådde NKP med sitt antikrigsarbeid?

For å besvare den første delen av problemstillingen vil jeg undersøke hvilke standpunkter NKP inntok til spørsmål og hendelser som var relatert til krig, ut i fra den skiftende nasjonale og internasjonale situasjonen, og hvordan partiet handlet ut i fra dette. Her vil forholdet til Komintern være sentralt ettersom det var denne organisasjonen som utformet analysene og parolene som NKP skulle følge i sitt antikrigsarbeid. I undersøkelsen av samspillet mellom NKP og Komintern, vil jeg forsøke å besvare spørsmål som: Hvordan tolket de norske kommunistene Kominterns antikrigsparoler? I hvor stor grad satt NKP sitt preg på agitasjonen og tilpasset dem norske forhold? Var det noen debatter av betydning i NKP da Kominterns antikrigsparoler skulle lanseres av partiet? Hvordan ble NKPs tolkning og gjennomføring av antikrigsarbeidet mottatt i Komintern og i hvilken grad grep Komintern inn for å korrigere partiet på dette feltet? Samspillet mellom NKPs sentrale ledelse og distriktsledelsene og medlemsmassen vil også undersøkes, i den grad det er mulig ut fra kildene. Dette er av interesse fordi det var den sentrale ledelsen som korresponderte med Komintern og som ga instruksjer videre til distriktene og medlemmene. I hvilken grad forsto, sluttet opp om og gjennomførte NKPs medlemmer antikrigsparolene utsendt fra partiets sentrale ledelse?

For å besvare den andre delen av problemstillingen, om resultatene av NKPs antikrigsarbeid, vil jeg se på flere faktorer: Hvem klarte NKP å trekke med og hvor stor oppslutning fikk det i sitt antikrigsarbeid? Hvilke konkrete resultater ga antikrigsarbeidet, i form av å påvirke norsk politikk, å forhindre våpentransporter, å yte materiell støtte og lignende? Hvordan reagerte

⁶ Norges Kommunistblad (NKB) 06.02.29 – ”Kampen mot den imperialistiske krig og kommunistenes oppgaver.” Del IV.

andre politiske krefter i Norge på partiets arbeid? Ettersom arbeiderklassen var NKPs hovedmålgruppe, vil arbeiderorganisasjonenes, først og fremst fagbevegelsens, stilling til NKPs antikrigsarbeid være sentralt. I den forbindelse vil også DNAs standpunkter i antikrigsspørsmålet taes opp og særlig måten partiet reagerte på kommunistenes antikrigsarbeid. I de tilfeller hvor NKPs antikrigsvirksomhet vakte særskilte reaksjoner i samfunnet for øvrig – først og fremst i Stortinget, fra regjeringshold og fra politiets side - vil jeg også gå nærmere inn på dette.

Det er flere datoer som kunne bli satt som naturlige sluttpunkter for denne oppgaven: inngåelsen av ikke-angrepspakten mellom Tyskland og Sovjet den 23. august 1939, Tysklands invasjon av Norge den 9. april 1940, eller Tysklands invasjon av Sovjet 22. juni 1941. Valget mitt falt på første dato av flere grunner. For det første dekker oppgaven allerede et langt tidsrom og selv om det bare er snakk om to år som skiller de nevnte datoene, var det mye som skjedde i denne perioden og det ville være svært vanskelig å holde oppgavens lengde innenfor rammene masteroppgaven stiller. En annen faktor er kildematerialet. Fra 1938 er det langt mindre materiell å finne om NKP og kildegrunnet blir stadig tynnere i de følgende tre årene. For det tredje er inngåelsen av ikke-angrepspakten mellom Tyskland og Sovjetunionen et passende sted å avslutte på grunn av Kominterns kursskifte som fulgte den. Dette kursskiftet var i stor grad en tilbakegang til ultravenstrekursen som Komintern hadde fulgt fra 1928 til 1934/35.

Denne oppgaven dekker en relativt lang periode og et omfattende tema. For å studere NKPs antikrigsarbeid i mellomkrigstiden har det vært nødvendig å undersøke flere saker som henger sammen med krigsspørsmålet, blant annet kommunistenes syn på den internasjonale situasjonen, norsk utenrikspolitikk, militærspørsmålet, visse aspekter ved økonomien og teorier om andre politiske grupperingers forbindelse med krigsspørsmålet, for eksempel sosialdemokratiet og fascismen. Som følge av dette har jeg måttet utelatte andre temaer. Konflikter og uenigheter i NKP og partiets organisatoriske styrke gjennom hele perioden vil bare taes med når de har direkte innvirkning på antikrigsarbeidet. Utskiftninger i ledelsen i NKP vil stort sett bare nevnes, uten noen inngående forklaring om bakgrunnen for dem, ettersom antikrigsarbeidet verken var noen betydelig årsak til utskiftningene, og heller ikke førte til noen viktige endringer på dette området.

Tidligere forskning og litteratur

Det er ingen som tidligere har forsket spesifikt på NKPs antikrigsarbeid i mellomkrigstiden og i den litteraturen som tar for seg NKPs historie i denne perioden har antikrigsarbeidet fått svært liten plass. Dette gjelder Just Lippes offisielle partihistorie, *Norges kommunistiske partis historie I*, som bare inneholder noen korte avsnitt som skisserer opp når antikrigsarbeidet var i fokus i løpet av perioden.⁷ Einhart Lorenz' *Det er ingen sak å få partiet lite, NKP 1923-1931* er det mest grundige oversiktsverket over NKP, men dekker bare en del av perioden oppgaven tar for seg.⁸ Også her nevnes antikrigsarbeidet bare i noen få avsnitt. Disse oversiktsverkene har likevel vært viktige for å få en oversikt over partiets generelle tilstand og utvikling i perioden, særlig boken til Lorenz.

Om enkelte tidsperioder og enkelte temaer har det derimot foreligget sekundærlitteratur som har vært viktig, først og fremst hovedoppgaver. Erling Outzens *Kommunistane og militærspørsmålet 1923-1930* gir en god oversikt over NKPs militærpolitikk, særlig politikken partiet førte på Stortinget.⁹ I en del av sin hovedoppgave, *NKP og Komintern under den tidlige fasen av Kominterns "tredje periode" 1927-1930*, tar Elin Hansen spesifikt for seg NKPs antikrigsarbeid.¹⁰ Hansens oppgave har vært nyttig fordi hun har studert andre kilder enn meg og har i noen tilfeller kunnet bekrefte konklusjonene jeg har kommet frem til, og i andre tilfeller gitt et nytt perspektiv. I den delen av oppgaven som tar for seg NKPs støttearbeid for Spania har jeg basert meg på Arve Kvaløys hovedoppgave, *Norske frivillige i den spanske borgerkrig. Norsk humanitær og militær hjelp til republikken 1936-1939*.¹¹

Om Kominterns politikk og bakgrunnen for dens kursskifter har Kevin McDermotts og Jeremy Agnews *The Comintern – A History of International Communism from Lenin to Stalin* vært sentral i denne oppgaven.¹² Med grunnlag nytt kildemateriale etter åpningen av arkivene til Komintern og det sovjetiske kommunistpartiet gir McDermott og Agnew en god oversikt over Kominterns historie. De belyser også begge sider av den motstridende historiefaglige tradisjonen, synet ovenfra om Kominterns makt til å kontrollere de nasjonale kommunistpartiene og synet nedenfra om hvordan de nasjonale kommunistpartiene hadde

⁷ Lippe, Just: *Norges kommunistiske partis historie I*. Oslo 1963.

⁸ Lorenz, Einhart: *Det er ingen sak å få partiet lite, NKP 1923-1931*. Oslo 1983.

⁹ Outzen, Erling: *Kommunistane og militærspørsmålet 1923-1930*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1982.

¹⁰ Hansen, Elin: *NKP og Komintern under den tidlige fasen av Kominterns "tredje periode" 1927-1930*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2006.

¹¹ Kvaløy, Arve: *Norske frivillige i den spanske borgerkrig. Norsk humanitær og militær hjelp til republikken 1936-1939*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1996.

¹² McDermott, Kevin og Agnew, Jeremy: *The Comintern – A History of International Communism from Lenin to Stalin*. London 1996.

påvirkningskraft i Komintern og handlingsrom i implementeringen av Kominterns avgjørelser i sine respektive land.

Kilder og kildekritikk

Denne oppgaven baserer seg i hovedsak på NKPs hovedorganer i perioden, *Norges Kommunistblad* (1923-29) og *Arbeideren* (1929-39), som har blitt gjennomgått systematisk, samt på materiale om NKP hentet fra Kominternarkivet (fond 495) i Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie i Moskva, forkortet RGASPI etter det russiske navnet. Det meste av kildene jeg samlet her var fra NKPs partiarkiv (opis 178), samt noe fra EKKIs sekretariats byrå (opis 20) og Det skandinaviske Ländersekretariat (opis 31). NKPs aviser har vært brukt for å få en oversikt over partiets offisielle stilling til krigsspørsmålet, dets analyser om krigen, hvilke saker som ble prioritert, hvor mye vekt krigsspørsmålet ble tillagt til ulike tider og hva som konkret ble gjort under de ulike antikrigsaksjonene. Kildematerialet fra RGASPI har vært brukt for å se på behandlingen av antikrigsarbeidet internt i partiet, som forholdet til Komintern, hvordan NKPs stilling til krigsspørsmålet ble utviklet og hva ulike krefter innen partiet mente om antikrigsarbeidet. Utover disse primærkildene har jeg også foretatt målrettede kildesøk rundt bestemte datoer og tidsperioder i DNAs hovedorgan, *Arbeiderbladet*. Enkelte målrettede kildesøk i stortingsreferater samlet i *Stortingsforhandlingene*, har også vært foretatt. Til slutt har også enkelte utgivelser fra NKP i samtiden blitt benyttet.

Det er nødvendig med en redegjørelse for hvordan kildene fra RGASPI er organisert. Den øverste inndelingen i arkivet er hovedarkivene (fond) og til denne oppgaven er alle kildene hentet fra Kominterns hovedarkiv, fond 495. Hovedarkivene er så det inn i arkivavdelinger (opis), som videre er delt inn i mapper (delo) som til slutt består av de enkelte sidene (list). Jeg vil bruke forkortelsen til disse russiskspråklige inndelingene og referere som følgende: et dokument som er på side fire i mappe 168 i arkivavdeling 178 vil i kildehenvisningen være: F.495, o.178, d.168, l.4.

I min oppgave har jeg hovedsaklig basert meg på norskspråklige dokumenter, men har likevel måttet være oppmerksom på at hovedspråket for skandinaviske saker i Komintern var tysk og at flere av de norskspråklige kildene var oversettelser. Ettersom en oversettelse er en tolkningsprosess hvor personen som gjennomfører den kan endre den opprinnelige meningen i enkelte ord eller setninger, er det viktig å være påpasselig med dette. Slike potensielle problemer kan likevel overkommes gjennom å sammenligne innholdet i forskjellige kilder

som omhandler samme sak. I forbindelse med mine studier var det heller ingen tilfeller hvor oversatte dokumenter var uklare eller førte til forvirring.

Kildene jeg har benyttet fra RGASPI har vært av ulik karakter. I noen tilfeller har kildene vært svært detaljerte og utfyllende og i andre tilfeller veldig korte og overfladiske. Særlig protokoller fra møter i NKP er av varierende kvalitet. Fra noen av møtene foreligger det lange referater av diskusjonene. Fra andre møter foreligger det bare en vedtaksprotokoll hvor det står hvilke saker som ble tatt opp og om de ble vedtatt. Det har også vært et problem at vedlegg som opprinnelig skulle ha foreligget sammen med møteprotokollene manglet. For eksempel har det i visse tilfeller bare blitt nedskrevet at det forelå brev eller telegram fra Komintern, uten at det ble sagt noe om innholdet i dem. I andre tilfeller har brevene vært lagt ved som bilag til protokollen. Det samme gjelder andre dokumenter, som direktiver til distriktsstyrene og ulike vedtak fra møtene. Den varierende kvaliteten i kildene har gjort at det i visse tilfeller har vært mulig å gi en mer grundig analyse enn i andre. I de tilfellene hvor kildene har vært mangelfulle har jeg forsøkt så langt som mulig å supplere med andre kilder.

Kildene i RGASPI endrer også karakter med tiden. Utover i perioden foreligger det stadig mindre konfidensielle kilder, det vil si brev, rapporter og telegrammer som var ment for en lukket gruppe av enkeltindivider i Komintern og NKP, og den personlige korrespondansen mellom sentrale personer i NKPs og Kominterns organer blir mindre og opphører nærmest helt på midten av 1930-tallet. Fra og med 1938 er det store mangler i kildene i sin helhet da det heller ikke foreligger protokoller fra NKPs møter. Utover i perioden forekommer det også endringer i referatpraksisen i NKP.¹³

Teoretisk perspektiv

I denne oppgaven undersøker jeg NKP for å se hvilke standpunkter det inntok i krigsspørsmålet og hvordan det handlet ut i fra dette. I praksis er det likevel NKPs sentrale ledelse som er forskningsobjektet i min fremstilling, ettersom det var denne som mottok, behandlet og tolket Kominterns direktiver, hadde ansvar for å ta avgjørelser, videreformidle dem til distriktene og sørge for at de ble satt ut i live. Det er ikke hensikten her å forsøke å avdekke motivene enkeltindividene i partiledelsen hadde for sine handlinger, men å undersøke hva deres handlinger, kollektivt, resulterte i. Jeg vil undersøke hvordan NKPs ledelse handlet innenfor rammene som ble satt av Komintern og de skiftende økonomiske og politiske forholdene i Norge og i utlandet. Det som er særlig interessant i forbindelse med denne oppgaven er at Komintern gikk inn for en generell politikk som skulle applikeres på

¹³ Hansen 2006: s. 15.

alle land. I forhold til antikrigsarbeidet i Norge var dette svært problematisk som følge av de særegne forholdene i landet. Norge hadde ikke vært i krig siden landet var underlagt Danmark, hadde løsrevet seg fra Sverige uten vold, klarte å holde seg utenfor den første verdenskrig, hadde ingen kolonier og et svakt militærvesen, førte en lite utfordrende utenrikspolitikk, hadde en relativt fredlig politisk kultur og en pasifistisk innstilt arbeiderbevegelse. Likevel skjedde det endringer underveis i mellomkrigstiden, med endrede økonomiske forhold, endringer i den politiske situasjonen i landet og særlig internasjonale begivenheter, som gjorde at Kominterns antikrigspolitikk i varierende grad kunne være mer eller mindre treffende for norske forhold. Det er på dette grunnlaget at jeg vil undersøke hvordan NKPs ledelse handlet og hva de klarte å oppnå med sitt antikrigsarbeid.

Denne oppgaven skiller seg fra mye av den nyere forskningen om NKP i mellomkrigstiden ved at det sentrale spørsmålet ikke er samspillet mellom Komintern og NKP, med spørsmål om hvor mye makt Komintern hadde over NKP og hvor mye handlingsrom NKP hadde. I denne oppgaven er det samspillet mellom NKP og det norske samfunnet som er i hovedfokus, om hvordan kommunistenes antikrigsarbeid ble mottatt i Norge og hvilke resultater det gav. Forholdet til Komintern taes med i andre rekke når det skal forklares hvordan NKPs analyser av krigsspørsmålet, antikrigsparoler og det konkrete antikrigsarbeidet ble utformet. I løpet av oppgaven vil jeg undersøke hvordan NKP satt sitt preg på Kominterns paroler, men vil ikke ta opp spørsmålet om *hvorfor* NKP fulgte Kominterns paroler. Jeg vil derfor gi en kort redegjørelse for teoriene omkring Kominterns makt og kommunistiskpartienes lojalitet her.

Komintern var en verdensomfattende organisasjon som skulle fungere som et parti hvor de nasjonale kommunistpartiene var underavdelinger, på samme måte som distrikts- og lokallag er i et vanlig nasjonalt parti. Komintern fulgte i teorien den kommunistiske partimodellen med demokratisk sentralisme. Innen partiet skulle det være frie diskusjoner, demokratiske valg av ledelsen og behandling av alle viktige saker hos medlemmene helt nede på grunnivå før det ble vedtatt noe på ledernivå. Men når en beslutning så ble tatt var den bindende for alle medlemmer av partiet. I Komintern betydde dette at alle viktige vedtak på toppnivå i Komintern først skulle ha blitt behandlet av de enkelte kommunistpartiene og at det var kommunistpartiene som skulle velge Kominterns ledelse. Praksisen ble likevel annerledes, og i stadig større grad utover 1920- og 30-tallet ble Komintern mer sentralistisk, byråkratisk og ”bolsjevisert”. Med bolsjevisering menes utviklingen mot russisk dominans i Komintern og

en ”russifisering” av de utenlandske kommunistpartiene ved at bolsjevikpartiets ideologiske og organisatoriske strukturer ble overført til disse.¹⁴

Da Komintern på sin andre kongress bestemte å opprette en fast eksekutivkomité (EKKI) som skulle styre Komintern mellom kongressene, ble det samtidig bestemt at EKKIs arbeid hovedsakelig skulle utføres av kommunistpartiet i det landet det holdt til. Ettersom EKKI holdt til i Moskva fikk bolsjevikene allerede fra denne tiden av svært stor makt over Komintern. På Kominterns tredje kongress fikk EKKI mer makt ved at den fikk utnevne offisielle representanter med myndighet til å overse og korrigere de enkelte kommunistpartienes arbeid. På Kominterns fjerde kongress ble det bestemt at kommunistpartienes landsmøter skulle finne sted etter Kominterns kongresser. I stedet for at de enkelte partiene fikk diskutert på forhånd hva de ville at deres representanter skulle ta opp i Komintern, ble de viktige beslutningene tatt på Kominterns kongress for så å bli sendt ned til landsmøtene til godkjenning.¹⁵ Bolsjeviseringsprosessen ble forsterket på Kominterns femte kongress i 1924 da det også ble en offisiell og erklært politikk at kommunistpartiene skulle modelleres etter bolsjevikpartiet, med sterk sentralisering og disiplin.¹⁶ Fra denne tiden gjorde Stalins makt seg stadig mer gjeldende i Komintern og etter hvert som hans makt økte i det sovjetiske kommunistpartiet, økte den også i Komintern. Motstandere av Stalins linje ble rensket ut både i Sovjetunionen og i andre land og det ble viktig for de kommunistiske lederne i utlandet å holde seg til Stalins linje om de ville beholde sine egne posisjoner.¹⁷

Sentraliserings- og byråkratiseringsprosessen i Komintern kan også forklares med objektive forhold. Etter hvert som Komintern avholdt færre kongresser etter 1922 fikk EKKI og dets presidium, som styrte Komintern mellom kongressene, mer makt. Etter hvert som disse to instansene fikk flere og mer varierte oppgaver måtte det inkluderes stadig flere personer i arbeidet samtidig som det ble etablert nye organer for å ta seg av bestemte arbeidsoppgaver. Ettersom alle de nye organene lå i Moskva ble de hovedsakelig bemannet med bolsjevikere, noe som videre forsterket russernes makt i Komintern.¹⁸

Det er viktig å påpeke at denne prosessen ikke var noe som bare ble påtvunget de utenlandske kommunistene. Som de eneste i verden som hadde gjennomført en vellykket sosialistisk revolusjon hadde bolsjevikene en enorm prestisje. Dette førte til at deres meninger og ideer

¹⁴ McDermott og Agnew 1996: s. 42.

¹⁵ McDermott og Agnew 1996: s. 23-24.

¹⁶ McDermott og Agnew 1996: s. 45.

¹⁷ McDermott og Agnew 1996: s. 43.

¹⁸ McDermott og Agnew 1996: s. 61.

ble tillagt stor autoritet og at mange var tilbøyelige til å følge deres føringer. Sentralisering var også noe mange kommunister mente var en nødvendighet. SAIs handlingslammelse og fullstendige oppløsning ved utbruddet av første verdenskrig var et klart tegn på at SAIs løse organisering og uforpliktende samarbeid ikke fungerte. En verdensrevolusjon ville dermed bare være mulig med en sentralisert og disiplinert organisasjon.¹⁹

Disposisjon for framstillingen

Kapitlene i denne oppgaven følger etter hverandre kronologisk og er inndelt etter begivenheter som var betydningsfulle for NKPs antikrigspolitikk. I neste kapittel går jeg gjennom tiden fra NKPs opprettelse frem til krigsfrykten i Sovjetunionen som førte til at antikrigsarbeidet ble oppjustert på den politiske dagsorden i Komintern. Kapittel tre tar for seg NKPs antikrigsarbeid fra Kominterns overgang til ultravenstrelinjen da forsvaret av Sovjetunionen ble gjort til den kommunistiske bevegelsens fremste oppgave. Her vil jeg også drøfte hvordan partikrisen i NKP påvirket antikrigsarbeidet. Kapittel fire tar for seg NKPs antikrigsarbeid under Bondepartiregjeringen, som både førte en arbeiderfiendtlig politikk og stod for et kjøligere forhold til Sovjetunionen. I samme kapittel undersøkes NKPs antikrigsarbeid i forbindelse med krigsfrykten som spredte seg i 1932 og som la grunnlaget for opprettelsen av en bred antikrigsfront på kommunistenes initiativ.

I kapittel fem undersøker jeg kommunistenes reaksjon på nazistenes maktovertagelse i Tyskland i 1933, Kominterns overgang til folkefrontlinjen i løpet av 1934 og hvordan NKPs antikrigspolitikk endret seg etter kursskiftet. Hele kapittel seks er viet til den spanske borgerkrigen, fra 1936 til 1939, hvor jeg vil undersøke NKPs legale og illegale arbeid for Spania, partiets forhold til den brede Spania-bevegelsen og stillingen kommunistene inntok til DNA-regjeringens Spania-politikk. I kapittel syv behandles kommunistenes analyser av situasjonen i Europa i de siste årene frem mot krigsutbruddet og standpunktene NKP inntok med henhold til norsk utenrikspolitikk og militærpolitikk. Kapittelet avslutter med inngåelsen av den tysk-sovjetiske ikkeangrepspakten den 23. august 1939. Til slutt, i kapittel åtte vil jeg oppsummere de viktigste standpunktene NKP inntok i krigsspørsmålet gjennom hele perioden og besvare problemstillingene nevnt tidligere i innledningen.

¹⁹ McDermott og Agnew 1996: s. 25 og 59-60.

Kapittel 2: Fra avspenning til krigsfrykt, 1923-1927

Da NKP ble etablert den 4. november 1923, hadde Sovjetunionen kommet inn i en noe mer stabil periode ettersom borgerkrigen var over og de utenlandske intervensjonstroppene var trukket ut. En rekke land begynte å anerkjenne det sovjetiske styret fra 1924 og opprettet handelsforbindelser med landet. Dette var likevel bare et kort pusterom før det igjen blusset opp sterke internasjonale konflikter. Fra midten av 1924 ble det å bli omfattende opprør i Kina, hvor Sovjetunionen og Komintern stilte seg på nasjonalistenes og de streikende arbeidernes side, mens imperialistmaktene intervenerte for å slå ned opprørerne. Konflikten ble stadig sterkere i de følgende årene, samtidig som forholdet mellom Sovjetunionen og Storbritannia ble kraftig forverret og endte i diplomatisk brudd. Dette, sammen med en rekke andre internasjonale begivenheter i løpet av 1927, førte til en utbredt krigsfrykt i Sovjetunionen. For Norge var konflikten mellom Storbritannia og Sovjetunionen av stor betydning, ettersom landet lå strategisk plassert mellom dem. Den norske regjeringen og de borgerlige partiene forsøkte å holde gode diplomatiske forhold til begge stormaktene, og reagerte sterkt på begivenheter i Norge som kunne forverre forholdet til noen av dem. Arbeiderbevegelsen tok derimot klart side med Sovjetunionen i konflikten. I dette kapittelet vil undersøke hvordan NKPs antikrigsarbeid utviklet seg i den relativt fredlige perioden i partiets første år, hvordan NKP klarte å gjennomføre antikrigsarbeidet til støtte for Kina og hvordan det forholdt seg fra krigsfrykten i Sovjetunionen begynte i 1927.

NKPs antikrigsarbeid under den fredlig internasjonal situasjonen

Fra begynnelsen av 1924 anerkjente land etter land Sovjetunionen *de jure*, blant andre Storbritannia, Italia, Norge og Østerrike. Sovjetunionens utenrikskommissær Georgij Vasiljevitsj Tsjitsjerin ga også uttrykk for at de internasjonale forholdene så bedre ut og at stadig flere land gikk inn for å normalisere forholdene med landet.²⁰ Men selv under denne fredelige internasjonale situasjonen var kamp mot krigen en viktig sak for Komintern. NKP erklærte også tidlig sitt standpunkt til krigen, allerede på partiets stiftelseskongress.

Partiet maner de arbeidende masser i Norge (...) til kamp mot ethvert forsøk fra det norske bourgeoisie og dets regjering på å stille sig side om side med de andre kapitalistiske stater for å slå ned den tyske revolusjon og Sovjetrusland. (...) Den borgerlige regjering i Norge vil i kampen mot den tyske og russiske revolusjon utvilsomt stille sig på den vest-europeiske kapitalistklasses side (...) faren for en ny verdenskrig er nærmere end nogensinde efter 1918.²¹

²⁰ NKB 02.02.24: "Sovjett-Russland anerkjennt de jure av England.", 09.02.24: "Italien har ogsaa anerkjent Sovjet-Russland de jure", 16.02.24: "Norge har nu anerkjendt Sovjet-Russland.", 27.02.24: "Sovjet-Russlands anerkjennelse." og 05.01.24: "Utenrikskommissær Tsjitsjerin om Sovjet-Russlands stilling i dag."

²¹ Outzen 1982: s. 46.

NKPs første antikrigskampanje fant sted på sommeren i 1924, i forbindelse med tiårsmarkeringen for utbruddet av den første verdenskrig. Denne kampanjen, kjent som 1. augustkampanjen, ble lansert av Komintern som en fast antikrigsmarkering som den kommunistiske bevegelsen skulle gjennomføre hvert år. I Norge ble antikrigskampanjen startet opp den 23. juli med et opprop i *Norges Kommunistblad* (NKB) undertegnet av partiets formann, Sverre Støstad, og sekretær Peder Furubotn. Uttalelsen ga klart uttrykk for den kommunistiske analysen av første verdenskrig, med den sterke kritikken av sosialdemokratiets svik da de støttet opp om sine nasjonale regjeringer og stemte for militærbevilgninger. Det ble derimot ikke nevnt noe konkret om DNA eller Norges sosialdemokratiske arbeiderparti og det ble heller ikke nevnt noen konkret krigsfare. Agitasjonen lå på et teoretisk plan, hvor kommunistenes generelle analyse av krigen og dens årsaker, ble uttrykt. Det ble likevel lagt til at også Norge hadde sin plass i analysen:

Den norske arbeiderklasse lever idag under verdensimperialismens jernhaarde diktatur. De norske arbeidskjøpere, den norske kapitalistklasse og den norske utbytterstat med sitt bebevndede militær og politi er en organisk del av verdensimperialismen. Derfor maa den norske arbeiderklasse paa 10-aarsdagen for den blodige verdenskrig mønstre til kamp sammen med verdens øvrige arbeiderklasse.

Blant parolene som nevntes i oppropet var ”Frem til kamp mot intervensjon mot Sovjet-Russland!” og ”Frem til kamp mot Versailles-traktaten!”²²

Gjennom artiklene som ble offentliggjort i denne første augustkampanjen uttrykte NKP Kominterns syn på de fleste punkter: motstanden mot sosialdemokratiet, mot pasifisme, mot Versailles-traktaten og mot Folkeforbundet. Angående pasifismen ble det sagt at det var ”nødvendig aa bekjempe de pacifistiske illusjoner, blant annet den smaaborgerlige antimilitarisme og militærstreik, som propaganderes av de som intet har lært av verdenskrigen og revolusjonen.” Folkeforbundet ble erklært som ”et pacifistisk centralorgan for de imperialistiske røverstater, i første rekke England og Frankrike.”²³ Det ble hevdet at de imperialistiske statene selv visste at Versailles-freden ikke ville vare og at de derfor rustet opp til krig. Frankrike fryktet tysk revansjisme og rustet samtidig opp til en kommende konflikt med Storbritannia. Videre ville det komme til konflikt mellom USA og Storbritannia over handelsinteresser. Til slutt var det også økende spenning mellom USA og Japan over herredømmet i Stillehavet.²⁴ Det som kjennetegnet kommunistenes uttalelser på denne tiden, både i Norge og internasjonalt, var at det bare ble henvist til potensielle krigsfarer og ikke til konkrete pågående kriger. Dette endret seg, derimot, ved utbruddet av krigen i Kina.

²² NKB 23.07.24: ”Arbeidere, frem til kamp mot krig og undertrykkelse!”

²³ NKB 23.07.24: ”Kamp mot krig og undertrykkelse” (NB: ikke samme artikkel som ovenfor)

²⁴ NKB 04.08.24: ”Mot krigen! Mot borgerskapet! Mot sosialforræderiet!”

Krigen i Kina

Kina hadde lenge vært preget av indre stridigheter mellom ulike politiske grupperinger og krigsherrer. Den største nasjonalistiske bevegelsen var Kuomintang. Kuomintangs leder frem til mars 1925, Sun Yat-sen, hentet mye av sine politiske teorier fra USA og hadde tidligere mottatt støtte fra Japan. Men selv om bevegelsen ikke var venstreradikal ble den ansett som en trussel av imperialismaktene som var redde for at denne nasjonalistiske og antikolonialistiske bevegelsen kunne true deres interesser i Kina. Dette bidro da også til at Sun Yat-sen vendte seg til venstre, både ved å inngå en allianse med det kinesiske kommunistpartiet og ved å opprette nærmere forbindelser med Sovjetunionen.²⁵

Imperialismaktene, først og fremst Storbritannia, valgte å gå til aksjon mot Kuomintang og de mange arbeideroppstandene i storbyene fra sensommeren 1924. Komintern var raskt ute med å protestere mot stormaktenes innblanding. At det på dette tidspunktet var Labour Party som regjerte i Storbritannia ga kommunistene også mer ammunisjon i deres angrep på sosialdemokratiet. Det ble hevdet at Storbritannia, USA, Frankrike og Japan, sto samlet i kampen mot de nasjonalistiske opprørene i Kuomintang, men at de samtidig hadde konflikter seg imellom om hvordan Kina skulle fordeles. Kommunistene uttrykte støtte til Kuomintang, som de betegnet som ”den mest fremskredne fløi av den kinesiske nasjonale bevegelse”, for selv om den var borgerlig så var den også antiimperialistisk.²⁶

I slutten av mai og begynnelsen av juni 1925 tilspisset situasjonen seg i Kina, blant annet da japanske, britiske og amerikanske tropper møtte kinesiske streikende arbeidere og demonstranter med våpenmakt. I NKB ble det startet en stor pressekampanje til støtte for de kinesiske arbeiderne. Det ble fremhevet at det var viktig for den norske arbeiderklassen å støtte de kinesiske arbeiderne ikke bare av solidaritet, men fordi en seier for arbeiderne i Kina ville gi ”de imperialistiske utbytterne” et alvorlig støt som kunne bidra til seire også i de andre koloniene, som igjen ville bidra til at arbeiderklassen i Europa kunne oppta kampen for sin egen befrielse. Mer direkte ble det sagt at et tap for de britiske kapitalister ville være en seier for de britiske arbeidere, som igjen ville ha stor innvirkning på den norske arbeiderbevegelsens stilling.²⁷

NKPs første konkrete solidaritetsaksjon med Kina

1. augustkampanjen i 1925 ble preget av begivenhetene i Kina. Under kampanjen ble det sagt at Storbritannia og Japan var hovedansvarlige for undertrykkelsen av kineserne, og det ble

²⁵ Edward L. Dreyer: *China at War, 1901-1949*. London 1995, s.121.

²⁶ NKB 13.09.24: ”Mot lakeien Mac Donalds imperialisme!” og 20.09.24: ”Hvad foregaar i Kina?”

²⁷ NKB 16.06.25: ”Ned med de imperialistiske røvere i Kina!”, 07.07.25: ”Kina vaakner” og 20.07.25: Leder - ”Revolusjonen i Kina”

igjen advart om at konflikten i Kina var svært farlig fordi interessekonflikten mellom imperialistmaktene også kunne blusse opp til krig dem imellom. Angående hva som måtte gjøres i forhold til de pågående krigene og mot krigsfaren ble det derimot sagt lite, med unntak av en oppfordring til protest samt en appell for internasjonal faglig enhet.²⁸ I løpet av 1. augustkampanjen gikk NKP over fra kun agitasjon til konkrete handlinger i forhold til krigen i Kina, da partiet tok initiativ overfor LO (Arbeidernes faglige landsorganisasjon) om å danne en hjelpekomité som skulle arrangere møter for å opplyse om situasjonen i Kina og samle inn penger til de streikende arbeiderne. NKPs forslag til LOs sekretariat ble vedtatt den 14. august. Avgjørelsen ble godt mottatt av NKP, særlig fordi aksjonen hadde blitt latterliggjort av blant andre DNAs hovedorgan, *Arbeiderbladet*.²⁹ DNA unnlot stort sett å nevne Kina i sin presse, men etter at NKP fikk gjennomslag for sitt forslag, kom partiets presse med kritikk. Det ble sagt at den store avstanden til Kina krevde så høye administrative utgifter at lite av pengene ville nå frem. Det ble også erklært at det var ”meget tvilsomt” å i det hele tatt agitere for kommunismen i et land som Kina da den kommunistiske samfunnsordningen forutsatte en fullutviklet kapitalisme i moderne europeisk forstand.³⁰

Alle forbund, samorganisasjoner og fagforeninger tilsluttet LO ble oppfordret til å behandle LOs opprop til støtte for de kinesiske arbeidere og til å bevilge penger. Selv om støtteaksjonen ikke var stor hadde den viktig symbolsk verdi. En rekke fagforbund og fagforeninger donerte penger og på internasjonalt nivå var norsk LO den eneste landsorganisasjonen i Europa, utenom den sovjetiske, som hadde foretatt seg noe i denne saken.³¹ Det er interessant at NKP klarte å få igjennom en slik sak i LO, med tanke på hvor fjern konflikten var og at DNA var motstandere av den. På den andre siden var aksjonen ikke veldig kontroversiell da det bare var en solidaritetshandling som ikke hadde noen sterke implikasjoner for maktkampen mellom NKP og DNA.

Krigen i Kina ble praktisk talt ikke nevnt i korrespondansen mellom NKP og Komintern. Det ser ut til at det ikke ble stilt noen strenge krav til hva NKP måtte gjøre i arbeidet for Kina i 1924 og 1925. Kominterns rolle kom derimot til å bli mer fremtredende i løpet av 1927.

²⁸ NKB 31.07.25: ”Samling om kamp mot krigen.” Med dette mentes forhandlingene som pågikk mellom de sovjetiske og britiske fagforeninger som hadde etablert en samarbeidskomité (Anglo-Russian Trade Union Committee) i april 1925. Ifølge Stalin hadde denne samarbeidskomiteen to mål. For det første å knytte tettere bånd med den vestlige fagbevegelsen og påvirke den i revolusjonær retning og for det andre å bruke den til å bekjempe imperialistiske kriger, særlig mot Sovjetunionen. Se McDermott og Agnew 1996, s. 53.

²⁹ NKB 01.08.25: ”Landsorganisasjonen og streiken i Kina.” og 15.08.25: ”Landsorganisasjonen og streikene i Kina.”

³⁰ Arbeiderbladet 07.08.25: ”Kina-misjon”.

³¹ NKB 17.09.25: ”Hjelp til Kina.” og 02.10.25: ”De norske arbeideres storslagne solidaritet med de kinesiske arbeidere.”

NKP påpeker Norges rolle i krigen i Kina

Etter å ha glidd i bakgrunnen i løpet av 1926, kom krigen i Kina i sentrum for NKPs oppmerksomhet igjen da situasjonen tilspisset seg i begynnelsen av 1927.

Arbeideroppstandene i byene vokste og ble møtt med massakre fra de lokale myndighetenes side samtidig som Kuomintang-hæren fortsatte sin fremrykning og i økende grad kom i sammenstøt med utenlandske tropper. Samtidig vokste spenningene innad i Kuomintang som følge av intern maktkamp og voksende motsetninger mellom høyre- og venstrefløyene i bevegelsen.³² Som respons på britenes og amerikanernes bombardering av Kumointang-kontrollerte Nanking i mars, kom både Komintern og NKP med opprop om å ta handling. Til sine distriktsstyrer erklærte NKPs sekretariat:

Den viktigste oppgave for arbeiderklassen i alle land er i dette øieblikk aa rykke sine kinesiske brødre til undsetning. Hele arbeiderbevegelsen maa mobiliseres til protest mot de bloddryppende forbrytelser, de bestialske grusomheter som hver dag begaaes av de imperialistiske makter mot det revolusjonære Kina.

Det ble oppfordret til vedtak av protestresolusjoner, arrangering av møter og agitasjon i fagforeningene om å bli med på protesten.³³

Men en annen dramatisk hendelse i Kina bare to uker etter skapte en ny situasjon, nemlig sentrum-høyrefløyen av Kuomintangs brudd med kommunistene, med påfølgende massearrestasjoner og henrettelser av kommunister og andre venstreradikale fra 12. april 1927.³⁴ Dette skapte stor forbitrelse blant kommunistene verden over, men endret i liten grad kommunistenes antikrigsagitasjon i forbindelse med Kina. Kuomintang, under Chiang Kai-Sheks ledelse, ble nå stemplet som forrædere av den kinesiske revolusjon og anklaget for å ha gått over til imperialistene. En tidligere alliert hadde blitt fiende, men den kinesiske frigjøringskampen ville fortsette.³⁵ Kuomintangs brudd med kommunistene kom derimot til å bli en faktor blant mange som skapte en utbredt krigsfrykt i Sovjetunionen utover i 1927, noe jeg kommer tilbake til senere.

Fra sommeren 1927 ble for første gang Norges rolle i forhold til Kina virkelig fremhevet av NKP. I juni kom kommunistpressen med to ”avsløringer” av norske bedrifters salg av sprengstoff og ammunisjon til Kina, fra henholdsvis A/S Norsk sprengstoffindustri og patronfabrikken på Raufoss. NKP arrangerte massemøter i blant annet Oslo og Bergen som gikk inn for at all transport av våpen til Kina skulle stoppes. Saken ble også tatt opp i flere

³² Dreyer 1995: s. 138-140 og NKB 28.03.27: ”De imperialistiske makter ruster til inngrep i Kina.”

³³ NKB 06.04.27: ”Englands røverkrig i Kina”

³⁴ Dreyer 1995: s. 141-142.

³⁵ NKB 19.04.27: ”Chiang Kai Shek slaar ned paa de kinesiske arbeidere.” og 20.04.27 ”Chiang Kai Shek er forræder mot den kinesiske revolusjon!”

fagforeninger. NKP fokuserte særlig på Transportarbeiderforbundet og fikk gjennomslag for et vedtak på et hovedstyremøte om å blokkere fremtidige våpenforsendelser til Kina.³⁶

NKPs representanter i Stortinget tok også opp forholdet til Kina. I en interpellasjon fra Ingvald B. Aase ble det sagt at Norge sto på linje med de imperialistiske landene i sitt forhold til Kina. Norge hadde en traktat med Kina - innført i 1847 under unionstiden med Sverige, men videreført også etter Norges uavhengighet - som ga Norge en rekke særrettigheter. Særlig bestemmelsen om at Kina bare kunne endre sine handelstariffer med samtykke fra den norske regjeringen, ble sterkt kritisert. Aase krevde at Norge skulle erstatte den eksisterende traktaten med en som bygget på likestilling mellom landene. Mot 28 stemmer, trolig NKPs og DNAs, vedtok Stortinget å ikke oppta NKPs forslag til behandling. Statsminister Ivar Lykke (Høyre) erklærte at interpellasjonen ikke ville bli besvart "(d)a regjeringen anser det for meget uheldig på det nuværende tidspunkt å diskutere de uklare forhold, som hersker i Kina".³⁷

Det er tydelig at NKPs forsterkede arbeid for Kina var en oppfølging av at Komintern satt mer fokus på krigen i løpet av 1927. Det var også mest sannsynligvis etter signaler fra Komintern at NKP begynte å jobbe iherdig med å fremheve Norges rolle. Som følge av en voksende krigsfrykt i Sovjetunionen i 1927 ble det viktig for Komintern å få kommunistpartiene til å jobbe mer konkret med antikrigsarbeidet og til dette trengtes det også mer spesifikke analyser av de enkelte landenes roller i krigen mot Kina og i krigsfaren mot Sovjetunionen. Fra 1928 gled Kina i bakgrunn for partiets arbeid. Kommunistpressen fortsatte jevnlig å rapportere om situasjonen i Kina, og NKP kom også med flere opprop om støtte til de kinesiske arbeidere, men arbeidet var stort sett bare rent agitatorisk.³⁸ Dette har sin forklaring i at Komintern fra 1927 i stadig større grad skiftet fokuset for kommunistenes antikrigsarbeid fra Kina over til forsvaret av Sovjetunionen. Krigen i Kina kom likevel til å bli et gjennomgående tema gjennom hele mellomkrigstiden og fikk høy prioritet igjen fra 1932.

Krigsfaren mot Sovjetunionen – fra spekulasjon til krigsfrykt

Selv om det ikke var utbredt krigsfrykt i Sovjetunionen i 1924, ble det også på denne tiden spekulert i hvordan imperialistmaktene forberedte til krig mot landet. Mot slutten av 1924 og videre utover ble det skrevet mer i den kommunistiske pressen om hendelser internasjonalt som ble tolket som forberedelser til krig mot Sovjetunionen. Det ble hevdet at stormaktene i fellesskap, men særlig stormaktene i samarbeid med Sovjetunionens randstater, la opp til en

³⁶ F.495, o.178, d.211, l.96, 99 og 104: Rapport til EKKI om NKPs antikrigskampanje, sommeren 1927.

³⁷ "Interpelasjon fra repr. Aase ang. Norges forhold til Kina." *Stortingsforhandlingene 1927, 7a*. Oslo 1927, s. 1174-1176 (sitat s.1176) og F.495, o.178, d.211, l.96: Rapport til EKKI om NKPs antikrigskampanje, 1927.

³⁸ For eksempel NKB 26.07.28: "Til den norske arbeiderklasse!"

ny intervensjon. Det ble vist til en rekke konkrete eksempler på dette: antikommunistiske aksjoner utført av regjeringene i Polen, Estland og Latvia, møter og konferanser mellom Latvia og Polen om samlet opptreden ”mot den bolsjevikiske fare”, samt Serbias, Romanias og Bulgarias dannelse av en enhetsfront på Balkan mot Sovjetunionen.³⁹ I april 1925 trykte NKB flere artikler om at regjeringene i Østersjøstatene hadde stadig flere konferanser med hverandre, der hensikten var å danne et militærforbund av alle småstatene langs Sovjetunionens grense. At det var britiske og franske representanter på disse møtene tydet på at militærforbundet skulle danne basis for en ny intervensjonskrig mot Sovjetunionen.⁴⁰

På tross av spekulasjonene omkring krigsplanene mot Sovjetunionen, var det enda ingen akutt krigsfare. Kommunistene var overbevist om at motsetningene mellom imperialiststatene var svært sterke og at noen av de kapitalistiske statene ønsket å normalisere forholdene til Sovjetunionen grunnet deres handelsinteresser der. Ikke bare forhindret dette en enhetsfront av imperialiststatene, men bidro også til at stormaktene konkurrerte seg imellom for å sikre seg best mulige forbindelser med Sovjetunionen.

Uten tvil vil den amerikanske kapitalisme legge an paa aa komme England og Frankrike i forkjøpet og hindre en forholdsvis rask utvikling av de økonomiske forbindelser mellem disse land og Sovjet-Russland. Imidlertid kommer nu meddelelsen om Japans anerkjennelse av Sovjet-Russland (...) Japans anerkjennelse av Sovjet-Russland kan ikke opfattes som noget annet enn et raskt mottrekk mot Amerika og vil uundgaaelig influere meget sterkt paa utviklingen av forholdet mellem disse to imperialistiske antipoder ved Stillehavet.⁴¹

Fra midten av 1926 begynte derimot den internasjonale situasjonen å tilspisse seg, først og fremst når det gjaldt forholdet mellom Storbritannia og Sovjetunionen. En rekke aksjoner fra kinesiske krigsherrer og andre lokale makthavere rettet mot sovjetiske interesser ble sett på som krigsprovokasjoner og ofte ble det hevdet at det var britene som egentlig stod bak. På den andre siden ble Sovjetunionen beskyldt av britene for å stå bak de mange arbeideroppstandene og for å støtte den nasjonalistiske bevegelsen i Kina.⁴² En annen faktoren som forverret forholdet mellom landene var de sovjetiske fagforeningers støtte til de streikende arbeiderne under den britiske landsorganisasjonens generalstreik i mai og kullgruvearbeidernes halvt år lange streik. Myndighetene i London tolererte ikke den sovjetiske pengestøtten og de konservative ble stadig mer høylytte i deres krav om å bryte forbindelsene med Sovjetunionen.⁴³

³⁹ NKB 06.01.25: ”Den hellige allianse mot Sovjet-Russland.”

⁴⁰ NKB 18.04.25: ”Forberedes en ny krig mot Sovjet-Russland?” og NKB 04.05.25: Leder - ”Nye krigsplaner.”

⁴¹ NKB 29.01.25: ”Imperialistisk verdenspolitikk”.

⁴² NKB 21.09.26: ”Hendene vekk fra Kina! Hendene vekk fra Sovjet-Unionen!” og 08.07.25: Leder - ”Planerne mot Russland.”

⁴³ Gabriel Gorodetsky: *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*. London 1999 s.38 og NKB 16.06.26: ”Ophisselskampagnen mot Russland i England.”

Situasjonen i Kina og forholdet mellom Storbritannia og Sovjetunionen ble stadig verre utover i 1927. Den 6. april ble det gjennomført en razzia mot den sovjetiske ambassaden i Beijing av de lokale myndighetene, samt razziaer av politi under utenlandsk kontroll mot konsulatene i Tientsin og Shanghai. Noen få dager senere kom også bruddet mellom Kuomintang og kommunistene.⁴⁴ Den 12. mai, bare en måned etter disse dramatiske begivenhetene i Kina, foretok engelsk politi også en razzia mot de sovjetiske handelslokaler i London. Til slutt, den 27. mai, kom det til et fullstendig brudd mellom de to landene, da Storbritannia avbrøt handelsavtalene og de diplomatiske forbindelsene med Sovjetunionen.⁴⁵ Disse dramatiske hendelsene ble fulgt av enda flere faresignaler for Sovjetunionen, ved at forholdet til Frankrike også ble forverret og ved konkrete hendelser som mordet på den sovjetiske sendemannen i Polen, Peter Lazarevitch Vojkov, den 11. juni. Alle disse begivenhetene ble tolket av den sovjetiske ledelsen som tegn på at imperialismaktene forberedte en ny intervensjonskrig og førte til en utbredt krigsfrykt i landet. Denne krigsfrykten ble forsterket og brukt av Stalin og hans tilhengere i de interne maktkampene i det sovjetiske kommunistpartiet. Stalin kunne svekke og undertrykke opposisjonen ved å beskyldte meningsmotstanderne for å undergrave enheten i partiet og i Sovjetunionen, i en tid hvor landet stod i stor fare.⁴⁶

Reaksjonene på Storbritannias brudd med Sovjetunionen

Krigsfrykten i Sovjetunionen ble også overført til Komintern i løpet av 1926 og 1927 og Komintern klagde overfor kommunistpartiene at det var viktig å intensivere antikrigsarbeidet. I slutten av februar 1927 deltok en representant fra Komintern på NKPs politbyråmøte som skulle behandle den pågående storlockouten. Representanten mente at NKPs politikk ikke kunne baseres kun på interne norske forhold, men måtte ses i lys av den internasjonale situasjonen. Han fremhevet derfor viktigheten av å koble lockoutsituasjonen opp mot krigsfaren, for å vise at disse fenomenene hang sammen med den kapitalistiske krisen. Ingen i NKPs politbyrå rettet noen innvendinger mot dette. Tvert imot mente ledelsen at den internasjonale orienteringen fremhevet partiets revolusjonære karakter, i forhold til DNA som kun fokuserte på situasjonen i Norge.⁴⁷

Da de spente internasjonale forholdene kulminerte i Storbritannias brudd med Sovjetunionen, var DNA likevel raskere til å reagere enn NKP. Da bruddet ble behandlet av NKP-ledelsen på et sekretariatsmøte den 25. mai, ble det bestemt å forsøke å få i stand en felles opptreden av

⁴⁴ Dreyer 1995: s. 141.

⁴⁵ R. Craig Nation: *Black Earth*, Ithaca, N.Y 1992. s. 60.

⁴⁶ McDermott og Agnew: s. 70-71.

⁴⁷ Hansen 2006: s. 69-70.

hele den norske arbeiderklassen. Politbyråmedlem Olav Scheflo skulle henvende seg til LOs formann i den forbindelse.⁴⁸ Men DNAs sentralstyre og LOs sekretariat kom NKP i forkjøpet ved å lage et eget fellesopprop, offentliggjort i *Arbeiderbladet* den 27. mai. Her ble det ytret sterk kritikk av Storbritannia og støtte til Sovjetunionen.

Den reaksjonære regjering i England har ved hele sin politikk, nu sist ved kneblingslovene mot fagforeningene, vist sig å være en bitter fiende av den organiserte arbeiderklasse. Ved overgrepene mot den russiske handelsdelegasjon, og nu ved avbrytelsen av den diplomatiske forbindelse med sovjetunionen, har den engelske regjering, som et redskap for den britiske imperialisme på ny avslørt sig som en fiende av hele verdens arbeiderklasse og som en fare for verdensfreden.

Videre ble det krevd at den norske regjeringen ikke skulle bøye seg for press fra den britiske regjeringen om å støtte dem mot Sovjetunionen. Den norske regjeringen måtte opprettholde de vennskapelige forbindelser med Sovjetunionen og styrke dem enda mer ved å yte økt kreditt og utvide handelsforbindelse.⁴⁹ NKP støttet oppropet og erklærte at så lenge det var grunn til å tro at LO og DNA oppriktig ville følge det opp, skulle NKP støtte dem lojalt.⁵⁰

Den 2. juni kom NKP også med sitt eget opprop. Første del av oppropet handlet om de forverrede forholdene i Norge, både økonomisk, sosialt og politisk. Disse ble knyttet opp mot krigen i Kina og krigsfaren mot Sovjetunionen. Alt hang sammen med kapitalismens krise. Her ble også Norges rolle i krigsplanene mot Sovjetunionen stadfestet.

Engelske regjeringsagenter er i ivrig virksomhet for aa skape den kapitalistiske enhetsfront mot den store arbeiderstat i Øst og mot arbeiderklassen i alle land. Ogsaa endel norske borgere ser i krigen en løsning av problemer som er uløselige i det kapitalistiske samfund og de mener at krigen er et middel til aa styrke sitt vakkende herredømme. Det norske borgerskap skiller sig paa ingen maate fra borgerskapet i alle andre land.⁵¹

Når det gjaldt hva som måtte gjøres, stod det at NKP ville søke å danne enhetsfront med alle organisasjoner som stod på ”klassekampens grunn og alle misfornøide befolkningslag” - mer konkret fagforeninger, småbrukere, landarbeidere, fiskere, kvinneforeninger osv.⁵²

Minnestunden for Vojkov ved Sovjetunionens legasjon i Oslo

Bare noen få dager etter Storbritannias brudd med Sovjetunionen, kom det tidligere nevnte mordet på Sovjetunionens sendemannen i Polen, Peter Lazarevitch Vojkov. Den 11. juni ble det holdt en minnestund for Vojkov ved den sovjetiske legasjonen i Oslo. En rekke viktige personer fra arbeiderbevegelsen møtte her, blant andre LO-leder Halvard Olsen og lederen for DNAs stortingsgruppe, Alfred Madsen, som begge holdt relativt radikale taler. Alfred Madsen sa blant annet:

⁴⁸ F.495, o.178, d.79, l.116: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 25.05.27.

⁴⁹ *Arbeiderbladet* 27.05.27: ”Storbritannias brudd med Sovjetunionen.”

⁵⁰ NKB 30.05.27: Leder - ”Landsorganisasjonens oprop.”

⁵¹ NKB 02.06.27: ”Norges kommunistiske parti og den internasjonale situasjon.”

⁵² *ibid.*

Vi ser dette mord som et ledd i den omfattende imperialistiske kampanje mot Sovjet-Unionen. Kreftene reises mot hinannen. Paa den ene side arbeider- og bonderepublikken - paa den andre side de imperialistiske makter - med Storbritannia i spissen. Paa den ene boursjoasiet - paa den annen proletariatet, den sosialistisk bevisste og organiserte arbeiderklasse.⁵³

Talene som ble holdt på den sovjetiske legasjonen, og særlig Alfred Madsens, ble sterkt kritisert i borgerlig presse og av borgerlige politikere. Kritikken gikk mest ut på at de norske representantenes uttalelser ga uttrykk for støtte til en part i den pågående konflikten mellom Storbritannia og Sovjetunionen, og kunne skade Norges forbindelser med britene.⁵⁴

Uttalelsene på den sovjetiske legasjonen kastet også lys over uenighetene som rådde innad i DNA. Talen til Alfred Madsen var en sterk støtte til Sovjetunionen, noe han fikk ros av kommunistene for. Men på samme tid ble det publisert artikler i DNAs presse som var mindre positive til Sovjetunionen og ga uttrykk for at krigsfaren ikke var så akutt. Det var særlig Karl Johansen, utenriksmedarbeider i *Arbeiderbladet*, som representerte dette synet. Johansen skrev at også Sovjetunionen hadde skyld i den spente internasjonale situasjonen og mente det var en overdrivelse at bruddet ville føre til krig, slik kommunistene påstod. NKBs artikler om krigen ble betegnet som "hysterisk nonsens".⁵⁵ Johansen mente også at krigsfrykten ble bevisst utnyttet av de lederne i Sovjetunionen: "Man kan forstå denne tankegangs anvendelighet til innvortes bruk. Stemningen i Moskva trenger en opstivning".⁵⁶ At Stalin faktisk brukte krigsfrykten i den interne maktkampen i Sovjetunionen, har blitt nevnt tidligere. Å tillegge de ledende sovjetiske kommunistene slike kyniske egenskaper var likevel noe NKP ikke kunne godta og Johansens artikler ble stemplet som antisovjetiske.

NKP var svært kritiske både til de borgerlige politikerne og til de personer i DNA og LO som ikke inntok en klar prosovjetisk stilling. NKP mente de borgerlige representantenes uttalelser kunne ansees som første skritt på vei til å få Norge med i en krig. I et eget hefte om Norges rolle i krigsspørsmålet skrev Arvid G. Hansen:

Under den offentlige diskusjon som opstod i forbindelse med Alfred Madsens tale ved sørgehøitideligheten for Vojkof blev vår vurdering til punkt og prikke bekreftet. Denne episode avslørte med blennende klarhet det norske borgerskaps engelske orientering, de klassebevisste arbeidermassers orientering til fordel for arbeiderstyret i Russland og de mest typiske reformisters åpne overgang på imperialistenes side.⁵⁷

Et norsk brudd med Sovjetunionen etterfulgt av en krig kunne ventes om ikke alle arbeiderne gikk sammen om å forhindre det. I den anledning avholdt Oslo og Akershus distrikt av NKP

⁵³ NKB 13.06.27: "Sørgehøitideligheten i den russiske legasjon."

⁵⁴ NKB 17.06.27 "Høires parole: Skjerpet kamp mot kommunismen."

⁵⁵ Arbeiderbladet 25.05.27: "Bruddet."

⁵⁶ Arbeiderbladet 27.05.27: "'Enhetsfronten'."

⁵⁷ Hansen, Arvid G.: *Norge og den næste krig*. Oslo 1927. s. 25.

et møte i Folkets hus den 17. juni, mot den britiske regjeringens ”krigspolitikk” og forsøkene på å få Norge med i krigen. I tillegg til Furubotn og Arvid G. Hansen fra NKP talte også DNA-medlem og redaktør av *Rjukan Arbeiderblad*, Jakob Friis.⁵⁸ NKPs antikrigsmøte ble ifølge NKB en stor suksess, med en entusiastisk stemning og overfylte lokaler. I oppropet fra møtet ble *Arbeiderbladet* fordømt for å ha latt seg bruke til ”kontrarevolusjonær agitasjon” ved å la Karl Johansen ”angripe” Sovjetunionen. Friis var klart på linje med kommunistene i sitt syn på krigsfaren. Han var også kritisk til DNA og mente det var uholdbart at man i dette partiet på den ene siden hadde Alfred Madsen, som ble skjelt ut av hele landets borgerskap for sine ”riktige” uttalelser, mens man på den andre side hadde ”en mann som skriver utenriksartikler i vaart hovedorgan, artikler som vi ikke finner maken til i noget land.”⁵⁹

Da saken ble debattert i Stortinget, viste det seg likevel å ikke bli like alvorlig som det først så ut til. Kritikken til stortingspresident Carl Joachim Hambro (Høyre) gikk ikke så mye på de radikale uttalelsene i seg selv, men at ingen stat kunne finne seg i at en fremmed makts legasjon ble brukt som en arena for politisk agitasjon. Videre sa han også at det som gjorde situasjonen så alvorlig, var at et så stort partis parlamentariske leder hadde opptrådt der. Mens representanter både fra Høyre, Venstre og Bondepartiet kritiserte hendelsen ved legasjonen, var regjeringen mest opptatt å unngå å skade forholdet til Storbritannia eller Sovjetunionen. Stats- og utenriksminister Ivar Lykke sa under stortingsdebatten at han etter sin samtale med Sovjetunionens representant i Norge, Aleksandr Mikhajlovitsj Makar, var ”overbevist om at sendemannen mente det opriktig naar han uttalte at det var hans bestemte ønske ikke aa foreta sig noget eller la noget forekomme paa hans legasjon som kunde skade forholdet mellem Norge og Sovjet-Unionen.” Justisministeren meddelte også at det ikke var noe i straffeloven som kunne benyttes mot de som hadde deltatt der.⁶⁰

Selv om det fikk liten betydning for norsk utenrikspolitikk førte bruddet mellom Storbritannia og Sovjetunionen til en del politisk oppstyr i Norge. Innen arbeiderbevegelsen var hendelsen viktig for å klargjøre hvor de ledende arbeiderpolitikerne stod i forholdet til den spente internasjonale situasjonen. NKP stod klart på Sovjetunionens side. I DNA var det ulike syn som kom til uttrykk, men ledelsen i både DNA og LO tok klart parti med Sovjetunionen. En del DNA-medlemmer inntok standpunkter som var nærmest fullstendig i overensstemmelse med kommunistene, særlig Alfred Madsen og Jakob Friis.

⁵⁸ NKB 16.06.27: ”Arbeidere i Oslo! Enhetsfront mot krigsfaren.”

⁵⁹ NKB 18.06.27: ”Signalet til en forsterket revolusjonær kamp.”

⁶⁰ NKB 17.06.27: ”Høires parole: Skjerpet kamp mot kommunismen.”

NKPs opprop til de britiske matrosene, sommeren 1927

Juni ble en svært begivenhetsrik måned i NKPs antikrigsarbeid. I tillegg til det som allerede er nevnt forekom det i slutten av måneden enda en hendelse av betydning, da fire britiske krigsskip la til havn i Oslo. I den anledning trykket NKP opp løpesedler med et opprop underskrevet av Furubotn, som nå var partiets leder, og delte dem ut blant mannskapet på skipene. Her sto det blant annet:

Engelske kamerater, nekt aa være deres kapitalistiske herrers bøddel og slave! (...) Vend kanonene mot deres virkelige fiender, mot deres egne kapitalistiske herrer og mot officerene. Hvis dere blir sendt til Kina, slutt dere til revolusjonen! Hvis dere blir sendt til Sovjet-Russland, heis det røde flagg og slutt dere til de russiske kamerater.⁶¹

Oppropet vakte sterke reaksjoner. Den 30. juni gikk politiet til aksjon mot partiets kontorer i Storgaten 45, ransaket bygningen og konfiskerte dokumenter fra både NKP, Norges kommunistiske ungdomsforbund (NKU), NKB og Røde Hjelp. I tillegg ble det lagt ut arrestordre på NKBs redaktør Albin Eines, partiformann Furubotn, sekretær Henry W. Kristiansen, leder av Røde Hjelp Otto Luihn, og NKUs leder Just Lippe, for brudd på straffelovens § 140 som lød: ”De som opfordrer eller tilskynder til iverksettelse av en straffbar handling eller forherliger en saadan straffes med bøter eller hefte eller fengsel inntil 8 aar.”⁶² Allerede samme dag arrangerte NKP et protestmøte hvor Olav Scheflo redegjorde for det som hadde hendt. På tross av det korte varselet ble Folkets hus fylt av tilhørere.⁶³

DNA, som ofte unngikk å ta offisiell standpunkt i saker som kun involverte kommunistene, fordømte også myndighetenes trekk. Det ble skrevet mye om saken i partiets hovedorgan, saken ble tatt opp av DNAs representanter i Stortinget og partiet vedtok også en protest mot politiaksjonen til regjeringen:

Centralstyret for Det norske arbeiderparti uttaler overfor regjeringen den skarpeste protest mot det brutale inngrep i ytringsfriheten som besettelsen av 'Kommunistbladet' og fengslingen av det kommunistiske partis tillitsmenn betegner. Den organiserte arbeiderklasse ser dette, i sammenheng med tukthusloven, som et uttrykk for den utilhyllede klassepolitikk som for tiden råder i landets styre, og krever at det nu må være slutt med voldsovergrep mot dem som hevder andre synsmåter enn makthavernes.⁶⁴

Det tyske kommunistpartiet sendte en hilsen hvor det uttrykte støtte til NKP som følge av aksjonen, noe som kan sies å ha vært betydningsfullt ettersom det tyske partiet, som var et av de største på denne tiden, svært sjelden merket seg hva det lille partiet i Norge foretok seg.⁶⁵ På Stortinget krevde Aase en redegjørelse for det som hadde skjedd, særlig om det var regjeringen som sto bak. Justisminister Knud Iversen Øyen opplyste at han i anledning av de

⁶¹ NKB 28.06.27: ”De engelske krigsskiber paa havnen.”

⁶² NKB 30.06.27: ”Husundersøkelser og arrestasjoner i Storgaten 45 idag.”

⁶³ NKB 01.07.27: ”Et mektig protestmøte igaar.”

⁶⁴ Arbeiderbladet: 30.06.27: ”Protest mot angrepene.”

⁶⁵ NKB 08.07.27: Leder - ”Internasjonal solidaritet.”

utdelte løpesedler hadde hatt et møte med oppdagelsessjefen i Oslo og riksadvokaten hvor de kom frem til at oppropet var straffbart. Aase la da frem et forslag: ”Stortinget henstiller til regjeringen at den sørger for at de arresterte tillitsmenn uopholdelig settes i frihet.”⁶⁶

Forslaget innledet en kaotisk debatt. Stortingspresidenten Mowinckel foreslo at forslaget ble behandlet og avvist med en gang, og forsøkte å forhindre debatt. DNA-representantene protesterte høylytt og måtte flere ganger henvise til reglementet for å kunne debattere saken. Etter mye frem og tilbake ble det til slutt bestemt å utsette saken til et senere møte.⁶⁷

Politiaksjonen mot NKP skapte sterke reaksjoner i fagbevegelsen over hele landet. NKP organiserte en landsomfattende protestbevegelse, knyttet sammen med antikrigskampanjen, som fikk tilslutning fra en rekke fagforeninger, fagforbund og samorganisasjoner. I en rapport til EKKI om dette ble det særlig bemerket at landets nest største fagforening, Oslo sten- jord- og cementarbeiderforening, til og med hadde truet med proteststreik om ikke NKPs tillitsmenn ble sluppet fri.⁶⁸ Norsk Jern- og Metallarbeiderforbunds hovedstyre protesterte også og uttalte at det skulle bekjempe den ”utilhyllede klassepolitikk fra myndighetenes side” på det kraftigste.⁶⁹ Norsk kjemisk industriarbeiderforbund (NKIF), som hadde landsmøte midt under denne tilspissede situasjonen, vedtok protester mot fengslingen av kommunistene og, etter forslag fra kommunisten Harald Slaattelid, en resolusjon om konflikten mellom Storbritannia og Sovjetunionen. I resolusjonen krevdes nøytralitet i en krig, men skulle Norge likevel bli involvert ville kjemiarbeiderne stå sammen med Sovjetunionen.⁷⁰

Aksjonen fra de norske myndighetene mot NKP ble tolket av kommunistene som et ledd i krigsforberedelsene. Den 4. juli skrev Arvid G. Hansen i NKB: ”Ransakinger, beslagleggelser, censur, fengsling av arbeiderklassens mest ufravikelige førere, er bare de første organisatoriske forberedelser i de nye krigslovers, i krigsatmosfærens tegn.”⁷¹

Påstander om at innehavere av visse laste- og losseplasser hadde fått forespørsler om å leie ut til lagring av britisk krigsmateriell og at et britisk krigsskip besøkte Narvik, som hadde en svært god isfri havn og togforbindelse til Leningrad via Sverige og Finland, var tegn på at Norge ville bli brukt som oppmarsjområde i krigen mot Sovjetunionen.⁷²

⁶⁶ NKB 01.07.27: ”Arbeiderrepresentantene i stortinget krever de arresterte løslatt.”

⁶⁷ NKB 01.07.27: ”Da Mowinckel tapte fatningen.”

⁶⁸ F.495, o.178, d.211, l.102: Rapport til EKKI om NKPs antikrigskampanje, sommeren 1927.

⁶⁹ Arbeiderbladet 04.07.27: ”Dokumentene fra Storgt. 45 i forhørsretten.”

⁷⁰ NKB 15.07.27: ”Kjemisk industriarbeiderforbunds landsmøte.” og 16.07.27: ”Norge maa ikke levere krigsmateriel til krigen mot Sovjet-Unionen.”

⁷¹ NKB 04.07.27: Leder - ”Et varselskudd.”

⁷² NKB 02.07.27: ”Norge som oppmarsjland for Englands krig mot Russland.”

NKPs opprop til de britiske matrosene viste seg å bli en viktig episode i partiets antikrigsarbeid. For det første viste den hvor sensitiv saken var for den norske regjeringen og avslørte hvor sterke forbindelsene mellom Storbritannia og Norge var. Akkurat som med reaksjonene på Alfred Madsens tale på minnemarkeringen for Vojkov, syntes den sterke reaksjonen på oppropet til de britiske matrosene å bekrefte NKPs påstand om at de norske borgerlige politikerne og regjeringen handlet på vegne av den britiske imperialismen. *Arbeiderbladet* kom med et interessant poeng i denne sammenheng. Det ble henvist til at de svenske kommunistene hadde gjennomført den samme aksjonen uten at det ble slikt oppstyr. Deres løpesedler hadde et ”ennu krassere innhold”, men førte likevel ikke til at myndighetene grep inn eller at den borgerlige presse ble ”hysterisk”. I Norge, derimot, ”løper politiet og regjeringen som ærendsvener for den første og beste artikkelskribent i borgerpressen.”⁷³ For det andre førte politiets aksjon mot NKP til at kommunistenes antikrigsagitasjon fikk langt større oppmerksomhet enn den ellers hadde fått. Arrestasjonene skapte en stor protestbevegelse som også omfattet arbeidere utenfor kommunistenes rekker og bidro til at en rekke fagorganisasjoner vedtok resolusjoner og uttalelser både om de arresterte og om krigsfaren. NKPs tillitsmenn ble frigitt den 1. august, i stor grad som følge av denne protestbevegelsen, i alle fall ifølge partiets egen vurdering av saken.⁷⁴

Norges rolle i kommunistenes antikrigsagitasjon

Situasjonen for kommunistene i Norge var annerledes enn for kommunistene i de store imperialistiske landene og i kolonilandene. Norges regjering deltok ikke aktivt i noen av de pågående konfliktene, Norge hadde ingen kolonier og hadde heller ikke store militære midler. I begynnelsen av denne perioden kom NKP frem til at Norge ikke hadde en stor rolle som militærmakt, og heller ikke som internasjonal aktør. Det ble derimot hevdet at ved ”vaart lands fullstendige avhengighet av England og Amerika, ved vaart medlemskap i Nasjonenes forbund og ved den norske kapitalistklassens profitinteresse i deltagelsen i en krig er der oppstaatt en akut fare for, at vi denne gang blir revet med i det blodige eventyr”⁷⁵, og ”Finansielt, økonomisk og politisk er Norge en vasalstat under de store imperialistiske røverstater.”⁷⁶ Dette var et interessant standpunkt ettersom det betydde at det ikke var den norske regjering eller det norske borgerskapet som fikk avgjøre om Norge skulle delta i en krig. Dette var opp til de imperialistiske stormaktene, først og fremst Storbritannia. I løpet av 1927 ble synet på Norges rolle i den kommende krig noe mer utdypet. For det første ble, i tråd med Kominterns paroler, interne forhold i de enkelte land - med reaksjonære fremstøt, som

⁷³ *Arbeiderbladet* 01.07.27: ”Luihn arrestert i formiddag.”

⁷⁴ F.495, o.178, d.211, l.102: Rapport til EKKI om NKPs antikrigskampanje, sommeren 1927.

⁷⁵ NKB 01.08.25: ”Mot den kommende krig!”

⁷⁶ NKB 01.08.25: ”Den neste krig.”

rasjonalisering, senkning av lønninger og tukthuslover - koblet opp mot de internasjonale forhold med forberedelser til imperialistiske kriger og særlig intervensjon mot Sovjetunionen. Begge disse fenomenene hang sammen med kapitalismens krise.

Denne utvikling her i Norge er et ledd i den internasjonale kamp som føres i alle kapitalistiske land, innad mot arbeiderklassen, utad mot verdens eneste arbeiderstyrte stat, Sovjet-Russland. (...) Den nye verdenskrig som nu er under forberedelse (...) kommer til aa omfatte alle land som overhode har en moderne industri og en revolusjonær arbeiderklasse. I denne krig vil Norge og de andre skandinaviske land som sperrer inngangen til Østersjøen komme til aa bli et militært opmarsjomraade.⁷⁷

Her ble altså Norges rolle noe mer spesifisert, ved at landet ville bli brukt som oppmarsjområde i den kommende krigen. Men fortsatt spilte ikke landet noen betydelig egen rolle. Likevel er det viktig å påpeke at kommunistene ikke dermed mente at det norske borgerskapet ble tvunget med i krigen *mot* sin vilje. Som det ble erklært i NKPs opprop i forbindelse med Storbritannias brudd med Sovjetunionen, nevnt tidligere, så også deler av den norske borgerklassen på krigen som ”en løsning av problemer som er uløselige i det kapitalistiske samfund”.⁷⁸

Med krigsfrykten i Sovjetunionen i 1927 økte Kominterns trykk på kommunistpartiene om å intensivere antikrigsarbeidet og å utvikle mer konkrete analyser om sine respektive lands deltagelse i krigen i Kina og i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen. I en rapport fra NKP til EKKI angående antikrigsarbeidet sommeren 1927, tok partiet selvkritikk for at det tidligere ikke hadde fremhevet Norges rolle. Men dette skulle ha blitt rettet opp i løpet av sommeren, særlig fra og med sentralstyremøtet den 9. og 10. juli hvor det var en representant fra EKKI tilstede. På dette møtet ble ideen om norsk nøytralitet i en krig mot Sovjetunionen stemplet som en falsk og farlig illusjon og partiet klargjorde og utdypet sin antikrigsagitasjon.⁷⁹ På tross av at NKP gjorde sin stilling til nøytralitet relativt klart, blant annet gjennom pressen, ser det ut til å ha vært noe forvirring rundt dette. Et eksempel var da Ingvald B. Aase la frem et forslag i Stortinget i forbindelse med diskusjonen om Vojkavs minnesmarkering, hvor det stod ”Stortinget forutsetter at regjeringen gjør hvad den kan for aa betrygge Norges nøytralitet.”⁸⁰ Et annet eksempel, som fant sted *etter* sentralstyremøtet den 9. og 10. juli, var forslaget NKPeren Harald Slaattelid fikk igjennom på landsmøtet til NKIF. Her stod det blant annet: ”Vi krever at den norske regjering stiller sig nøytral i de konfliktforhold som ved Englands optreden er inntraadt mellem England og Sovjet-Russland.” Begge disse uttalelsene var i uoverensstemmelse med den linjen Komintern sto for. Norge kunne ikke forbli nøytralt, og å fremme slike paroler var skadelig fordi de bidro til å skape illusjoner om at det var mulig.

⁷⁷ NKB 10.09.27: ”Til arbeiderne, bønderne og fiskerne i Norge!”

⁷⁸ NKB 02.06.27: ”Norges kommunistiske parti og den internasjonale situasjon.”

⁷⁹ F.495, o.178, d.211, l.103: Rapport til EKKI om NKPs antikrigskampanje, sommeren 1927.

⁸⁰ NKB 17.06.27: ”Høires parole: Skjerpet kamp mot kommunismen.”

Det ser derimot ut til at NKP klarte å få orden på dette løpet av de følgende månedene, og i de neste årene gjorde partiets tillitsmenn det klart at det ikke kunne være snakk om noen norsk nøytralitet. Det er ikke noe som tyder på at standpunktet til nøytraliteten skapte noen større stridigheter innad i partiet, heller ikke med de representantene som fremmet parolene om nøytralitet i eksemplene overfor.

Militærspørsmålet

Når det gjelder Norges rolle i krigsspørsmålet er det også viktig å belyse NKPs syn på det norske militæret. Her stod NKP for en helt egen linje, i motsetning både til de borgerlige partiene og DNA. DNA gikk inn for å avskaffe hæren gjennom å stemme for nedrustning i Stortinget og gjennom militærstreik, at ungdommen skulle nekte militærtjenesten.

Kommunistene mente at det var utopisk tenkning at man kunne avvæpne borgerklassen så lenge kapitalismen bestod. Militærstreik ble stemplet som direkte skadelig for arbeiderklassen fordi man ved å holde de klassebevisste arbeiderne utenfor hæren bare gjorde den til et sikkert redskap i borgernes hender. Kommunistene mente isteden at den revolusjonære arbeiderungdommen skulle gå inn i militæret og drive agitasjon blant soldatene, undergrave disiplinen i hæren og få den over på arbeiderklassens side.⁸¹ Både DNA og NKP, og særlig deres ungdomsorganisasjoner, gjennomførte hver sine antimilitaristiske aksjoner og en rekke fremtredende ledere fra begge fløyene av arbeiderbevegelsen ble fengslet for dette. Mange medlemmer av NKU ble arrestert for å drive agitasjon på moene og ved et tilfelle, i 1924, ble hele sentralstyret i NKU tiltalt og idømt fengselsstraff for et vedtak NKUs landsstyre foretok i militærspørsmålet. Av de dømte fikk Eugène Olaussen lengst straff med 120 dager.⁸²

På Stortinget gjorde NKPs representanter det alltid klart at de ikke hadde tiltro til DNAs nedrustningsforslag, fordi de mente at det i praksis bare ville avvæpne arbeiderne, mens borgerskapet alltid ville finne måter å bevæpne seg på. DNAs nedrustningsparoler bidro dermed til å passivisere arbeiderklassen ved å skape falske illusjoner om at sosialismen kunne oppnåes uten våpenmakt. På tross av at kommunistene kritiserte DNAs nedrustningslinje, endte NKPs representanter som regel opp med å stemme for DNAs forslag. Selv om NKP var imot ideen om allmenn avvæpning, fordi de mente det i praksis betydde en avvæpning kun av arbeiderklassen, var de naturligvis ikke for å styrke den stående hæren under den borgerlige statsmaktens kontroll. Når NKPs egne forslag ble forkastet, og valget sto mellom DNAs

⁸¹ Hansen, Arvid G.: *Fra Lasalle til Lenin. En historikk over den norske arbeiderbevegelse og Norges kommunistiske parti*. Oslo 1929. s. 84-88.

⁸² Hansen 1929 s. 84-85, Maurseth, Per: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 3: Gjennom kriser til makt (1920-1935)*. Oslo 1987, s. 301 og Outzen 1982 s. 127-130.

nedrustning og de borgerlige partienes forslag om å opprettholde eller øke militærbevilgningene, ble det mest naturlig for kommunistene å stemme med DNA.

For å illustrere NKPs praksis på Stortinget i dette spørsmålet vil jeg vise til noen konkrete eksempler. Under hærdebatten i 1925 slo NKPs representant Christian Fredrik Monsen fast at NKP ville stemme for framlegget om avskaffing av hæren, men presiserte samtidig at NKP gikk inn for en egen væpnet makt for arbeiderklassen. I 1926 gikk Monsen inn for maksimal sparing på militærbudsjettet og for å innstille øvingene. Han gikk imidlertid imot den militære loddrekningen om avtjening av verneplikten, fordi denne kunne brukes til å sile ut kommunister. Han foreslo isteden loddrekning i nærvær av sivilpersoner, oppnevnt av kommunene.⁸³ Under debatten om ny forsvarsordning i 1927, la Sverre Krogh fram forslag om nytt militærvesen, et ”arbeider- og bondevern”. I sitt innlegg leste Krogh opp en erklæring som inneholdt hovedpunktene i NKPs syn på militærspørsmålet, som gir et godt bilde av partiets stilling frem til folkefrontperioden.

Så vel regjeringens som militærkomiteens forslag går ut på å opprettholde en hærordning for det kapitalistiske system, hvorefter armeer på den ene siden tjener til forsvar for de nasjonale kapitalistinteresser og på den annen side er et verktø i hendene på den imperialisme, som er organisert i Nasjonenes forbund. Det kommunistiske parti er motstander av den pacifistiske avvæbningsparole, da denne bare tjener til å nære den illusjon blandt arbeiderne at Norge for fremtiden ikke vil bli dratt med inn i nogen krigerske forviklinger. Den praktiske gjennomførelse av en slik avvæbning vil dessuten bare føre til en avvæbning av folket, mens bourgeoisiet under enhver omstendighet vil forstå å skaffe sig våben og organisere væbnede organisasjoner. Den praktiske gjennomførelse av avvæbningslinjen vil således føre til arbeiderklassens avvæbning og bourgeoisiets bevæbning og dermed i uhyrlig grad vanskeliggjøre arbeidernes frigjørelseskamp.⁸⁴

Krogh presenterte så kommunistenes forslag til hærordning. NKP gikk inn for opprettelsen av et arbeider- og bondevern og krevde ikke avvæpning, men tvert imot at hele folket skulle utdannes militært. Offiserene i arbeider- og bondevernet skulle velges av soldatene og vernet skulle være under kontroll av fagforeningene og bøndenes og fiskernes økonomiske organisasjoner.⁸⁵ Kroghs forslag fikk, som forventet, bare kommunistenes stemmer. De kommunistiske representantene stemte deretter for DNAs avrustningsforslag.⁸⁶ NKP fortsatte på denne linjen i Stortinget helt til de mistet sine siste representanter ved stortingsvalget i 1930 og holdt fast ved det samme synet i militærspørsmålet frem til 1936.⁸⁷

Oppsummering

NKP var tidlig ute med å klargjøre sitt syn om krigen da det allerede på stiftelseskongressen ble vedtatt paroler og retningslinjer for partiets antikrigspolitik. De første vedtakene og

⁸³ Outzen 1982: s. 126.

⁸⁴ ”Eftm. 20. januar – Ang. ny forsvarsordning.” *Stortingsforhandlingene 1927*. 7a. Oslo 1927. s. 72-73.

⁸⁵ *ibid* s. 73.

⁸⁶ Outzen 1982: s. 127 og *Stortingstidende 1927*. Bind 7a. Oslo 1927. s. 95.

⁸⁷ For NKPs standpunkt i militærspørsmålet i Stortinget ut 1929, se Outzen 1982: s. 127.

uttalelsene partiet kom med i forbindelse med krigsspørsmålet var basert på Lenins analyser om krigen og dens årsaker, samt resolusjoner fra Komintern. I de først par årene var NKPs antikrigspolitik stort sett bare en del av partiets ideologiske og teoretiske basis, og ble ikke inngående diskutert eller tilpasset norske forhold. Fra 1927 kan man derimot merke en klar endring, både ved at antikrigsarbeidet ble intensivert og ved at partiet utviklet mer inngående analyser av Norges rolle i Kina, Norges forhold til Storbritannia og Norges påståtte rolle i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen. Det er tydelig at det var Komintern som var drivkraften bak denne endringen, da krigsfrykten i Sovjetunionen førte til at Komintern oppjusterte antikrigsarbeidet til en av de fremste politiske oppgaver. Dette ser likevel ikke ut til å ha ført til uenigheter innad i NKP. De norske kommunistene fulgte opp Kominterns krav og lyktes også relativt bra med dette.

NKP klarte å få satt fokus på sine viktigste antikrigssaker og oppnådde konkrete resultater på en del områder, særlig i fagbevegelsen. I 1925 ble Norge, på NKPs initiativ, det første landet i Europa etter Sovjetunionen hvor den faglige hovedorganisasjonen opprettet en egen hjelpekomité for de kinesiske arbeiderne. Selv om den materielle støtten som ble sendt til Kina var av liten betydning, var det en symbolsk viktig handling. NKP, som det eneste partiet, kastet også lys over Norges rolle i Kina, både i pressen, i fagforeningene og på Stortinget. NKP fikk gjennomslag for sine resolusjonsforslag angående krigsspørsmål i flere fagforbund og samorganisasjoner, deriblant i krigsviktige industrier som den kjemiske industrien og transportindustrien. I NKIF fikk kommunistene igjennom en resolusjon som erklærte at kjemiarbeiderne ville stille seg på Sovjetunionens side i en eventuell krig. Ved Storbritannias brudd med Sovjetunionen fratok DNA og LO på mange måter kommunistene initiativet ved at de reagerte raskere enn NKP i å komme med en uttalelse som uttrykte klar støtte til Sovjetunionen. Ved minnestunden for Vojkov på den sovjetiske legasjonen var det også Alfred Madsen som kom i fokus, ikke kommunistene. NKP klarte likevel å dra nytte av dette i sitt antikrigsarbeid. Kommunistene fremhevet de sterke reaksjonene fra de borgerlige partiene på Madsens tale som bevis for deres analyse om at Norge var en vasall av Storbritannia. NKP utnyttet også uenighetene innad i DNA om forholdet til Sovjetunionen og fikk med fremstående DNA-medlemmer, som Jakob Friis, på sine antikrigsmøter. NKPs opprop til de britiske matrosene må også sies å ha vært en vellykket aksjon, ettersom den sterke reaksjonen fra de norske myndighetene ga mer belegg for kommunistenes argumenter om krigsfaren og Norges forhold til Storbritannia, samtidig som NKP vant mye støtte i hele arbeiderbevegelsen som følge av arrestasjonene og razziaen mot deres partilokaler.

Kapittel 3: Ultravenstrelinjen og partikrisen, 1928-1930

Komintern hadde tilsynelatende forutsett den økonomiske verdenskrise som fulgte børskrakket på Wallstreet i slutten av 1929, da organisasjonen allerede i 1928 gjennomførte et kursskifte nettopp ut i fra forventningen om en kommende kapitalistisk krise. Kominterns ledelse mente at dette ville legge grunnlaget for revolusjoner og imperialistiske kriger og kommunistene derfor måtte føre en sterk revolusjonær politikk. Forventningen om imperialistiske kriger førte også til at antikrigsarbeidet ble oppjustert til den kommunistiske bevegelsens fremste oppgave. Kominterns kursskifte fikk store konsekvenser for kommunistene verden over og for NKP førte den til en kraftig nedgang som kulminerte i en fullslått partikrise i 1930. I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan Kominterns venstredreining og den følgende partikrisen påvirket NKPs antikrigsarbeid, samt i hvilken grad NKP fulgte opp kravet om å gjøre antikrigsarbeidet til partiets fremste oppgave.

Kominterns overgang til ultravenstrelinjen

Årene 1928-1933 i Kominterns historie er kjent som den ”trede perioden”. Ideen om den tredje perioden ble utviklet av Kominterns *de facto* leder i årene 1926-1928, Nikolaj Bukharin, og gikk ut på at Europa etter den første verdenskrig hadde utviklet seg gjennom to faser og var nå på vei inn i den tredje. Den første fasen var kjennetegnet av revolusjonære oppstander og sterke konflikter mellom kommunistene og sosialdemokratene. Den andre var en periode med relativ kapitalistisk stabilisering og enhetsfront i arbeiderbevegelsen. Den tredje fasen, som nå var i fremvekst, var preget av en ny kapitalistisk krise som ville føre til en nedgang i arbeidernes levestandard og til stor arbeidsledighet. Som følge av dette ville klassekampen skjerpes og arbeiderklassen radikaliseres. Kapitalistene ville også forsøke å avløse krisen ved å erobre nye markeder, noe som la grunnlaget for nye imperialistiske kriger og revolusjoner.⁸⁸

Dette var det teoretiske grunnlaget for skiftet, men det var flere årsaker til at Komintern gikk over til den nye kursen i 1928. De mange internasjonale begivenhetene som førte til krigsfrykten i 1927 drev Komintern mot en mer kompromissløs og revolusjonær politikk. Andre begivenheter, som den britiske landsorganisasjonens brudd i forhandlingene med Sovjetunionens landsorganisasjon om internasjonal faglig enhet, la også grunnlag for en venstredreining og en mer negativ innstilling til sosialdemokratiet. Til slutt spilte de interne maktkampene i det sovjetiske kommunistpartiet inn på Kominterns politikk. Som nevnt i forrige kapittel, brukte Stalin krigsfrykten til å undertrykke opposisjonen i partiet. I tillegg kan

⁸⁸ McDermott og Agnew 1996: s. 68-69.

opposisjonens kritikk av politikken Komintern hadde ført, ha bidratt til at Stalin og hans allierte skiftet kurs for å frata opposisjonen argumenter.⁸⁹

Kominterns overgang til ultravenstrekursen innebar at kommunistene skulle gå til full konfrontasjon mot sosialdemokratiet. Radikaliseringen av arbeiderklassen ville avsløre at sosialdemokratiet egentlig sto på borgernes side, både innad mot arbeiderne i sine respektive land og utad mot Sovjetunionen. Kommunistpartiene måtte derfor trappe opp kampen mot dem og bruke enhetsfronten nedenfra for å rive arbeidermassene løs fra de sosialdemokratiske lederne. Dette gjaldt også for antikrigsarbeidet.⁹⁰ Men selv om venstredreiningen endret måten kommunistene skulle drive sitt antikrigsarbeid, var det viktigste ved kursskiftet at kampen mot krigen ble oppjustert til den kommunistiske bevegelsens *fremste* oppgave.⁹¹

NKPs overgang til ultravenstrekursen

Kominterns overgang til ultravenstrekursen ble formelt bekreftet på den 6. verdenskongress sommeren 1928, men hadde egentlig foregått gradvis fra 1927. NKPs skift til den nye kursen manifesterte seg ved partiets holdning til DNAs første regjeringdannelse, Hornsrud-regjeringen, som varte fra 21. januar til 15. februar 1928. Etter først å ha hatt en vakkende holdning, gikk NKP plutselig over til en sterk kritikk etter at Furubotn, Arvid G. Hansen og Elias Volan kom tilbake fra EKKIs 9. plenums møte i Moskva.⁹² I første omgang hadde kursskiftet liten innvirkning på NKPs antikrigsarbeid. I 1928 hadde antikrigsarbeidet i sin helhet glidd i bakgrunn i NKP og det ble stort sett bare skrevet artikler i partipressen. Dette året ble det derimot jobbet videre med analysen av Norges rolle i en kommende krig mot Sovjetunionen. I en resolusjon om partiarbeidet i Norge i EKKIs politsekretariat ble det sagt at det karakteristiske for den norske økonomien var den stadig voksende dominansen av britisk og amerikansk kapital, som gikk parallelt med imperialismaktens inndragning av Norge i sine krigsplaner. Det nye var at det ikke bare var Norges viktige geografiske stilling som oppmarsjområde som ville trekke landet med i krigen mot Sovjetunionen. Også den norske handelsflåten og den kjemiske industrien ville bli betydelige faktorer. EKKI fremhevet likevel at Norge fortsatt var en vasallstat og erklærte en av parolene som ”down with the Norwegian government – the lackey of Great Britain!”⁹³

Ultravenstrelinjens konsekvenser for NKP

NKP gjennomgikk en stor krise ved overgangen til Kominterns ultravenstrekurs. Krisen

⁸⁹ McDermott og Agnew 1996 s. 70-71.

⁹⁰ McDermott og Agnew 1996 s. 75.

⁹¹ NKB 27.09.28: ”Kominterns 6. kongress. V. Kampen mot krigen og forsvaret av Sovjet-Unionen.”

⁹² Lorenz 1983: s. 101-102.

⁹³ F.495, o.20, d.438, l.105-106 og l.111: Resolusjoner om det norske spørsmålet, 21.09.28.

svekket partiets evne til å drive politisk arbeid i sin helhet og må derfor nevnes som en forklaringsfaktor på hvorfor NKP hadde problemer med antikrigsarbeidet i disse årene. Flere fremtredende medlemmer meldte seg ut fordi de ikke kunne stå for den nye kursen, mens andre som var lojale mistet sine stillinger i fagbevegelsen. NKP mistet blant andre sentralstyremedlemmene Jeanette Olsen, Olav Scheflo og Emil Stang og stortingsrepresentantene Sverre Krogh og Ingvald B. Aase.⁹⁴ Den tidligere dominansen i viktige fagorganisasjoner gikk også tapt, som samorganisasjonen i Bergen, Norsk skog- og landarbeiderforbund og Norsk kjemisk industriarbeiderforbund. NKPs to medlemmer i LOs sekretariat, Elias Volan og Hans Aas, mistet begge sine stillinger i 1929 og førstnevnte meldte seg siden også ut av partiet.⁹⁵ Stortingsvalget i 1930 gikk også svært dårlig for NKP. Partiet mistet halvparten av stemmene fra valget i 1927 og oppnådde 1,7 prosent, rundt 20.000 stemmer. Partiets siste stortingsrepresentanter falt dermed ut og NKP var ikke representert på Stortinget igjen før i 1945.⁹⁶

NKPs ledelse var lojale overfor Komintern og det ble stadig vedtatt resolusjoner som var helt i tråd med Kominterns linje. Dette hjalp likevel lite da resolusjonene stort sett forble på papiret og i liten grad ble fulgt opp i praksis. Det var dårlige forbindelser mellom partiets sentrale ledelse, på den ene siden, og distriktsledelsene og grunnorganisasjonen på den andre. De viktigste diskusjonene og politiske vedtakene fant sted på øverste plan i partiet, slik at medlemmene på grunnplanet verken forstod hvorfor kursskiftet hadde funnet sted eller hvordan vedtak skulle gjennomføres i praksis. Dette førte til utbredt passivitet og motstand fra NKPs medlemmer. På toppen av alt slet NKP med økonomiske og organisatoriske problemer som førte til at partiets sentrale ledelse måtte bruke mer tid på å arbeide med økonomi og administrasjon, enn politikk.⁹⁷

Motsetningen mellom Kominterns politikk og Sovjetunionens utenrikspolitikk

Under Kominterns tredje periode var det et merkelig motsetningsforhold mellom politikken til Komintern og Sovjetunionens utenrikspolitikk. Ifølge Komintern var de mange nedrustningskonferansene og fredsforhandlingene som pågikk på denne tiden kun rene skuespill som var ment å dekke over krigsforberedelsene. På den andre siden deltok Sovjetunionen selv aktivt på disse konferansene, kom med egne nedrustningsforslag og signerte fredsavtaler med flere land. Kommunistpartiene havnet på denne måten i den

⁹⁴ Lorenz 1983: s. 288-297 og Maurseth 1987: s. 47 og 99. Sentralstyremedlemmene meldte seg ut i 1928, Krogh falt ut Stortinget i 1927 og gikk over til DNA i 1928. Aase gikk over til DNA i 1930.

⁹⁵ Bjørgum, Jorunn: *Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund. Gjennom 50 år. 1923-1973*. Drammen 1973. s. 185-191. Og Maurseth 1987 s. 545-546.

⁹⁶ Maurseth 1987 s. 542.

⁹⁷ Hansen 2006: s. 143, s. 154-156 og s. 158.

merkelige stillingen at de forsvarte Sovjetunionens "fredspolitik", mens de fordømte de som gikk inn for samme politikk i sine egne land. Dette skapte en del forvirring i NKP.⁹⁸

Da Stortinget den 15. februar 1929 skulle ta stilling til Norges tilslutning til Kellogg-pakten,⁹⁹ var Ingvald B. Aase den eneste representanten som holdt et innlegg og den eneste som stemte imot ratifiseringen. I sitt innlegg prøvde Aase å forklare hvorfor NKP støttet Sovjetunionens tilslutning til pakten, men var imot Norges tilslutning:

Når vi gir uttrykk for at vi ikke kan stemme for Kellogg-pakten, så sier vi ikke dermed at vi ikke vil være med på å arbeide for en avrustning, Sovjet-Russland har også vist at det er fredsvennlig. Det har vært med på godkjenning av denne pakt, ikke fordi det tror på at ved godkjenning av denne pakt er alt tilrettelagt for et fredelig oppgjør nasjonene imellem, men for iallfall å vise sin gode vilje. Russland fremsatte forslag om hel avrustning på den avrustningskonferanse som holdtes i (Genève) i 1927. Dette forslag vant ikke tilslutning fra nogen av de øvrige representanter som der var tilstede; og hvorfor? Fordi det var uforenlig med de kapitalistiske og imperialistiske interesser som disse representerer. Når det nu gjøres så sterke bestrebelser både med hensyn til avskyresolusjoner mot krig og andre bestrebelser som går i retning av å motvirke og bekjempe enhver krig nasjonene imellem, så ser vi dette (...) kun som et blendverk, som skal tjene til å føre den store masses oppmerksomhet bort fra de feberaktige rustninger som pågår. Vi vet at krig og krigsfaren er alltid til stede så lenge man lever under det kapitalistiske system.¹⁰⁰

Aases innlegg på Stortinget ble kommentert på lederplass i NKB dagen etter hvor det ble beklaget at han ikke hadde gitt en mer utførlig beskrivelse av NKPs stilling til Kellogg-pakten. Aase ble også kritisert for at han ikke hadde vært klar nok i å fordømme sosialdemokratenes stilling. Det ble sagt at Kellogg-pakten og Folkeforbundet var "to alen av samme stykke", at begge var imperialistiske redskaper. Dermed var det helt uholdbart at DNA kunne stemme *mot* Folkeforbundet, men *for* Kellogg-pakten. Når DNA inntok denne stillingen måtte det ifølge lederen enten være som "en håndlangertjeneste til dollarimperialismen" eller et signal om at partiet snart også ville snu i sitt syn på Folkeforbundet. I begge tilfeller gjorde DNA seg skyldig i klasseforræderi.¹⁰¹

I samme leder forsøkte NKB å vise at det ikke var noe motsetningsforhold mellom Sovjetunionens og Kominterns stilling til Kellogg-pakten. Det ble forklart at den sovjetiske staten og Komintern hadde ulike oppgaver å oppfylle. Det sovjetiske diplomati hadde vunnet betydelige seire gjennom å få land med på sine fredsavtaler, men kommunistpartiene kunne ikke av den grunn slutte å påvise at de borgerlige regjeringenes snakk om fred bare var løgn. Lederen kom med et konkret eksempel fra Polen som skulle klargjøre kommunistenes stilling,

⁹⁸ Elin Hansen påpeker denne motsetningen mellom Kominterns og Sovjetunionens politikk og forvirringen det skapte i NKP, i sin hovedoppgave. Hansen 2006: s. 74.

⁹⁹ Palmowski, Jan: *A Dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day*. Oxford 2004. s. 337: Også betegnet som Kellogg-Briand-pakten: En avtale med mål om å garantere varig fred gjennom en fordømmelse av krig og opprettelse av en internasjonal domstol for å løse konflikter. Avtalen ble signert av 15 land og senere godkjent av 45 andre, deriblant Sovjetunionen. Som med mange andre avtaler på denne tiden var også denne unyttig som følge av mangelen på sanksjoner som kunne implementeres mot de som brøt avtalen.

¹⁰⁰ "Efterm. 15. februar – Norges tiltrædelse av Kelloggpakten." *Stortingstidende 1929*, 7a, Oslo 1929 s. 368-369.

¹⁰¹ NKB 16.02.29: Leder – "Kelloggpakten i stortinget."

men som egentlig bare bekreftet forvirringen. I forbindelse med godkjennelsen av Kellogg-pakten hadde Polen underskrevet en egen avtale direkte med Sovjetunionen. Dette gjorde den, ifølge NKB, bare for å skape falske illusjoner hos de polske arbeiderne om at regjeringen hadde fredelige hensikter. Dette trodde imidlertid ingen klassebevisste polske arbeidere på og kommunistpartiets representanter i parlamentet stemte derfor konsekvent mot ratifiseringen av avtalen. I en og samme leder sto det at Sovjetunionen klarte ”å tvinge den polske regjering til å fraskrive sig retten til krig overfor Sovjet-Unionen”, og at kommunistene skulle vise at den polske regjeringen ikke planla å overholde avtalen. I så fall hadde jo ikke Sovjetunionen utrettet noe som helst da den ”tvang” Polen til å fraskrive seg retten til å føre krig mot landet. Om den sovjetiske regjeringen drev med fredsforhandlinger som den visste ikke ville opprettholdes, kunne sovjeterne beskyldes for å skape falske fredsillusjoner på lik linje med sosialdemokratene. At de polske kommunistene stemte *imot* en fredsavtale med Sovjetunionen i parlamentet, mens det borgerlige flertallet stemte for, viser også hvor absurd de indre motsetningene i kommunistenes standpunkt i denne saken kunne bli.

NKPs kontra DNAs antikrigspolitikk

NKP hadde helt siden partiets opprettelse kritisert både det internasjonale sosialdemokratiet og DNA, men hadde ofte vanskeligheter å koble dem klart sammen. DNA var et særegent parti som vanskelig kunne settes på linje med de sosialdemokratiske partier i andre land. DNA var ikke medlem av SAI, og LO var ikke medlem av IFC (Internasjonale faglige Central). DNA førte en radikal retorikk og politikk og var klart solidarisk innstilt til Sovjetunionen. Også LO og de enkelte fagorganisasjonene viste sin støtte ved å vedta resolusjoner om forsvaret av Sovjetunionen, ved å sende arbeiderdelegasjoner til Sovjetunionen og ved å lage gjensidighetsavtaler med sine sovjetiske søsterorganisasjoner.¹⁰²

Opgaven ble enda vanskeligere fra 1930 da DNAs landsmøte foretok en klar venstredreining.¹⁰³ Like etter landsmøtet kunne man merke en mer radikal retorikk i internasjonale spørsmål, på flere punkter tilnærmet lik kommunistenes. I *Arbeiderbladet* i slutten av november stod det for eksempel om Folkeforbundet og nedrustningskonferansene: ”Kapprustningene mellom de kapitalistiske stormakter foregår fullstendig uforstyrret av de mange ’avrustnings’-konferanser, hvis eneste hensikt er å kaste godtroende mennekser blår i øinene.” Dette var nøyaktig samme argumentasjon som NKP kom med. Videre i samme artikkel viste DNA at det også anerkjente krigsfaren mot Sovjetunionen: ”Og mens disse komedier opføres, treffes forberedelsene for neste krig. (...) (M)ektige krefter i Vest-Europa

¹⁰² Hansen 2006: s. 70-71. NKB 05.01.29: ”Krigsfaren og den faglige landsorganisasjon.”

¹⁰³ Maurseth 1987: s. 533-541.

arbeider systematisk for å få i stand en ny krig mot Sovjet-Unionen.”¹⁰⁴ Det var bare to ting som skilte DNAs standpunkt fra kommunistene her. For det første mente DNA det var mulig å holde Norge nøytral i en kommende krig, om Norge meldte seg ut av Folkeforbundet, mens kommunistene mente dette var umulig så lenge borgerskapet hadde makten i Norge. For det andre mente kommunistene at sosialdemokratene også aktivt var med på å skape falske pasifistiske illusjoner, på samme måte som avrustningskonferansene.

Med Kominterns overgang til ultravenstrekursen ble det på tross av DNAs særstilling stilt strengere krav om at kommunistene skulle plassere DNA og LO i samme bås som sosialdemokratiet og reformismen internasjonalt. Det vanlige argumentet fra NKPs side ble at ledelsen i DNA og LO bare vedtok støtte til Sovjetunionen i ord og ikke i handling. Dette gjorde de fordi de var redde for å miste støtten til den norske arbeiderklassen, som var oppriktig prosovjetiske. Kommunistene angrep dermed DNA både når det skrev negativt og når det skrev positivt om Sovjetunionen. Når det sto artikler i *Arbeiderbladet* som var kritisk innstilt mot Sovjetunionen, eller som uttrykte at kommunistenes påstander om krigsfaren var overdrevet, ble DNA beskyldt for å være antisovjetiske og for å lette veien for en intervensjonskrig. Når det derimot sto noe positivt om Sovjetunionen, var det bare en manøver eller ”en maske for å bedra de virkelig sovjetvennlige norske arbeidere”.¹⁰⁵

NKPs 3. landsmøte 1929. Antikrigsarbeidet settes i sentrum

I tråd med resolusjonene fra Kominterns 6. verdenskongress ble antikrigsarbeidet satt opp som NKPs hovedoppgave på partiets 3. landsmøte i februar 1929. På Kominterns kongress hadde kommunistpartiene blitt kritisert for å ha undervurdert krigsfaren og inntatt en ”abstrakt, skjematisk og endog overfladisk stilling til krigsfaren”, hvor de stort sett innskrenket sitt arbeid til taler i parlamentet og offentlige møter.¹⁰⁶ Dette gjaldt også for NKP, noe Arvid G. Hansen ga uttrykk for:

Partiets virksomhet på de forskjellige områder har ikke i tilstrekkelig grad vært bestemt av den grunntanke at vi lever i rasjonaliseringens og krigsfarens tegn og at der finnes en dyptgående indre sammenheng mellom rasjonaliseringspolitikken og den imperialistiske krigspolitik (…). Efter den store opspurt i antikrigskampanjen sommeren 1927 har partiets virksomhet vært meget svak på dette området, idet den vesentlig har begrenset sig til pressen.¹⁰⁷

Det kom mer selvkritikk av partiets antikrigsarbeid til uttrykk på landsmøtet. Det ble sagt at opplysningsarbeidet om krigsfaren ikke hadde vært drevet kontinuerlig, det hadde ikke lyktes å gjennomføre noen spesielle antikrigskonferanser eller skape aksjonskomiteer. Det var heller

¹⁰⁴ Arbeiderbladet 28.11.30: ”Norge og Folkeforbundet.”

¹⁰⁵ Arbeideren 01.07.31: ”Frem for 1. august! Hele partiet inn i kampen mot krigsfaren!”

¹⁰⁶ NKB 07.02.29: ”Kampen mot den imperialistiske krig og kommunistenes opgaver.”

¹⁰⁷ NKB 08.02.29: ”Landsmøtets opgaver. Av Arvid Hansen.”

ikke drevet nok kritikk mot de pasifistiske retninger innen arbeiderbevegelsen, og Folkeforbundet og norsk utenrikspolitikk hadde ikke vært viet nok oppmerksomhet.¹⁰⁸

I resolusjonen om krigsfaren repeterte NKP analysen av Norges rolle som ble vedtatt av EKKI året før. Både de borgerlige og de sosialdemokratiske ledere talte om norsk nøytralitet i en eventuell krig, men dette var bare ”en maske for deltagelsen i krigen på imperialistenes side.” Som tidligere ble det henvist til Norges geografiske beliggenhet som gjorde landet til et viktig strategisk land for gjennommarsj og flåtebase, samt at den norske industrien og handelsflåten kom til å spille en rolle i krigen. Norges medlemskap i Folkeforbundet gjorde også landet traktatmessig forpliktet til å delta i krigen mot Sovjetunionen.¹⁰⁹ EKKIs representant på landsmøtet, Herman Remmele, viste også at det var Komintern som sto bak utformingen av analysen om Norges rolle:

Vi har i Moskva diskutert med kamerater fra Norge og Sverige om der finnes imperialismen i disse land (...) Norge har jo ingen kolonier, det norske borgerskap fører ingen utfordrende utenrikspolitikk – altså er her ingen imperialismen, sier kameratene. Dette er galt. (...) Den norske industri går stadig mer over i de utenlandske imperialisters hender. Selv om Norge ikke militært kom til å delta i den nye verdenskrig, så vilde det i alle tilfeller komme til å delta på grunn av industriens internasjonalisering. Vi må derfor også når det gjelder Norge tale om kapitalismens imperialistiske karakter.¹¹⁰

De norske kommunistene måtte altså forklares hvordan Norge også var imperialistisk. Men selv om Norge ble betegnet som en del av imperialismen, ga uttalelsen til Remmele fortsatt ikke uttrykk for at landet var en selvstendig aktør. Norge var imperialistisk som følge av at landets industri i økende grad kom under kontroll av utenlandsk kapital, ikke fordi de norske kapitalistene selv var imperialistiske. Remmele fastslo at ettersom imperialismen var internasjonal, var også Kominterns politikk enhetlig i alle land. De ledende norske kommunistene sluttet helt opp om dette og flere av dem ga uttrykk for at det ikke hersket noen særegne forhold i Norge og dermed at det ikke var behov for særegne analyser for landet. Det var noen som var uenige i den sterke internasjonale orienteringen. Ivar Ertresvaag fra Møre og Trøndelag distrikt av NKP mente at partiet hadde kommet i skade ved å hevde at radikaliserings av arbeiderklassen hadde kommet like langt i Norge som i andre land. Det er uklart hvor utbredt Ertresvaags syn var på landsmøtet, men det ble i alle fall klart senere, i løpet av 1929 og 1930, at mange andre var uenige i Kominterns og partiledelsens linje.¹¹¹ Dette kommer jeg tilbake til senere.

¹⁰⁸ NKB 22.01.29: ”Kampen mot krigen og den imperialistiske krigspolitikk.”

¹⁰⁹ *ibid.*

¹¹⁰ NKB 19.02.29: ”Den internasjonale situasjon og Kominterns oppgaver. Eksekutivens representant, Hermann Remmeles foredrag på partiets landsmøte.”

¹¹¹ Hansen 2006: s. 71-72.

Forberedelsene til 1. augustkampanjen 1929

Den 4. juni mottok NKPs sekretariat et brev fra Komintern hvor det ble foreslått å avholde en skandinavisk antikrigskonferanse i Stockholm. Konferansen, som skulle være et ledd i 1. augustkampanjen, ble senere flyttet til Gøteborg og ble avholdt den 21. juli. Hvert av de skandinaviske partiene skulle arbeide med å få valgt delegater fra ulike arbeiderorganisasjoner til å delta på konferansen.¹¹² I løpet av juli sendte NKP invitasjoner til en rekke organisasjoner, men med relativt liten suksess unntatt i de organisasjoner som var dominert av kommunistene. Det ble valgt representanter fra antikrigsmøter i NKPs høyborger, som Bergen, fra frontorganisasjoner som Arbeiderhusmødrene, fra lokalavdelinger av andre arbeiderorganisasjoner og direkte fra NKP.¹¹³ Delegasjonen fra Norge ble på til sammen 20 representanter. Konferansen lagde et par opprop og nedsatte også en skandinavisk-finsk antikrigskomite som skulle jobbe videre på konferansens plattform, men ellers kom det lite ut av møtet. I tillegg til å repetere uttalelsene fra Kominterns 6. verdenskongress ble det gjort rede for hvordan hvert av de skandinaviske landene var med i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen. For Norges del var argumentene de samme som før.¹¹⁴

På politbyråmøtet i NKP den 12. juli forelå det to brev om gjennomførelsen av antikrigsdagen, et fra det Skandinaviske ländersekretariat (EKKIs avdeling for de skandinaviske partiene) og et fra NKPs delegasjon på EKKIs plenumsmøte. Dette tyder på at Komintern la mye vekt på antikrigsarbeidet dette året og ga utførlige direktiver til de enkelte partiene. Med grunnlag i brevene satt politbyrået opp en detaljert arbeidsplan hvor det ble presisert hva partiet måtte ha med i sin agitasjon: partiets stilling til krigen og krigsfaren, den borgerlige og sosialdemokratiske pasifisme, Folkeforbundet og avrustningskonferansene, krigsindustrien, den økonomiske rasjonaliseringen, borgerfredspolitikken som et ledd i krigsforberedelsene, agitasjon i hær og flåte og fascismen i Norge. Når det gjaldt de organisatoriske forberedelsene gikk disse hovedsakelig ut på avholdelse av landsomfattende konferanser med representanter fra de revolusjonære arbeiderne i de krigsviktige industriene, mobilisering i masseorganisasjonene, opprettelse av arbeidervern, valg av delegater til den kommende arbeiderkongressen og, viktigst av alt, dannelsen av bedriftskomiteer. På selve antikrigsdagen, den 1. august, skulle det som vanlig avholdes demonstrasjoner, fester og stevner over hele landet. Men dette året forelå det også et nytt og radikalt direktiv fra Moskva.

¹¹² F.495 o.178 d.100 l.104: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 04.06.29 (Brevet var fra Kominterns vesteuropeiske byrå i Berlin) og NKB 03.07.29: "Skandinavisk-finsk arbeiderfront mot krigen!"

¹¹³ NKB 11.07.29: "Antikrigskonferansen i Bergen i går." og 12.07.29: "Arbeiderhusmødrene og den røde dag." Arbeiderhusmødrene var en av NKPs kvinneorganisasjoner.

¹¹⁴ NKB 03.07.29: "Skandinavisk-finsk arbeiderfront mot krigen!" og 22.07.29: "En storslagen antikrigskonferanse i Gøteborg."

Det skulle gjennomføres hel eller delvis arbeidsnedleggelse.¹¹⁵

DNA og LOs motstand mot NKPs antikrigsarbeid i 1929

I ett opprop om 1. augustkampanjen fra NKP, NKU og mindretallet i LOs sekretariat, offentliggjort i NKB den 8. juni, uttrykte kommunistene Kominterns ultravenstrelinje ved å gå kraftig til angrep på sosialdemokratiet.

I Norge, som i alle andre kapitalistiske land, er sosialdemokratiet kapitalismens beste støtte, så vel når det gjelder stabiliseringen av det kapitalistiske utbytningssystem som når det gjelder forberedelsen til Norges deltagelse i den kommende krig. (...) Ved sin kamp mot de revolusjonære elementer i den norske arbeiderklasse forbereder sosialdemokratiet veien for det fascistiske voldsdiktatur og dermed for Norges deltagelse i krigen mot Sovjet-Unionen.¹¹⁶

DNA og LO svarte på kommunistenes krigserklæring ved å gå inn for en boikott av augustkampanjen. NKB offentliggjorde den 5. juli et hemmelig sirkulære fra DNA og LOs samarbeidskomité som hadde blitt utsendt til redaksjonene i DNA og LOs presse. I sirkulæret ble det krevd at avisene ikke skulle gi uttrykk for støtte til NKPs antikrigsarrangementer, særlig når det gjaldt arbeidsnedleggelsen den 1. august. Begrunnelsen var at "hele arrangementet var en manøvre fra Den kommunistiske Internasjonales side" og at hensikten var å skade DNA og LO. Samarbeidskomiteen henstilte derfor til redaktørene at de opplyste om partiets og landsorganisasjonens stilling, for å unngå at deres medlemmer ble med i NKPs arrangementer. Men DNA og LO ville ikke offisielt gå ut mot antikrigskampanjen og anmodet derfor at brevet ikke ble offentliggjort.¹¹⁷ NKP møtte denne oppsiktsvekkende uttalelsen, ikke ved å avvise anklagene, men ved å bekrefte dem. Med henvisning til samarbeidskomiteens uttalelse om at 1. august var en taktisk manøvre svarte kommunistene:

Ja, for å skade og tillintetgjøre sosialdemokratiet og det faglige byråkrati i alle land. Det er riktig. Både kommunistene og de øvrige revolusjonære arbeidere vet, at det første lik som de må marsjere over i kampen for sin frigjørelse er det internasjonale sosialdemokrati, Zörgiebels, MacDonalds, Otto Bauers og Tranmæls sosialdemokrati, borgerskapets agenter i arbeiderklassens rekke.¹¹⁸

Ettersom NKP hadde avslørt det hemmelige sirkulæret var det ingen grunn for DNA og LO å holde sin motstand skjult. Dagen etter NKBs avsløring kom *Arbeiderbladet* med en forklaring på kritikken av NKPs antikrigskampanje. Det ble hevdet at det ikke i virkeligheten var kommunistenes hensikt å bruke 1. august til å reise massene mot krigsfaren, men til "å utdype meningsforskjellene innen arbeiderklassen, altså proklamere borgerkrigen." DNA mente det var en selvfølge at det var en fare for imperialistiske kriger, særlig mot Sovjetunionen. Men denne faren kunne bare overvinnes av en samlet arbeiderklasse og NKP gjorde dermed

¹¹⁵ F.495, o.178, d.98, l.117-119: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 12.07.29.

¹¹⁶ NKB 08.06.29: "1. august - den røde dag - verdensproletariatets klassemønstring mot krigsfaren og forsvar for Sovjetunionen."

¹¹⁷ NKB 05.07.29: "Det norske sosialdemokrati i fronten mot den røde dag og Sovjet-Unionen." og 26.07.29: "Landsorganisasjonen og kampen mot krigen."

¹¹⁸ NKB 05.07.29: "Det norske sosialdemokrati i fronten mot den røde dag og Sovjet-Unionen."

Sovjetunionen ”en bjørnetjeneste ved det systematiske og organiserte nedraknings- og splittesarbeid.”¹¹⁹ Også LO gikk offentlig ut mot NKPs antikrigskampanje etter det hemmelige sirkulæret ble offentliggjort og la ned forbud mot å delta i arbeidsnedleggelsen.¹²⁰

Skienkonferansen i juli 1929

Parallelt med antikrigsforberedelsene jobbet NKP med å arrangere en konferanse av de kjemiske industriarbeiderne i juli 1929. NKP hadde lenge stått sterkt i Norsk kjemisk industriarbeiderforbund (NKIF) og en betydelig del av de faglig og politisk aktive kjemiarbeiderne var partimedlemmer eller sympatisører. Dette gjorde kjemiindustrien til en bra arena for NKP å sette i gang sin nye faglige linje basert på de venstreradikale Strassburgertesene. NKP fulgte opp denne strategien og lyktes i utgangspunktet å få med en rekke lokale avdelinger av NKIF på en konferanse om konflikten i den kjemiske industri, senere kjent som Skienkonferansen.¹²¹ Selv om dette først og fremst var en faglig konferanse førte kommunistene også inn antikrigskampanjen her og gjorde den til en av hovedsakene. Da konferansen ble avholdt, i midten av juli, ble det vedtatt et opprop til arbeiderne om å støtte antikrigskampanjen og å tilslutte seg NKPs planlagte arbeiderkongressen i Oslo, 24.-25 august.¹²² Resultatene av å dra inn antikrigsarbeidet på Skienkonferansen var begrensede, men NKP klarte i alle fall å trekke med noen av kjemiarbeiderne. Kjemiarbeiderne ved Tyssedal elektrokjemiske fabrikk var, for eksempel, noen av de få i hele landet som ble med på arbeidsstansen NKP planla under dette årets antikrigsdag.¹²³

1. augustkampanjen 1929

På tross av at NKP i 1929 brukte store krefter på antikrigskampanjen, ble ikke partiledelsen fornøyd med resultatene. Det ble gjennomført demonstrasjoner i de viktigste byene, til sammen rundt 50 møter utover landet som samlet 19.-20.000 tilhørere. I Oslo ca 2000, i Bergen 6000 og i Trondheim 2000, med relativt liten oppslutning ellers i landet. Selv om DNA og LOs oppfordring til boikott av kommunistenes antikrigsarrangementer bidro til at det ble en lav oppslutning, var det også en rekke problemer innad i NKP. Det lyktes ikke å få organisert arbeiderkomiteer i bedriftene og arbeidet i partcellene var svakt. I enkelte distrikter, særlig i Trøndelag og til dels i Hedmark var det en pessimistisk stemning hos

¹¹⁹ Arbeiderbladet 06.07.29: ”Nye manøvrer.”

¹²⁰ NKB 26.07.29: ”Landsorganisasjonen og kempen mot krigen.” og Hansen 2006: s. 77.

¹²¹ Bjørgum 1973. s.157-162 og 170-171. Om Strassburger-tesene se Bjørgum 1973 s. 152: Denne gikk kort ut på antagelsen av at arbeiderklassen ble radikaliseret og at dette ville utløse en streikebølge som også satt arbeiderne i et motsetningsforhold til de reformistiske faglige ledere. Dermed skulle kommunistene gå inn for at arbeiderne selv tok kontroll over streiker eller lockoutsituasjoner ved å etablere lokale aksjonskomiteer, uavhengig av den faglige ledelsen, og lede kampene i revolusjonær retning.

¹²² F.495, o.178, d.98, l.114: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 12.07.29 og NKB 15.07.29: ”Den kjemiske konferanse i Skien.”

¹²³ F.495, o.178, d.213, l.89: Beretning om 1. august til Kominterns Vesteuropiske byrå.

ledelsen. Det største problemet var passiviteten i hele partiet, noe som ble forsøkt overvunnet ved utsendelse av instruktører fra sentralstyret. Forsøket på å få til arbeidsstans var også mislykket. Aksjonen ble kun gjennomført i Vestlandsdistriktet hvor det i Bergen ble streiket hovedsakelig i metallindustrien, i Odda hvor det var kort stans ved Tyssedal elektrokjemiske fabrikk og i Lillebøe gruver hvor det var full arbeidsstans. Til sammen var det ca 1500 arbeidere som deltok i streiken.¹²⁴ Det var denne aksjonen som møtte mest motstand innad i NKP. På forberedelseskonferansen i Trondheim distrikt av NKP hadde de strøket streikeparolen helt, mens det i Skien bare gikk gjennom etter at politbyråmedlem, Leif O. Foss, hadde konferert med de lokale kommunistene.¹²⁵ I Bergen hadde parolen også blitt sterkt kritisert før det lyktes å få gjennomslag for den.¹²⁶

NKPs ledelse hadde store problemer å få med seg distriktsledelsene og de menige partimedlemmene på Kominterns antikrigspolitikk. Den dårlig kommunikasjonen mellom partiledelsen om medlemmene og det at diskusjonene om partiets politikk stort sett bare foregikk sentralt, gjorde at store deler av NKPs medlemmer ikke forsto analysen av krigsfaren. Men selv om disse forholdene hadde vært bedre ville det vært vanskelig for NKPs medlemmer å godta at kampen mot krigen skulle ha høyere prioritet enn kampen for å bedre arbeidernes levekår, særlig når krigsfrykten var så lite utbredt. Når det var vanskelig nok å overbevise arbeiderne om at krigsfaren i det hele tatt var aktuell, var det naturligvis en nærmest umulig oppgave å få dem til å trosse LOs forbud og gå til politisk streik. Årsakene til den sterke motstanden mot NKPs antikrigspolitikk i distriktene kom klart til uttrykk på det utvidede sentralstyremøtet i august 1930, som vil behandles senere i kapittelet.

Arbeiderkongressen august 1929

Antikrigsarbeidet i 1929 stoppet ikke opp etter 1. august. NKP hadde på sitt landsmøte i februar vedtatt å avholde en stor arbeiderkongress i slutten av august, hvor kampen mot krigen skulle være et av de viktigste punktene.¹²⁷ Kongressen kom sammen i Oslo 24.-25. august og samlet 325 delegater som representerte 58.000 arbeidere, bønder og fiskere. Som underskrivere av oppropet om å delta på kongressen sto mindretallet i LOs sekretariat, styrene i Bergens- og Skienfjordens faglige distriktsorganisasjoner, styrene til flere av de lokale fagorganisasjonene i Trondheim og Trøndelag, og den revolusjonære fagopposisjonen i en rekke andre fagorganisasjoner. I tillegg sto NKP, NKU og de kommunistiske

¹²⁴ F.495 o.178, d.213, l.87-90: Beretning om 1. august til Kominterns Vesteuropeiske byrå.

¹²⁵ F.495, o.178, d.100, l.149: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 27.07.29.

¹²⁶ F.495 o.178 d.213 l.97 og 98: Rapport om NKP ("Über die Lage der K. P. Norwegens.")

¹²⁷ Hansen 2006: s. 55. Forslaget om å avholde en slik kongress ble først framsatt av Furubotn på et møte i det Skanvinaviske Ländersekretariatet i august 1928.

frontorganisasjonene Røde Hjelp og Internasjonal arbeiderhjelp som underskrivere. Kongressen erklærte sin enighet i NKPs politiske linje og i kommunistenes analyse av verdenssituasjonen, stillingen i Norge og synet på sosialdemokratiet og pasifismen. Det ble utgitt et manifest hvor det ble appellert om å slå ring om Sovjetunionen og bekjempe Norges deltagelse i en krig. En imperialistisk krig mot Sovjetunionen skulle forvandles til en borgerkrig mellom klassene i Norge.¹²⁸ I forbindelse med antikrigsarbeidet var det mest interessante ved kongressen det nye synet på Norges rolle:

(Norges) stilling som 'nøitral makt' (...) er for alltid forbi. Den norske kapitalisme er (...) imperialistisk i sitt vesen og opererer etter de samme linjer som kapitalismen i andre imperialistiske land. (...) (D)en norske kapitalisme føler i like stor grad som de øvrige land vanskelighetene ved å være avskåret fra de russiske markeder, og forbereder systematisk krigen mot arbeiderstaten, *ikke bare som lakei for de store imperialistiske makter, men på grunn av sin egen krise.*¹²⁹

Norge var ikke lengre bare en vasallstat som slavisk fulgte stormaktenes politikk, det forberedte til krig selv ut fra *egne* interesser. Denne uttalelsen gikk dermed lengre enn Remmeles uttalelse på NKPs landsmøte i februar, i å fremheve Norge som selvstendig aktør. Denne analysen ble videreutviklet i 1930.

Analysen av Norge som egen aktør i krigen mot Sovjetunionen

I første halvdel av 1930 var antikrigsarbeidet nærmest fraværende i NKP, med unntak av jevnlige artikler om internasjonale begivenheter i pressen. Men i Moskva, derimot, foregikk det på våren diskusjoner om Norges rolle i imperialismen og krigsforberedelsene. Arvid G. Hansen meddelte i et brev til politbyrået at det etter hans beretning om NKPs virksomhet til Skandinaviske ländersekretariat, ble besluttet å nedsette en egen kommisjon for Norge som skulle ta for seg tre saker. En av disse sakene var spørsmålet om det fantes en norsk imperialisme.¹³⁰ Resultatene av kommisjonens arbeid kom på trykk i *Arbeideren* i juli og august, i form av en serie med artikler av Arvid G. Hansen. Først ble det beskrevet i detalj hvordan den norske industrien var tett sammenvevd med internasjonal kapital, men så ble også det norske borgerskapets egne interesser beskrevet. Norge hadde en relativt stor eksportindustri som var avgjørende for landets økonomi og derfor var det norske borgerskapet opptatt av den internasjonale kampen om markedene. Dette var drivkraften som gjorde borgerskapets politikk imperialistisk. Den norske kapitalismens behov for nye markeder førte blant annet til at Norge deltok i blokkdannelsen med andre imperialistiske land mot Sovjetunionen. Videre ble det hevdet at de økonomiske interessene det norske borgerskapet

¹²⁸ NKB 03.08.29: "Til arbeiderkongressen 24. og 25. august!", 17.08.29: "Arbeiderkongressens klassemessige oppgaver" og 26.08.29: "Kongressens manifest."

¹²⁹ NKB 17.08.29: "Arbeiderkongressens klassemessige oppgaver" Min uthevelse.

¹³⁰ F.495, o.178, d.114, l.73: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 06.05.30.

hadde i Kina, særlig den norske skipsfarten, gjorde at de så seg tjent med at imperialismaktene fortsatte sin undertrykkelse av den revolusjonære bevegelse der.¹³¹

Lappobevegelsen i Finland og kampen mot fascismen

Fra midten av 1930 kom det en ny internasjonal sak som satte fart i antikrigsarbeidet, nemlig den høyreekstreme Lappobevegelsens økende innflytelse i Finland. Finland hadde lenge vært preget av harde fronter mellom kommunister og høyreekstreme nasjonalister, noe som strakte seg tilbake til borgerkrigen etter landets løsrivelse fra Russland. Mot slutten av 1920-tallet hadde den politiske situasjonen tilspisset seg igjen. Lappobevegelsen, etablert i slutten av 1929, hadde som fremste mål å eliminere kommunistene som en politisk faktor, noe de brukte alle midler for å oppnå. Den finske regjeringen, som også var sterkt antikommunistisk, fulgte i stor grad opp Lappobevegelsens forslag og innførte en rekke lover som var direkte rettet mot kommunistene, samtidig som de stilltiende godkjente bevegelsens militante aksjoner mot dem.¹³² Den sterke antikommunismen i Finland gjorde at kampen mot fascismen ble viktigere for kommunistpartiene i de skandinaviske nabolandene. Selv om kampen først og fremst gikk mot trusselen fascismen utgjorde innad mot arbeiderbevegelsen i de respektive land, ble det antifascistiske arbeidet også satt i forbindelse med antikrigsarbeidet ettersom de som stod for den harde antikommunistiske linjen også hadde en fiendtlig innstilling til Sovjetunionen.

På et sekretariatsmøte den 11. juli forelå det et brev fra det svenske kommunistpartiet som foreslo å avholde en skandinavisk konferanse om fascismen i Finland. NKP støttet dette og forsøkte samtidig å få i gang det antifascistiske arbeide i Norge, med Jakob Friis som hovedansvarlig.¹³³ Friis gjenopplivet Osloarbeidernes Antifascistiske komité, som hadde blitt etablert etter en konferanse NKP hadde arrangert i mars, men siden hadde blitt inaktiv. Komiteen inkluderte også faglige tillitsmenn utenfor NKPs rekker og fikk tilslutning fra flere i forbindelse med denne kampanjen. I et opprop fra komiteen ble det forklart hvordan fascismens fremvekst i Finland hang sammen med krigsfaren: "Det kan ikke være den ringeste tvil om at vi her står overfor systematiske fremstøt for dannelsen av den Baltiske krigsfront mot Sovjet-Unionen. (...) Fascistseiren i Finnland er en viktig etappe i organiseringen av krigen mot Sovjet-Unionen. Krigsfaren er i de siste uker øket voldsomt." Det ble oppfordret til å danne lokale antifascistiske komiteer og å velge representanter til den

¹³¹ Arbeideren 01.08.30: "Er Norge er imperialistisk land?" Del 3.

¹³² Stubbergaard, Ylva: *Stat, kris och demokrati: Lapprörelsens inflytande i Finland 1929-1932*, Lund 1996. s. 124 og 138-141.

¹³³ F.495, o.179, d.114, l.125: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 12.07.30. Friis hadde gått over fra DNA til NKP på høsten 1928: se NKB 27.10.28: "Et stort arbeidermøte mot klassejustisen og krigsfaren i går."

planlagte skandinaviske antifascistkonferansen.¹³⁴

1. augustkampanjen 1930 og den skandinaviske antifascistkongressen

Begivenhetene i Finland og det antifascistiske arbeidet ble et sentralt tema for 1. augustkampanjen i 1930.¹³⁵ Selv om NKP nå hadde en konkret sak å jobbe med, ble kampanjen svært dårlig forberedt, og antikrigsarbeidet i sin helhet forsømt i løpet av året. 14 dager før antikrigsdagen erkjente *Arbeideren*, som nå var blitt NKPs hovedorgan:

(D)e forberedelser som hittil er truffet her i landet er helt utilstrekkelige. (...) Det er atter og atter pekt på at grunnlaget for 1. august må ligge på selve bedriftene og i klasseorganisasjonene. På denne måte blir kampmobiliseringen en klassesak der berører alle arbeidere. (...) Sløvheten og passiviteten må der nu gjøres slutt på.¹³⁶

De svake forberedelsene ga tilsvarende dårlige resultater, noe oppmøtet ved NKPs arrangement i Oslo illustrerte, med 6-700 oppmøtte dette året, mot 2000 året før.¹³⁷ Den 2. august oppsummerte lederen i *Arbeideren* antikrigskampanjen. Først nevntes noen positive sider, blant annet ble det hevdet at ”massene er i ferd med å få øinene op for krigsfaren og at det begynner å demre for arbeiderne at det kommunistiske parti har rett.” Men for det meste måtte lederen komme med kritikk. Tilslutningen til demonstrasjonene var ”helt utilfredsstillende”, og skylden for dette lå ”utelukkende i vår egen mangelfulle virksomhet som kommunister.” Manglene gikk blant annet på at det på tross av beslutningen om at hovedvekten i forberedelsene skulle legges på bedriftene, ble ikke dette gjort. Partiet hadde heller ikke klart å trekke med fagforeningene, arbeideridrettslagene og andre masseorganisasjoner.¹³⁸

Like etter den mindre vellykkede antikrigsdagen ble den skandinaviske antifascistkongressen avholdt i Stockholm, den 10. august. Det var til sammen 158 delegerte som representerte 65.-70.000 arbeidere. Fra Norge var det 12 delegater som representerte organisasjoner med rundt 12.000 medlemmer. Selv om møtet var dominert av kommunistene var også andre partier og organisasjoner representert, som den svenske syndikalistiske organisasjonen SAC (Sveriges Arbetares Centralorganisation) og det venstresosialistiske ”Kilbom-partiet”.¹³⁹ Møtet vedtok to resolusjoner, en mot krigsfaren og en mot fascismen i Skandinavia og Finland og det ble nedsatt en skandinavisk-finsk felleskomité som skulle arbeide for virkeliggjørelsen av

¹³⁴ *Arbeideren* 16.07.30: ”For revolusjonær samling mot den fascistiske offensiv!”

¹³⁵ *Arbeideren* 31.07.30: ”Frem til demonstrasjon 1. august!”

¹³⁶ *Arbeideren* 17.07.30: Leder - ”1. august.”

¹³⁷ *Arbeideren* 02.08.30: ”Den internasjonale kampdag mot krigen. Et bra demonstrasjonstog i Oslo med et utmerket møte i Birkelunden.”

¹³⁸ *Arbeideren* 02.08.30: Leder - ”1. august - 10. august.”

¹³⁹ Friis, Jakob og Hegna, Trond: *Arbeidernes leksikon*, 6. bind, Oslo 1936 s.658: Sveriges kommunistiske parti ble splittet i 1929. Karl Kilboms fløy beholdt navnet SKP frem til 1934 (da de byttet navnet til Socialistiska partiet), men var ikke medlem av Komintern.

konferansens beslutninger. Fra Norge ble Jakob Friis, Peder Vestad og Gustav Moe valgt inn i komiteen.¹⁴⁰ I resolusjonene fra møtet ble det stadfestet at det ikke bare var utelukket å samarbeide sosialdemokratene, men at kampen mot sosialdemokratiet var en nødvendig del av det antifascistiske arbeidet: ”Også i de skandinaviske land utvikler socialdemokratiet og det faglige byråkrati sig til socialfascisme. De støtter borgerpressen på samme måte som i Finland. Kampen mot fascismen kan derfor bare bli effektiv når den samtidig føres som kamp mot socialfascismen og det faglige byråkrati.”¹⁴¹

Kominterns kritikk av NKPs antikrigsarbeid og NKP-ledelsens selvkritikk

Kominterns ledelse var svært misfornøyd med NKPs arbeid, både i 1929 og i 1930. I en resolusjon fra EKKI i juni 1930 ble det sagt at NKPs 3. landsmøte hadde lagt opp til en politisk linje som var helt i tråd avgjørelsene til Kominterns 6. verdenskongress og som la et godt grunnlag for arbeidet videre. Men på tross av dette hadde NKP ikke klart å øke sin innflytelse blant de norske arbeiderne. I resolusjonen ble det listet opp en rekke punkter om hvordan partiet hadde feilet og erklært: “All of this prompts the Presidium to declare that the contact of the Party with the broad masses of the working class, its mass influence and its organisational situation continue to be *very weak and extremely unsatisfactory*.” Denne kritikken gikk på NKPs politikk i sin helhet og må ses i sammenheng med krisen partiet gikk gjennom på denne tiden. Antikrigsarbeidet var ett av mange punkter hvor NKP hadde feilet.¹⁴²

NKPs ledelse foretok med grunnlag i Kominterns resolusjon en sterk selvkritikk. I utkastet til arbeidsplanen som skulle forelegges det utvidede sentralstyremøte i august 1930, ble det erklært at Kominterns kritikk var helt korrekt. Beskrivelsen av situasjonen i NKP var svært dystert: Partiets medlemstall var svært lavt, bedriftscellene ytterst få og for det meste passive, partiets hovedorgan hadde liten utbredelse og partiet hadde tapt sine ledende posisjoner i viktige faglige samorganisasjoner. I storindustriens hovedsentra, Oslo, Buskerud, Østfold og Telemark, sto partiet svakt og praktisk talt uten forbindelser. På bedriftene var aktiviteten ofte større blant NKPs sympatisører og andre radikale arbeidere, enn blant NKPs egen medlemmer. Antikrigskampanjene hadde heller ikke blitt gjennomført godt nok.

Demonstrasjonen den 1. august i Norge fikk liten tilslutning. Det lyktes ikke partiet å mobilisere massene til deltagelse i demonstrasjonen. Selv en stor del partiets egne medlemmer sviktet. Dette viser både en manglende forståelse av demonstrasjonens betydning og at der ikke hersker den nødvendige disiplin i partiets rekker. (...) Bedriftsaviser blev ikke utgitt. Heller ikke blev det dannet aksjonskomiteer eller 1. augustkomiteer paa bedriftene. I spørsmålet om kampen mot fascismen og forberedelsen av den skandinavisk-finske antifascistiske konferanse i Stockholm den 10 august blev det av de ledende partiinstanser og fraksjonene i de aller fleste masseorganisasjoner utvist en sløvhed og likegyldighet som

¹⁴⁰ Arbeideren 11.08.30: ”Den antifascistiske konferanse i Stockholm stod i enhetsfrontens tegn.”

¹⁴¹ Arbeideren 20.08.30: ”Kampen mot fascismen i Skandinavia.”

¹⁴² F.495, o.20, d.438, l.192 og 193: Resolusjon om NKP av EKKIs presidium 26.06.30. Sitat fra l. 193. Utthevelsen i den opprinnelige teksten.

er jevngod med en direkte sabotasje av hele aksjonen.¹⁴³

Kritikken NKPs ledelse mottok ovenfra, fra Komintern, ble deretter etterfulgt av en kritikk nedenfra, fra distriktene, på det utvidede sentralstyremøtet.

NKPs utvidede sentralstyremøte august 1930: Antikrigsarbeid i krise

På NKPs utvidede sentralstyremøte 16.-18. august 1930 fikk de ledende kommunistene fra distriktene mulighet å ytre sine meninger om situasjonen i partiet. Antikrigsarbeidet var et sentralt tema. Representant etter representant kom med kritikk av hvordan arbeidet hadde blitt ført, mens andre påpekte hvor lite utbredt krigsfrykten var i Norge og hvor lite alvorlig partiets egne medlemmer tok krigsfaren. Jens Galåen, redaktør av partiavisen *Arbeidet* i Bergen, mente at årsaken til at augustkampanjen var mindre vellykket i 1930 skyldtes et problem som man også så i andre land, nemlig at arbeiderne rett og slett ikke anså krigsfaren som brennende aktuell.¹⁴⁴ Finn Fluge Pedersen, også fra Bergen, mente at dette problemet ikke bare var å finne hos arbeiderne generelt, men også blant de fleste av NKPs medlemmer.¹⁴⁵ Noen mente også at NKPs fokus på de store internasjonale spørsmålene, istedenfor de lokale, distanserte partiet fra den jevne arbeider. Sigurd Simensen, en av de ledende kommunistene fra Troms, mente for eksempel at det var ”en tilbøielighet til å beskjefte sig for meget med verdenskrisens virkninger i Kina f.eks. mens man glemmer betydningen og virkningen av konkursen hos høker Olsen på hjørnet.”¹⁴⁶

Men det kunne ikke bare skyldes på ytre forhold. NKP hadde drevet et feilaktig og sløvt arbeid i forbindelse med antikrigskampanjen dette året, ifølge flere av representantene. En representant, Oskar Karlson, mente at det godt kunne stemme at arbeiderne ikke var overbeviste om krigsfaren, ”men det blir jo ikke bedre når så og si hele partiet tar sommerferie. Vi kan ikke drive partiarbeide på den behagelige måte som socialdemokratene, klassekampen ophører ikke om sommeren, men våre distriktsledelser og ledende kamerater har gått med strømmen.”¹⁴⁷ Andre representanter på sentralstyremøtet påpekte at kampanjens svakhet skyldtes at partiet hadde altfor mange kampanjer gående på rekke, særlig i 1929 da det ble arrangert tre kampanjer i løpet av 14 dager.¹⁴⁸

¹⁴³ F.495, o.178, d.112, l.29 og 30: Bilag til politbyråprotokoll, 09.08.30.

¹⁴⁴ F.495, o.178, d.96, l.52: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 16.- 18. august 1930.

¹⁴⁵ F.495, o.178, d.96, l.54: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 16.- 18. august 1930.

¹⁴⁶ F.495, o.178, d.96, l.53b: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 16.- 18. august 1930.

¹⁴⁷ F.495, o.178, d.96, l.56: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 16.- 18. august 1930.

¹⁴⁸ F.495, o.178, d.96, l.57: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 16.- 18. august 1930.

Oppsummering

Motstanden mot NKPs antikrigsarbeid fra partiets egne medlemmer og distriktsstyrer viser tydelig at det ikke var indre krefter i partiet som drev frem den økte satsingen på antikrigsarbeidet og heller bestemte hvordan den skulle føres. I årene 1928 til 1930 spilte Komintern en svært fremtredende rolle i utformingen av NKPs politikk og særlig i internasjonale spørsmål som krigsfare. Det var Komintern som la frem analysene av situasjonen internasjonalt og i Norge, som sendte direktiver om hvilke antikrigssaker som skulle prioriteres og om hvordan arbeidet skulle gjennomføres. NKPs landsmøte i 1929 la seg helt på linje med resolusjonene fra Kominterns 6. verdenskongress og gikk inn for en sterk internasjonal orientering. Det ble bestemt at ettersom imperialismen var internasjonal og Norge var en del av imperialismen, var det ikke behov for noen særegen politikk for Norge. Dette betyr imidlertid ikke at det ikke var norske kommunister med i denne prosessen. Særlig Arvid G. Hansen, som en av de mest fremtredende representantene for venstresiden i NKP, hadde under ultravenstreperioden betydelig makt i partiet og innflytelse i Komintern. Hansen var også med på å utvikle analysen av Norge som et imperialistisk land. NKPs andre sentrale ledere motsatte seg heller ikke presset fra Komintern, tvert imot var de helt enige i den sterkt internasjonale orienteringen det ble lagt opp til og fulgte lojalt opp om alle vedtak som ble sendt fra Moskva.¹⁴⁹

NKPs antikrigsarbeid under kriseårene 1928-1930 må sies å ha vært svært mislykket. På tross av den store innsatsen fra partiledelsens side i 1929, klarte ikke NKP å oppfylle Kominterns krav, klarte ikke å trekke med folk utenfor kommunistenes rekker i antikrigsarbeidet og klarte ikke engang å engasjere sine egne medlemmer. Antikrigskampanjen i 1929 fikk ingen andre konkrete resultater enn å tappe partiet for menneskelige og økonomiske ressurser og skape uenighet mellom partiets ledelse og distriktslagene. I 1930 var det svært liten aktivitet og selv om partiet klarte å trekke med seg ikke-kommunistiske faglige tillitsmenn i den antifascistiske kampanjen mot Lappobevegelsen, var kampanjen kortvarig og ga heller ikke noen betydelige konkrete resultater.

Det var mange årsaker til de store problemene i antikrigsarbeidet. NKP hadde vært i gradvis tilbakegang helt fra partiet ble etablert, men ved overgangen til ultravenstrekursen ble tilbakegangen til en fullslått partikrise. I årene 1928 til 1930 mistet NKP en stor del av sine medlemmer, sine siste stortingsrepresentanter og mye av innflytelsen partiet hadde hatt i

¹⁴⁹ Hansen 2006: s. 183-185.

fagbevegelsen. Partikrisen førte til at ledelsen brukte mesteparten av sin tid på å arbeide med rent administrative og økonomiske oppgaver, fremfor politisk arbeid. Motsetningsforholdet mellom Kominterns politikk og sovjetisk utenrikspolitikk gjorde det vanskelig for NKP å forklare sitt standpunkt til de internasjonale nedrustnings- og fredskonferansene. Mens NKP støttet Sovjetunionens utenrikspolitikk fordømte de DNA for å gå inn for nettopp den samme politikken. Etersom DNA selv inntok radikale standpunkter i utenrikspolitikken, særlig fra 1930, måtte NKPs skarpe angrep på sosialdemokratiet og påstandene om at DNA forberedte Norge til krig, virke uforståelig for mange arbeidere. At kommunistenes antikrigsarbeid hadde en så sterk brodd mot DNA førte også til at DNA aktivt motarbeidet kommunistenes aksjoner.

Det klart største problemet med NKPs antikrigsarbeid var likevel motstanden fra partiets egne medlemmer. Mange medlemmer forstod seg ikke på ledelsens analyser om krigen og mange andre godtok ikke at antikrigsarbeidet skulle være så høyt prioritert. Både distriktsstyrer og medlemmer reagerte så ved å forholde seg passive og i noen tilfeller også direkte motsette seg sentrallidelsens direktiver. Det klareste eksemplet på dette var den sterke motstanden mot Kominterns parole om arbeidsnedleggelse den 1. august.

Kapittel 4: Bondepartiregjeringen og den internasjonale krigsfrykten, 1931-1932

Den økonomiske verdenskrise vedvarte i årene 1931 og 1932 og førte til voksende politiske spenninger i store deler av den industrialiserte verden. I Norge var det først nå verdenskrise virkelig slo inn og fra 1932 nådde arbeidsledigheten i landet toppunktet. Begynnelsen av 1930-årene var preget av sterke arbeidskonflikter og da Bondepartiet overtok regjeringmakten i mai 1931 ble det også konflikter mellom arbeiderbevegelsen og statsmakten. Bondepartiet, som regjerte frem til mars 1933, stod både for en hardere politikk overfor arbeiderklassen og et kjøligere forhold til Sovjetunionen.¹⁵⁰ I 1932 bredte det seg en krigsfrykt i verden, særlig etter Japans annekasjon av Manchuria på våren. Dette førte til at det ikke lengre bare var kommunistene som mente at en verdenskrig kunne være nær forestående. For Komintern ga dette en mulighet for å nå ut til flere sitt i antikrigsarbeid.

NKP gjenvant aldri sin tidligere innflytelse etter partikrisen i 1930, men klarte å få nok orden i partiet til å gjenoppta det politiske arbeidet i løpet av de neste årene. De endrede forholdene nasjonale og internasjonale forholdene ga bedre grobunn for kommunistenes politikk. I dette kapittelet vil jeg se nærmere på hvordan NKP utviklet sitt antikrigsarbeid under Bondepartiets regjeringstid og undersøke om partiet oppnådde bedre resultater enn tidligere. Deretter vil jeg undersøke hvordan kommunistene klarte å dra nytte av den utbredte krigsfaren i 1932 til å øke oppslutningen om sin antikrigspolitikk.

NKPs ”beviser” for Norges rolle i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen

NKPs antikrigsarbeid i begynnelsen av 1931 var preget av det samme mønstret som i 1930, med relativt mye agitasjon om krigsfaren i pressen, men få konkrete aksjoner. Dette året kom NKP med enda flere spekulasjoner om Norges rolle i krigsplanene mot Sovjetunionen. På et sentralstyremøte i mars 1931 vedtok NKP en resolusjon som viste til flere hendelser de mente var klare tegn på Norges økende fiendtlige innstilling mot Sovjetunionen.

Utviklingen går tydelig i retning av en skandinavisk-baltisk antisovjetblokk hvor det imperialistiske Frankrike gjør sig mer og mer gjeldende. (...) Et bevis på det er en voldsom ophisselskampanje i dumpingspørsmålet, vedtagelse av den nordisk-belgisk-hollandske tollunion, avholdelsen av skandinaviske industrikonferanser, Mowinckels sovjetfiendtlige optreden i (Genève) og hans taler i trontaledebatten i stortinget og i Bergens handelsstand og agitasjon i hørepressen for avbrytelse av handelsforbindelsen med Sovjet-Unionen.¹⁵¹

Disse indisiene var svake. Med ”dumpingspørsmålet” mentes det blant annet debattene i Stortinget om å innføre et generelt importforbud av kubb, noe kommunistene tolket som

¹⁵⁰ Maurseth 1987: s. 554.

¹⁵¹ Arbeideren 10.04.31: ”Den politiske situasjon og partiets nærmeste opgaver.”

antisovjetisk fordi mye av importen kom derfra.¹⁵² Tollunionen, som ble nevnt, var en intensjonsavtale som gikk inn for å redusere hindringer for utenrikshandelen mellom deltakerlandene. Hvordan denne kunne være rettet mot Sovjetunionen er vanskelig å se.¹⁵³ Om Mowinckels opptreden i Genève var det snakk om at han skal ha motsatt seg å invitere Sovjetunionen til en nedrustningskonferanse.¹⁵⁴ Dette virker imidlertid lite trolig ettersom den vanlige stillingen til Norge på internasjonale møter på denne tiden var å forholde seg passive når spørsmålet om å invitere Sovjetunionen kom opp.¹⁵⁵ Dermed lå trolig Mowinckels ”sovjetfientlige opptreden” i at han ikke stemte for å invitere Sovjetunionen, ikke at han stemte imot. Det ser altså ut til at NKP slet med å finne noen virkelige håndfaste beviser som kunne bekrefte at Norge planla krig mot Sovjetunionen. I mai 1931 ble det derimot dannet en ny regjering som kunne styrke troverdigheten av kommunistenes agitasjon.

Bondepartiets overtagelse av regjeringsmakten i mai 1931

Peder Ludvik Kolstads Bondepartiregjering ble av den norske arbeiderbevegelsen, både DNA og NKP, sett på som den mest reaksjonære regjeringen landet hadde hatt. Den fortsatte Venstre-regjeringens økonomiske sparelinje og lanserte nye arbeiderfiendtlige lover. Regjeringen viste seg også villig til å sette harde midler inn i arbeidskampene, med bruken av militæret ved Menstadslaget i 1931 som det klareste eksemplet. Ministeren som vakte mest forbitrelse i den norske arbeiderbevegelsen var forsvarsministeren Vidkun Quisling, som både var en ivrig motstander av den organiserte arbeiderklassen og av Sovjetunionen. I løpet av sin tid som forsvarsminister kom han med en rekke løse beskyldninger om at arbeiderbevegelsen rustet til væpnet revolusjon, for å forsøke å innføre enda sterkere restriksjoner på deres handlingsfrihet.¹⁵⁶ Allerede den 19. mai holdt Quisling to taler i Stortinget som var svært kritiske til Sovjetunionen og førte til at det kom formelle protester fra Moskva.¹⁵⁷ Disse forholdene la et godt grunnlag for NKP å følge opp Kominterns retningslinjer om å koble sammen den hardere klassekampen innad i hvert land med krigstruslene mot Sovjetunionen.

I forkant av 1. augustkampanjen i 1931 fikk NKP presise retningslinjer sendt fra Moskva, som gikk på nettopp dette. I et brev, trolig fra Peder Furubotn, ble det henvist til Kominterns politiske sekretariatets beslutning og Skandinaviske ländersekretariats direktiver i forhold til 1. augustkampanjen. Det ble beskrevet hvordan den internasjonale situasjonen var mer spent

¹⁵² Arbeideren 12.12.30: ”Kubb-agitasjonen.”

¹⁵³ Fure, Odd-Bjørn: *Norsk utenrikspolitikks historie, Bind 3: Mellomkrigstid 1929-1940*. Oslo 1996. s. 151.

¹⁵⁴ F.495, o.178, d.96, l.66: Referat fra NKPs utvidede sentralstyremøte 14.-15. mars 1931.

¹⁵⁵ Fure 1996: s.185.

¹⁵⁶ Maurseth 1987: s. 554.

¹⁵⁷ Holtmark, Sven G.: *Norge og Sovjetunionen 1917-1955: En utenrikspolitisk dokumentasjon*. Otta 1995 s.187-188. I *Arbeiderbladet* ble Quisling erklært som ”den mest avskyelige og foraktelige politiske type som finnes”. Se artikkelen ”Den nye regjering.” 11.05.31.

som følge av at den økonomiske verdenskrise hadde ført til revolusjonære kriser i en rekke land, samtidig som den sterke økonomiske veksten i Sovjetunionen økte imperialismaktens angrepslyst. De viktigste forutsetningene for at NKP kunne mobilisere massene til kamp mot krigsforberedelsene var å gi en riktig vurdering av den internasjonale og nasjonale situasjon, samt at hele partiet trakk de nødvendige lærdommer fra partiets svakheter under de foregående antikrigskampanjene.¹⁵⁸ Med dette som grunnlag fikk NKPs ledelse forelagt bestemte oppgaver for kampanjens gjennomførelse:

Selve utgangspunktet for parolens oppstilling maa være dannelsen av den reaksjonære bondepartiregjeringen og borgerskapets forsterkede offensiv paa alle omraader med det formaal aa velte følgene av den økonomiske krise over paa arbeiderklassen og det øvrige lag av det arbeidende folk, regjeringens fiendtlige holdning overfor Sovjet-Unionen og dens nære forbindelse og samarbeide med den engelske og franske imperialisme. Særlig maa man ha for øie den hurtige fremrykning av den fascistiske bevegelse, og D.N.A.s utvikling i sosialfascistisk retning i ly av omfattende demagogiske venstremanøvrer.¹⁵⁹

Som eksempler på DNAs utvikling mot sosialfascisme nevntes antisovjetiske artikler i *Arbeiderbladet*, Karl Johansens påstand om at Sovjetunionen fortsatte tsarens utenrikspolitikk, stortingsgruppens endring til et mer positivt syn på IFC, den forsterkede pasifistiske propaganda for nedrustning og ”frasene” om samarbeide med russiske arbeidere.¹⁶⁰

NKPs antikrigskampanje i 1931

NKPs politbyrå fulgte raskt opp retningslinjene fra Moskva og sendte direktiver til distriktsstyrene og partiredaksjonene. Det ble understreket at det var viktig å vise sammenhengen mellom den tilspissede situasjonen nasjonalt og internasjonalt:

På denne måte skal vi vise de arbeidende masser, at den forsterkede arbeidskjøperoffensiv, politiets, militærets og krigsskibenes innsats i Telemark, anvendelsen av fascistiske undertrykkelsesmetoder, den økede aktivitet av de fascistiske organisasjoner, begivenhetene i Ådalen, den tilspissede klassekamp i alle kapitalistiske land og også i Norge er en bestanddel av de skjerpede forberedelser til intervensjonskrigen mot Sovjet-Unionen.¹⁶¹

Det ble sagt at Quisling tydelig ga uttrykk for at Norge skulle delta i en intervensjonskrig mot Sovjetunionen gjennom sine taler og sin omstruktureringen av militærvesenet. Med utgangspunkt i dette måtte også ledelsene i DNA og LO kritiseres, ved å vise arbeiderklassen at det norske borgerskapets borgerkrigs- og intervensjonskrigsrustninger ikke kunne bekjempes med pasifistiske midler. DNA planla en egen antikrigsdag dette året, under parolen ”Aldrig mere krig”, og NKPs medlemmer ble pålagt å agitere mot denne parolen gjennom å

¹⁵⁸ F.495, o.178, d.198, l.60: Brev til NKPs politbyrå 8. juni 1931. Brevet er ikke underskrevet av noen, men det står skrevet Furubotn med spørsmålsteget øverst på dokumentet.

¹⁵⁹ F.495, o.178, d.198, l.61: Brev fra Furubotn til NKPs politbyrå 8. juni 1931.

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ F.495, o.178, d.113, l.201 00: Bilag 1 til NKPs politbyråmøteprotokoll, 24.06.31. Uthevelse i teksten.

dele ut løpesedler, stille talere og diskutere med DNAs medlemmer under deres møter.¹⁶²

På tross av den tilspissede klassekampen og at den arbeiderfiendtlige regjeringen, slet NKP med å få engasjert medlemmene sine i 1. augustkampanjen. I *Arbeideren* ble passiviteten kritisert i svært harde ordelag: ”Det medlem som ikke vil utføre det arbeide det for sig tildelt av sin organisasjon eller dets styre har ikke rett til å kalle sig kommunist og mangler enhver berettigelse som medlem av det kommunistiske parti.”¹⁶³ Oppslutningen om NKPs arrangementer på antikrigsdagen ble svake, men bedre enn året før. Forbedringen skyldes nok først og fremst at partiet jobbet mer aktivt med forberedelsene, blant annet gjennom flere foredrag, husagitasjon, utdeling av løpesedler, agitasjon i fagforeningene og på mønstringsmøter.¹⁶⁴ Resten av året var det lite fokus på krigsfaren, med unntak av rapporter om Japans krigføring i Kina.¹⁶⁵

Grøndlandssaken 1931-1932

Etter å ha konkurrert om kontrollen over Grønland over lengre tid kom Danmark og Norge i konflikt da en norsk ekspedisjon, på privat initiativ, okkuperte en del av Øst-Grønland i slutten av juni 1931. Den norske regjeringen inntok først en vakkende stilling til okkupasjonen, men etter press fra eksperter i folkerett, nasjonalistiske organisasjoner og en generell nasjonalistisk stemning i Norge, valgte regjeringen å gå til statsrettslig annekasjon av deler av Øst-Grønland 10. juli 1931 og senere deler av Sørøst-Grønland 12. juli 1932. Striden om Grønland varte frem til 1933 da den internasjonale domstolen i Haag den 5. april erklærte den norske okkupasjonen som ulovlig. Norge trakk sine krav og anerkjente Danmarks suverenitet over hele Grønland.¹⁶⁶

NKPs første respons på konflikten om Grønland var å si at det var noe berettiget i Norges krav, ikke på grunn av den historiske koblingen, men grunnet norske fangstmenn og fiskeres stilling på Øst-Grønland. Likevel mente NKP at begge landene hevdet suverenitet over Grønland ut fra nasjonale kapitalistiske interesser, for å sikre sine selskaper rett til å kontrollere ressursene der, og derfor kunne ingen av partene støttes. De norske fiskere og arbeidere var best tjent om Grønland forble et friland. Kommunistene mente også at det var andre grunner til at regjeringen hevdet de norske interessene i Grønlandsspørsmålet, nemlig

¹⁶² F.495, o.178, d.113, l.201 00 og 202: Bilag 1 til NKPs politbyråmøteprotokoll, 24.06.31.

¹⁶³ *Arbeideren* 16.07.31: ”Bedre fart i antikrigskampanjen.”

¹⁶⁴ F.495, o.178, d.215, l.172: Brev fra Komintern-utsendingen ”Gunnar” til Mehring 20.07.31, *Arbeideren* 04.08.31: ”Antikrigsdagen får øket tilslutning.” og ”1. august i Oslo”.

¹⁶⁵ Se f.eks. *Arbeideren* 23.10.31: Leder - ”Krigslavinen vokser.”

¹⁶⁶ Fure 1996: s. 121-126 og s. 130-131.

for å fyre opp under nasjonalismen for å styrke de fascistiske kreftene i Norge.¹⁶⁷ Den samme agitasjonen ble uttrykt ved Norges andre anneksjon i juli 1932. Denne ble betegnet som et imperialistisk fremstøt fra regjeringen som hadde til hensikt å beskytte norske kapitalistinteresser og samtidig å utnytte nasjonalismen i kampen mot den norske arbeiderklassen. ”Regjeringen som mobiliserer alle krefter for å slå ned den norske arbeiderklasse, og som fører denne kamp på landets veie, skal ved en nasjonal sensasjon og ved nasjonal samling – vende interessen bort fra den krig som føres mot arbeiderklassen”.¹⁶⁸ Det viktigste å påpeke er likevel at NKP stort sett viste svært liten interesse for Grønlandsspørsmålet. NKP foretok ingenting mer enn å trykke noen kritiske artikler i pressen og selv disse var det svært få av. Konflikten ble tatt lite alvorlig og det var fortsatt krigsfare mot Sovjetunionen som var den dominerende saken på den internasjonale arenaen. Dette er enda en faktor som underbygger at det var Komintern som avgjorde NKPs prioriteringer i internasjonale spørsmål og konflikter.

Diskusjonene om de norske handelsforbindelser med Sovjetunionen

I 1929 hadde Norge inngått en avtale om salg av en rekke ulike varer til Sovjetunionen på kreditt. For å trygge det norske næringslivet ble det samtidig vedtatt en garantiordning hvor den norske regjeringen ville kompensere tapene om Sovjetunionen ikke betalte.

Garantiordningen førte til at handelen mellom de to landene tok seg betraktelig opp i 1929-1930 og det var bred politisk støtte for den. I 1931 oppstod derimot problemer under forhandlingene mellom landene om hvilke varer som skulle inkluderes i avtalen.

Motsetningene over handelsavtalen økte også i Stortinget og det var flere som gikk inn for å avvike statsgarantien. Flertallet i Stortinget valgte likevel å fortsette avtalen og holdt den gående videre utover på 1930-tallet.¹⁶⁹

Handelsforbindelsene mellom Norge og Sovjetunionen forholdt seg altså stabile på denne tiden, men grunnet debattene som foregikk var kommunistene redde for at det kunne komme til et brudd. Diskusjonene om å stoppe eller redusere handelen ble tolket av NKP som et ledd i en plan om å bryte fullstendig med Sovjetunionen og for å få Norge med i den imperialistiske fronten mot landet. På NKPs utvidede politbyråmøte 1. og 2. januar 1932 ble det vedtatt en uttalelse om dette:

Samtidig med de forsterkede angrep på arbeiderklassens levestandard og sociale rettigheter øker også intensiteten i Norges krigsforberedelser, hvilket sterkest kommer til uttrykk i Kolstad-Quislingsregjeringens provokatoriske holdning til handelsforbindelsene med Sovjet-Unionen som trues med brudd. Holdningen til handelsforbindelsene med Sovjet-Unionen må sees i forbindelse med den

¹⁶⁷ Arbeideren 02.07.31: ”Okkupasjonen av Øst-Grønland.”

¹⁶⁸ Arbeideren 14.07.32: ”Okkupasjonen av Sydøst-Grønland.”

¹⁶⁹ Danielsen, Egil: *Norges utenrikspolitikk overfor Sovjet-Unionen 1917-1940*, [Oslo] 1964. s. 146-151.

tilspissede internasjonale situasjon og imperialistenes operasjoner i Mansjuriet rettet mot Sovjet-Unionen og den kinesiske revolusjon.¹⁷⁰

De norske handelsforbindelsene med Sovjetunionen stod sentralt i kommunistenes antikrigsagitasjon i noen måneder, men ebbet ut etter hvert som det ble klart at det ikke kom til noe brudd og at handelsforbindelsene var sikret.

Antikrigskampanjen i mars 1932

Komintern bestemte at det i 1932 skulle avholdes en ekstra antikrigsuke, i tillegg til den faste 1. augustkampanjen, i andre halvdel av mars. I Kominterns direktiver til NKP ble det gitt samme instruksjoner som vanlig. Partiet skulle først og fremst jobbe med å trenge inn i bedriftene og særlig i de krigsviktige industriene og i transportindustrien. Det ble krevd at passiviteten og undervurderingen av krigsfaren hos partiets medlemmer måtte opphøre.¹⁷¹ NKPs politbyrå bestemte å avholde antikrigsukene i Norge 15.-22. mars.¹⁷² Etter en lengre periode hvor krigen i Kina hadde ligget i bakgrunn for kommunistenes antikrigsarbeid kom den nå frem igjen. Japan hadde lenge vært involvert i Kina, men fra begynnelsen av 1930-tallet intensiverte det sine angrep og hadde i begynnelsen av 1932 erobret hele Manchuria. Den 19. mars 1932 offentliggjorde NKP et opprop hvor det ble understreket at krigen i Kina ikke var noe isolert tilfelle, men et ledd i imperialismaktens planer mot Sovjetunionen:

Bak det imperialistiske Japan står alle de imperialistiske stater med den nye prøiser-stat Frankrike i spissen. Frankrike dirigerer de øst- og mellom-europeiske stater. I militærforbund med Frankrike dirigerer England Østersjø-statene og de nordiske stater. Japanerne fra Østen, Frankrikes allierte i Europa fra Vesten skal rykke mot Sovjet-Unionen – det er krigsplanen. Norge er ikke en ubetydelig faktor i denne planen: flåten, den kjemiske og metallurgiske industri og lands geografiske situasjon gjør landet viktig i en krig mot Sovjet.¹⁷³

NKP oppfordret til å reise en masseprotest mot krigen i Kina og den truende krigen mot Sovjetunionen. Bare gjennom en uforsonlig klassekamp mot borgerskapet i Norge kunne man hindre norsk deltagelse. Det ble også appellert direkte til sjøfolkene og transport- og kjemiarbeiderne om å nekte å produsere og transportere våpen og ammunisjon til de imperialistiske stater. Om krigen skulle komme, måtte alle arbeidere, arbeiderbønder og småkårsfolk være beredt til å omdanne krigen til en borgerkrig.¹⁷⁴

Marskampanjen fulgte i samme spor som de tidligere kampanjene og resultatene ble de tilsvarende, med lav oppslutning og misnøye hos partiledelsen. På politbyråmøtet 31. mars la Arvid G. Hansen frem en analyse av antikrigsarbeidet som senere også ble publisert i

¹⁷⁰ Arbeideren 05.02.32: "Kampen mot den imperialistiske krig."

¹⁷¹ F.495, o.178, d.137, l.37: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 05.03.32

¹⁷² F.495, o.178, d.136, l.25: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 08.03.32.

¹⁷³ Arbeideren 19.03.32: "Mobilisering til krig mot den imperialistiske røverkrig!"

¹⁷⁴ ibid.

Arbeideren. Først påpekte han noen fremskritt. Det var mer aktivitet enn tidligere, det lyktes delvis å høyne det ideologiske nivået og korrigere politiske feil i antikrigsarbeidet og sammenhengen mellom kampen mot krigen og kampen for de dagsaktuelle krav ble fremhevet. Norges aktive deltagelse i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen og deltakelsen i krigen i Kina, særlig gjennom handelsflåten, ble belyst. Videre ble pressekampanjen forsterket og det ble spredt brosjyrer, løpesedler og opprop. Det lyktes også til en viss grad å aktivisere antikrigsarbeidet blant sjøfolk og havnearbeidere.¹⁷⁵ På tross av disse fremskrittene var det hovedsakelig kritikk som dominerte analysen:

Det har vist sig at store deler av partiets medlemmer og flere distriktsledelser forholder sig fortløpende mere eller mindre passiv i kampen mot den imperialistiske krig. (...) Det har vist sig at til tross for et forsterket indre opplysningsarbeide, til tross for det materiale som er utsendt av partiets centrale antikrigskomité, tiltross for diskusjonen på partiets landsmøte og de retningslinjer som foreligger i partiet blir der i dagspressen på dette område begått utilgivelige feil.¹⁷⁶

NKP hadde ennå ikke klart å overvinne problemene fra de tidligere kampanjene, selv om de hadde blitt inngående diskutert i partiet og med Komintern. Antikrigsarbeidet foregikk stort sett innad i partiet og nådde ikke ut til arbeidermassene. Arbeidet hadde, som vanlig, vært altfor propagandistisk fremfor praktisk og konkret. Det største problemet var det samme som alltid, nemlig å få krigsspørsmålet inn blant arbeiderne på bedriftene.¹⁷⁷ 1. augustkampanjen i 1932 fulgte samme mønster og jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på denne.¹⁷⁸

NKPs 4. landsmøte 1932

I forkant av NKPs landsmøte hadde det Skandinaviske länderssekretariat vedtatt retningslinjer for partiet som skulle brukes til utformingen av resolusjonene på landsmøtet.

Länderssekretariat mente NKP måtte sterkere fremheve sammenhengen mellom krisen i Norge og internasjonalt og at det måtte vise enda tydeligere hvordan Norge var med i krigen i Kina og i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen.¹⁷⁹ Ved å sammenligne innholdet i disse retningslinjene med artiklene Arvid G. Hansen skrev før landsmøtet og med talen til Henry W. Kristiansen på landsmøtet, fremkommer det tydelig at NKP fulgte tett opp om føringene fra Komintern.

Før landsmøtet offentliggjorde *Arbeideren* en artikkelserie av Arvid G. Hansen hvor han kritiserte fremstillingen av Norge som en vasallstat for Storbritannia, som hadde dominert den

¹⁷⁵ F.495 o.178 d.136 l.32: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 31.03.32 og *Arbeideren* 15.04.32: "Antikrigsukken 15.-22. mars og de videre oppgaver." Del 1.

¹⁷⁶ *Arbeideren* 15.04.32: "Antikrigsukken 15.-22. mars og de videre oppgaver." Del 1. Det ble her henvist til tabber i partiets presse, som da flere av NKPs aviser hadde brukt borgerlige japanske kilder i artikler om krigen i Kina.

¹⁷⁷ *Arbeideren* 26.03.32: Leder - "Den fortsatte antikrigskamp."

¹⁷⁸ *Arbeideren* 03.08.32: "Det er mot oss krigen er rettet."

¹⁷⁹ F.495, o.20, d.438, l.383-385: "Resolution of the Scandinavian Lander-Secretariat on the immediate tasks of the CP of Norway. (Submitted as material for the working out of the resolutions for the IVth Party Congress)."

tidligere agitasjonen. De norske kapitalistenes britiske orientering var noe de selv valgte ut fra egne interesser. Norge var ”således ikke en ’engelsk vasalstat’, hvis økonomiske politikk simpelthen dikteres utenfra”, men en stat som selv førte en imperialistisk politikk. Det norske borgerskapet deltok i den imperialistiske plyndringen av Kina gjennom handelsflåten, eksportindustrien og krigsindustrien. For å redde seg fra den kapitalistiske krisen i Norge rustet de også opp for å kunne ta sin del av utbyttet i kommende kriger, først og fremst mot Sovjetunionen. Denne analysen var i tråd med den som ble utviklet i 1930, men nå ble det lagt sterkere vekt på Norges militære rolle.

Ofte kommer undervurderingen av krigsfaren til uttrykk deri, at man ganske visst erkjenner de fakta som er åpenbar for alle, nemlig at den kjemiske industri i Norge, norske jernbaner og norske skib vil komme til å spille og allerede spiller en rolle i den imperialistiske krig. Men de undervurderer spørsmålet om Norges direkte militære deltagelse i krigen. De ser ikke at fremforalt i en intervensjonskrig mot Sovjet-Unionen vil også norske troppeavdelinger (...) komme til å bli satt inn.¹⁸⁰

Tidligere hadde kommunistene bare fremhevet Norges indirekte deltagelse som en produsent av krigsmateriell og et oppmarsjrområde for imperialistmaktene. Nå ble dette ansett som en undervurdering av krigsfaren. Norge ville også delta militært.

Som i 1929 var antikrigsarbeidet også i sentrum for NKPs 4. landsmøte den 24. mars 1932. Et klart tegn på dette var partileder Henry W. Kristiansens hovedtale, hvor hele 16 sider av manuskriptet på 42 sider dreide seg om krigsfaren.¹⁸¹ Kristiansen erklærte at det nå var krigen i Kina som var brennpunktet i den internasjonale situasjonen, men at denne krigen også skjerpet konfliktene mellom imperialistmaktene. Samtidig delte imperialistene alle et felles ønske om å tilintetgjøre Sovjetunionen og faren var derfor stor for at de la sine motsetninger til side for å gå sammen til intervensjon. Kristiansen mente Norge hadde en aktiv rolle i dette og det gjaldt for NKP ”å hamre inn i hele den norske arbeiderklassens bevissthet at Norge allerede er med i den krig som pågår fra Japans side mot det kinesiske folk, og at Norge er aktivt med og forbereder intervensjonskrigen mot (Sovjetunionen)”¹⁸² NKP hadde lenge fremhevet Norges rolle i krigen i Kina, men nå henviste Kristiansen også til borgerlige aviser som bekreftet at det var store norske interesser der. *Morgenbladet*, *Aftenposten* og *Norges Handels og Sjøfartstidende*, spekulerte alle i de norske handelsfortjenestene ved pågående og kommende kriger. *Norges Handels og Sjøfartstidende* opplyste blant annet at den norske tonnasje på Kina i årene 1926-1928 hadde vært den største etter Storbritannia, USA og Japan og at den norske transporten til Kina fortsatt var i sterk vekst.¹⁸³ Om krigsforberedelsene mot

¹⁸⁰ Arbeideren 05.03.32: ”I. Norge og krigen.”

¹⁸¹ F.495, o.178, d.132: Protokoll fra NKPs 4. landsmøte. Manuskriptet til talen begynner på l.44.

¹⁸² F.495, o.178, d.132, l.44, 45 og 49: Henry W. Kristiansens tale på NKPs 4. landsmøte.

¹⁸³ F.495, o.178, d.132, l.49: Henry W. Kristiansens tale på NKPs 4. landsmøte og F.495, o.178, d.140, l.14: Foredragsdisposisjon fra NKPs antikrigskomiteé, 17.03. 32.

Sovjetunionen fremhevet Kristiansen det samme som Arvid G. Hansen, nemlig at Norge ikke bare ville bidra til krigen gjennom industrien, men også militært. Han viste til forsvarsproposisjonen Quisling hadde fremlagt hvor det ble sagt at det norske militæret måtte gjøres effektivt for kunne stå imot ”den internasjonale revolusjonære bevegelse som har satt sig fast i en del av verden”. Den norske regjering planla å forsterke militærvesenet for å kunne sikre seg en plass i nyoppdelingen av verden, og særlig til krigen mot Sovjetunionen.¹⁸⁴

I løpet av sin lange tale kom Kristiansen også med kritikk av svakhetene i NKPs antikrigsarbeid og klagde på at ”(m)an betraktet det som en dag som man måtte arrangere fordi den var besluttet i Komintern og partiets centralledelse, men at det var det samme hvordan den blev gjennomført.”¹⁸⁵ Dette var en treffende beskrivelse og stemmer overens med konklusjonen i forrige kapittel. Kristiansen viste videre til at det fortsatt kom mange feilaktige standpunkter til uttrykk i NKP:

Vi har set strømninger som går ut på at krigen kan ikke forhindres, la den bare komme. Har vi evne til å føre kamp mot krigen og forsvare Sovjet-Unionen hvis vi har den opfatning at jo hurtigere krigen kommer jo bedre, for da kommer revolusjonen hurtigere. Eller slike opfatninger som at vi gjør oss latterlige ved å tale så meget om krigen. En kamerat uttalte at vi blev snart som gjeterguttene som ropte på ulven til han ikke blev trodd da ulven virkelig kom. Slike opfatninger fører til at partiet forsømmer sin oppgave og utleverer den norske arbeiderklasse til den norske borgerskaps krigsregjering.¹⁸⁶

Selv om det var klare tegn på at antikrigsarbeidet i NKP ikke fikk den oppmerksomheten som både Komintern og NKPs ledelse ønsket, ser det ut til at flere av lederne fra distriktene tok spørsmålet alvorligere nå enn tidligere, særlig om man sammenligner uttalelsene de kom med på landsmøtet med uttalelsene på det utvidede sentralstyremøtet i 1930. Etter Kristiansens tale var det en rekke representanter fra ulike steder i landet som uttrykte sin enighet over at krigsfaren var undervurdert og at det måtte jobbes hardere med antikrigsarbeidet.¹⁸⁷ I løpet av 1932 ser det også ut til at krigsfaren ble tatt mer alvorlig i hele den norske arbeiderbevegelsen.

Krigsfrykten brer seg i arbeiderbevegelsen i 1932

Først og fremst som følge av Japans erobring av Manchuria, var det ikke lengre bare kommunistene som fryktet at en ny verdenskrig kunne bryte ut i nærmeste fremtid. Både i Norge og internasjonalt begynte andre politiske og faglige organisasjoner, samt en del borgerligere politikere og intellektuelle, å anse trusselen som reell. I løpet av sommeren vedtok flere fagforbund resolusjoner mot krigen, i noen tilfeller med en ordlyd som var svært lik kommunistenes. Norsk Jernbaneforbunds landsmøte ble det vedtatt at:

¹⁸⁴ F.495, o.178, d.132, l.53: Henry W. Kristiansens tale på NKPs 4. landsmøte.

¹⁸⁵ F.495, o.178, d.132, l.54: Henry W. Kristiansens tale på NKPs 4. landsmøte.

¹⁸⁶ F.495, o.178, d.132, l.55-56: Henry W. Kristiansens tale på NKPs 4. landsmøte.

¹⁸⁷ F.495, o.178, d.132: Protokoll fra NKPs 4. landsmøte. Se f.eks. uttalelsene til Larsen l.126, Lund-Olsen l.132, Andersen l.133, Olsen l.181 og Slaattelid l.185.

Det er enhver klassebevisst arbeiders og funksjonærs plikt å med alle midler forhindre en ny verdenskrig, og særlig forhindre at de kapitalistiske staters angrep på Sovjet-Unionen gjennomføres. (...) Skulde krigen mot Sovjet-Unionen bryte ut må hele arbeiderklassens samlede kraft settes inn på aktivt forsvar av verdens første arbeider- og bondestat.¹⁸⁸

Det ble vedtatt å forhindre enhver transport av våpen og ammunisjon til den pågående krigen i Kina og til en eventuell krig mot Sovjetunionen.¹⁸⁹ Resolusjonen hadde kommet som et benkeforslag og var ikke fremlagt av forbundets styre. Med tanke på innholdet i uttalelsen er det derfor svært sannsynlig at det var en kommunist på landsmøtet som fremmet den. Uttalelsen ble likevel vedtatt enstemmig og uten diskusjon. En uttalelse med nesten nøyaktig samme ordlyd ble også enstemmig vedtatt på landsmøtet til Arbeidsmannsforbundet.¹⁹⁰ På Norsk Transportarbeiderforbunds landsmøte ble det enstemmig vedtatt en antikrigsresolusjon hvor det ble sagt at krigsfaren var akutt og at ”øieblikket for selve krigsutbruddet kan dreie sig om uker eller måneder, hvis ikke alle krefter settes inn for å stanse denne utvikling.” En viktig forskjell mellom denne uttalelsen og de nevnt ovenfor var at verken Sovjetunionen eller Kina ble nevnt. Her ble det agitert ut fra mer prinsipielle betraktninger om at krig først og fremst rammet arbeiderklassen.¹⁹¹

Resolusjonene fra Norsk Jernbaneforbund og Arbeidsmannsforbundet er svært interessante fordi de uttrykte et syn på krigen som var på linje med NKPs agitasjon, selv om kommunistene ikke hadde flertall her. Norsk Transportarbeiderforbund vedtok en resolusjon som ikke var påvirket av kommunistene, men er nettopp derfor også viktig fordi den viser at det hadde blitt et økt fokus på krigsfaren også utenfor kommunistiske kretser. Fagforbundene uttrykte ulike syn på krigsfaren, men de hadde alle kommet frem til at krigsfaren var akutt.

Det internasjonale antikrigsinitiativet 1932

1932 ble starten på en ny fase i kommunistenes antikrigsarbeid, både internasjonalt og i Norge. Komintern gikk nå inn for dannelsen av antikrigssammenslutninger som var politisk langt bredere enn tidligere. Initiativet til den nye antikrigsbevegelsen ble tatt gjennom et opprop underskrevet av en rekke internasjonalt kjente personer, inkludert flere Nobelprisvinnere, hvor bare et mindretall var kommunister. Av de to franske forfatterne som ledet komiteen som tok initiativet til oppropet, var Henri Barbusse kommunist mens Romain Rolland var en pasifist uten tilknytning til noe parti.¹⁹² Blant de andre kjente personene som underskrev var forfatterne Maksim Gorkij fra Sovjetunionen, Bernard Shaw fra Irland og

¹⁸⁸ Arbeideren 17.06.32: ”Ingen transport av vaapen og ammunisjon mot Kina og Sovjet-Unionen.”

¹⁸⁹ *ibid.*

¹⁹⁰ Amundsen, Hans: *Norsk Jernbaneforbund gjennom 60 år. 1892-1952*. Oslo 1952. s. 179 og Arbeideren 21.06.32: ”En enstemmig opslutning om forsvaret av Sovjet-Unionen.”

¹⁹¹ Arbeideren 21.06.32: ”En enstemmig opslutning om forsvaret av Sovjet-Unionen.”

¹⁹² Friis og Hegna, bind 1, 1932, s. 537 og bind 6, 1936, s. 103.

Upton Sinclair og Theodore Dreiser fra USA, samt professor Albert Einstein. Kommunistene stod bak det internasjonale initiativet og sammenslutningene forbundet med denne på nasjonalt nivå, men de fikk likevel en langt bredere tilslutning enn tidligere.¹⁹³ Flere politiske partier og faglige og kulturelle organisasjoner sluttet seg til bevegelsen. Av partier var det først og fremst de som stod mellom kommunistene og sosialdemokratene som deltok. Blant disse var Kilboms kommunistparti fra Sverige, Independent Labour Party fra England, Det sosialistiske arbeiderparti fra Tyskland og Arbeiderpartiet fra Bulgaria.¹⁹⁴

Oppropet fra den internasjonale komiteen var helt i tråd med kommunistenes syn på den internasjonale situasjonen. Det ble henvist til hvordan det hadde pågått en nedrustningskonferanse i Genève i flere måneder samtidig som Japan førte en blodig krig i Kina. Sovjetunionen fikk anerkjennelse for at det bygget opp et rettferdig samfunn basert på fellesskap og fornuftig fordeling av ressursene, noe som stod i sterk kontrast til ”det kapitalistiske systems anarki”. Sovjetunionen fikk også ros for at det hadde tolerert japanske krigsprovokasjoner uten å eskalere situasjonen. Oppropet erklærte videre hvordan det i Romania, Polen og de andre grenselandene til Sovjetunionen ble arbeidet ”feberaktig med krigsrustningene under Frankrikes ledelse”. Målet til komiteen var å samle alle enkeltindivider og organisasjoner som ville bekjempe krigsfaren, uavhengig av deres politiske eller faglige orientering. Det ble oppfordret til å ta opp arbeidet i hvert enkelt land med mål om å sende delegater til en stor antikrigskongress på sommeren i 1932, opprinnelig lagt til Genève den 28. juli, men siden flyttet til Amsterdam og avholdt den 27. august.¹⁹⁵

Det internasjonale antikrigsinitiativet i Norge

De første offentlige norske kontakter med den internasjonale komiteen ble tatt gjennom et hilsningsbrev fra et antikrigsmøte i regi av Sovjetunionens venner.¹⁹⁶ Dette ble første ledd i etableringen av en norsk avdeling av den internasjonale antikrigskomiteen. Dagen etter holdt NKPs antikrigskomiteé et møte hvor de planla arbeidet videre. På samme måte som i det internasjonale oppropet skulle man også i Norge lage et opprop undertegnet av kjente personer og organisasjoner. Det ble videre bestemt at det blant underskriverne skulle dannes en arbeidskomiteé, helst med partiveteran Adam Egede-Nissen som formann. Dette lyktes og Egede-Nissen ble den drivende kraften bak antikrigsinitiativet i Norge.¹⁹⁷

¹⁹³ Arbeideren 25.05.32: ”Internasjonal kongress mot krigen.” og 23.07.32: ”Kongressen mot krigen.”

¹⁹⁴ Arbeideren 16.07.32: ”Den internasjonale kampkongress mot den imperialistiske krig.”
Angående ”Kilbom-partiet” se fotnote 139.

¹⁹⁵ Arbeideren 01.06.32: ”Kamp mot imperialistenes krigsforbrytelser!” og 31.08.32: ”Antikrigskongressen - 2500 delegerte fra 57 land.”

¹⁹⁶ Arbeideren 13.06.32: ”Stort antikrigsmøte i Oslo.”

¹⁹⁷ F.495, o.178, d.140, l.5: Protokoll fra NKPs antikrigskomiteé, 14.06.32.

I Norge klarte også den lokale komiteen å få med seg fremtredende faglige og politiske ledere, individer med viktige stillinger i samfunnet og andre kjente personer. Blant disse var forfatterne Arnulf Øverland, Helge Krog og Sigurd Hoel, skuespillerinne Agnes Mowinckel, høyesterettsdommer K. F. Dahl, Gunnar Disenaen (formann i Oslos faglige samorganisasjon), Haakon Meyer (redaktør i DNA-tidsskriftet *Det 20. Århundrede*) og Johan Ødegaard og P. H. Vestad (lederne av Norsk Skog- og Landarbeiderforbund). Av tilsluttede organisasjoner stod blant annet Det Norske Studentersamfund, Socialistiske lægers forening, AUF (Arbeidernes Ungdomsfylking), Norsk Transportarbeiderforbund, Norsk Nærings- og Nydelsesmiddelarbeiderforbund, de faglige samorganisasjonene i Kongsberg, Vestfold, Oslo og Omegn, Skiensfjorden, Ålesund og Sunnmøre, Kristiansund og Nordmøre, Molde og Romsdal, samt en rekke lokale fagforeninger og lokale avdelinger av AIF (Arbeidernes Idrettsforbund), AUF, DNA, NKP, NKU og de kommunistiske frontorganisasjonene.¹⁹⁸ Til sammen hadde komiteen i slutten av juli 1932 fått tilslutning fra rundt 100 enkeltindivider og 40 organisasjoner som representerte ca 100.000 medlemmer.¹⁹⁹

Det mest merkelige var at også medlemmer av DNA, samt sentralstyret i AUF, ga sin støtte. Tidligere hadde DNA boikottet alle aksjoner kommunistene stod bak og NKP la ikke noe skjul på at dette initiativet var deres verk. I lederen i *Arbeideren* den 25. juli ble det presisert at kommunistene ikke hadde endret sitt ståsted, selv om de nå samlet folk med andre syn på krigsspørsmålet. Noen av de tilsluttede var imot enhver form for krig, mens kommunistene støttet kolonifolkenes og alle undertryktes kamp mot imperialismen. Kommunistene mente fortsatt at pasifismen var skadelig og de ville fortsette å bekjempe den "hardt og hensynsløst." Men hvorfor var da kommunistene initiativtagerne til antikrigskongressen? "Svaret er ganske enkelt: Krigsfaren er alvorlig og overhengende, og faren for en intervensjonskrig mot Sovjet-Unionen er så tilspisset, at alle fiender av krig og alle som sympatiserer med Sovjet-Unionen må sluttes sammen for å kunne forhindre det nye verdensblodbad."²⁰⁰

At DNAs ledelse var mer åpne skyldes nok mest at det internasjonale initiativet ikke kom direkte fra Komintern og at det hadde fått tilslutning fra så mange ikke-kommunistiske organisasjoner. Utbredelsen av krigsfrykten i Norge og internasjonalt gjorde også at DNAs egne medlemmer ble mer mottakelige for initiativet. Men på tross av at mange innen DNA ble

¹⁹⁸ Arbeideren 23.07.32: "Kongressen mot krigen." og F.495, o.178, d.142, l.1-7: Diverse brev og opprop fra den norske initiativkomiteen for Amsterdam-kongressen..

¹⁹⁹ Arbeideren 25.07.32: Leder - "Antikrigskongressen." og 25.07.32: "Vi må ikke oppleve et nytt 1914. Massebevegelse mot krigen også i Norge."

²⁰⁰ Arbeideren 25.07.32: Leder - "Antikrigskongressen."

med, ble det helt fra begynnelsen uttrykt skepsis fra ledende hold. I *Arbeiderbladet* den 20. juli sto det at mange hadde stilt seg tvilende til invitasjonene fra antikrigskomiteen fordi de ikke følte seg trygg på hensikten. ”Så mange lignende formål er blitt utnyttet til støtte av fraksjonelle formål. Risikerer man dette igjen?” Det ble sagt at initiativtagerne til den internasjonale antikrigsbevegelsen nok hadde gode hensikter, men samtidig var man skeptisk til hvor Komintern stod.²⁰¹

DNA går til boikott av Amsterdam-kongressen

Fra august og videre ut på høsten begynte antikrigsinitiativet å møte sterkere motstand da flere mistenkte at det var styrt av Komintern. Internasjonalt hadde SAI gått imot den planlagte antikrigskongressen i Amsterdam. I Norge gikk DNA over fra å uttrykke skepsis til å erklære boikott av Amsterdam-kongressen. I *Arbeiderbladet* den 17. august ble det sagt at kampen mot krigsfaren forutsatte en samlet opptreden fra arbeiderklassen, noe denne kongressen ikke ville gi. Ingen av de store faglige eller politiske organisasjoner ville delta, og heller ikke de venstresosialistiske, anarkistiske eller syndikalistiske organisasjoner. Dette skyldtes en ”begrunnet frykt” for at kongressen hadde fraksjonelle formål. Også den norske avdelingen av antikrigsbevegelsen ble kritisert. Først ble det sarkastisk bemerket at den norske komité i realiteten bare var en mann, Egede-Nissen. Selv om han var en ”velment og elskverdig mann”, kunne ikke den norske arbeiderklassen ”finne på å sette ham til å organisere noen antikrigsaksjon.” Dessuten var han, ifølge artikkelen, bundet til Kominterns og NKPs direktiver. På grunn av alle disse problemene, ble det erklært:

Efter den vending sakene har tatt, vil Det norske arbeiderparti ikke la sig representere på kongressen. Landsorganisasjonen vil efter det passerte ganske sikkert innta det samme standpunkt. Det kommer neppe heller noe forbund til å la sig representere, selv ikke de som har tegnet under opropet. For forutsetningen for deres tilslutning er ikke lenger til stede. Efter dette kan vi heller ikke forstå at det har noen hensikt for lokalorganisasjoner å la sig representere.²⁰²

Å få til en fullstendig boikott av kommunistenes antikrigsinitiativ ble likevel ikke en så enkel oppgave som DNA-ledelsen ga uttrykk for her. AUF, flere av fagorganisasjonene og en rekke DNA-medlemmer fortsatte å støtte opp om antikrigskomiteen og oppfordret til deltagelse på kongressen i Amsterdam.²⁰³

Amsterdam-kongressen og etableringen av antikrigskomiteen i Oslo

Den store internasjonale antikrigskongressen ble avholdt i Amsterdam den 27. august og det var oppmøtt 2500 delegerte fra 57 land.²⁰⁴ De 11 norske delegatene på kongressen, som

²⁰¹ *Arbeiderbladet* 20.07.32: ”Antikrigskongressen.”

²⁰² *Arbeiderbladet* 17.08.32: ”Antikrigskongressen.”

²⁰³ *Arbeideren* 22.08.32: ”Arbeiderbladet og antikrigskongressen. Et svar fra Egede-Nissen til Tranmæl.”

²⁰⁴ *Arbeideren* 31.08.32: ”Antikrigskongressen - 2500 delegerte fra 57 land.”

inkluderte både NKPer, DNA-medlemmer og partiløse, sendte en appell til Norge om at alle, uansett partipolitisk oppfatning og uansett hva slags ulike syn de hadde i krigsspørsmålet, måtte forene seg i kampen mot krigen. Delegasjonen bestod blant annet av Egede-Nissen, Olaf Kullmann (DNA-medlem og kaptein i den norske marinen), Jens Tangen og Eugen Johannessen (representanter fra Bygningsarbeidernes industrigruppe i Oslo, sistnevnte også DNA-medlem), Finn Fluge Pedersen (NKPer, valgt av Antikrigskomiteen i Bergen), Reidar Aulie (representant for Unge radikale kunstnere, medlem av Kunstnerforbundet) og flere representanter valgt av ulike fagorganisasjoner.²⁰⁵ Kongressen kom ikke med noe nytt når det gjaldt fremstillingen av den internasjonale situasjonen og resolusjonene som ble vedtatt var i tråd med det som hadde blitt sagt i invitasjonen. Kongressen kom derimot til å få større betydning på nasjonalt plan da tilhengerne gikk inn for å danne antikrigskomiteer som skulle arbeide videre på dens plattform.

DNA intensiverte sine angrep på kommunistenes antikrigsinitiativ i etter Amsterdam-kongressen. *Arbeiderbladets* utenriksmedarbeider Finn Moe beskrev kongressen som et "trist kapitel i arbeiderbevegelsens historie". Han skrev at kommunistene hadde vært i klart flertall og at representanter fra andre organisasjoner ble holdt nede av kommunistene.²⁰⁶ Moe skrev enda en kritisk artikkel i AUFs hovedorgan *Arbeider-Ungdommen* og signaliserte dermed at AUF også hadde gått over til DNAs linje. Moe hevdet at kongressen hadde blitt fraksjonelt utnyttet av kommunistene i sin kamp mot sosialdemokratiet og henviste blant annet til at en stor gruppe sosialdemokratiske representanter hadde erklært at de ville ta opp kampen mot SAIs politikk. I sitt svar på Moes kritikk forsøkte ikke kommunistene å fornekte dette og det ble erklært åpent at kampen mot SAI var en nødvendig del av kampen mot krigen.²⁰⁷

På tross av DNA- og LO-ledelsens økte press hadde antikrigsbevegelsen fortsatt betydelig oppslutning, først og fremst i Oslo. Her dannet den norske delegasjonen fra antikrigskongressen en egen antikrigskomiteé som fikk tilslutning fra flere fagorganisasjoner, inkludert Oslo og omegns faglige samorganisasjon. Komiteen nådde også utover arbeiderklassen og hadde med seg kunstnere og intellektuelle. Formannen for komiteen var Reidar Aulie fra Kunstnerforbundet, viseformannen Trygve Aakervik fra samorganisasjonen, sekretær Johan Strand Johansen fra NKP og kasserer Eugen Johansen fra Bygningsarbeidernes industrigruppe. Kaptein Olaf Kullmann var også med i komiteen. Til

²⁰⁵ Arbeideren 05.09.32: "Samlet kamp mot krigen. Uansett partipolitisk opfatning." Om delegatene, se Arbeiderbladet 07.10.32: "Antikrigskomiteer."

²⁰⁶ Arbeiderbladet 02.09.32: "Antikrigskongressen i Amsterdam. En trist episode i arbeiderbevegelsens historie."

²⁰⁷ Arbeideren 04.10.32: Leder - "Antikrigskongressen og 'riksaksjonen'." Moes artikkel i *Arbeider-Ungdommen* var sitert her.

slutt var Det norske Studentersamfund og en del lokale fagforeninger representert.²⁰⁸

Arbeiderbladet gikk raskt ut mot antikrigskomiteen. Egede-Nissen ble angrepet for at han ikke hadde ”interesse av eller forståelse for å skape et bredt organisasjonsmessig grunnlag for en norsk deltagelse på kongressen” og for at han handlet på vegne av Komintern. Videre ble det sagt at komiteens sekretær, Strand Johansen, var ”en av kommunistpartiets fremste eksperter i nedrakning av fagorganisasjonen og arbeiderpartiet”. *Arbeiderbladet* hevdet valget av styret, og særlig av Strand Johansen, var planlagt på forhånd av NKP og at komiteen bare ”strødde sand” på valget. De andre medlemmene av komiteen, derimot, ble ikke kritisert direkte. Målet for DNA var å dra disse vekk fra kommunistene. DNA fremla et alternativ til antikrigskomiteen ved å oppfordre til å drive antikrigsarbeidet gjennom de allerede eksisterende organisasjonene, som fagorganisasjonene og de lokale DNA-avdelingene. Argumentet gikk på at det var unødvendig å danne noen særskilte organisasjoner for antikrigsarbeidet og at en egen komité bare ville være en ekstra økonomisk byrde.²⁰⁹

En del av ikke-kommunistene i antikrigskomiteen i Oslo reagerte naturlig nok på den svært negative fremstillingen i *Arbeiderbladet*. Eugen Johannessen kritiserte *Arbeiderbladet* for ikke å ha henvendt seg til DNAs egne medlemmer i antikrigskomiteen før den diskuterte disse spørsmålene, ”for å undgå usannheter.” Videre skrev han:

Når hr. Tranmæl skriver at Antikrigskongressen var en stor skuffelse, så er jeg på en måte enig med ham heri, idet at Det norske arbeiderparti og Den faglige landsorganisasjon ikke med en eneste representant deltok, og derved kunde bevise, at når det gjelder saken motarbeidelse av krigen, så står hele Norges arbeiderklasse så vel politisk som faglig samlet for å ta del i dette arbeid. Det var manges skuffelse hr. Tranmæl.²¹⁰

Johannessen mente det ikke var initiativtagernes skyld at kongressen ikke representerte noen helhetlig samlet arbeiderklasse, men DNAs og LOs, ettersom de stilte seg tvilende og famlende til kongressen. Angående beskyldningen om at antikrigskomiteen egentlig var ledet av Egede-Nissen på vegne av Komintern, henviste Johannessen til alle de andre som hadde skrevet under på oppropet om å delta på Amsterdam-kongressen som *ikke* var tilknyttet Komintern. Til slutt avviste Johannessen at komiteens ledelse var forhåndsvalgt av NKP. Valget hadde foregått på ordinær måte på et møte på Olaf Kullmanns kontor den 12. september.²¹¹

²⁰⁸ Arbeideren 15.11.32: Opprop fra Antikrigskomiteen i Oslo - ”Mot krig og fascisme.”

²⁰⁹ Arbeiderbladet 27.09.32: ”Antikrigskomiteer.”

²¹⁰ Arbeiderbladet 07.10.32: ”Antikrigskomiteer.”

²¹¹ *ibid.*

Antikrigsarbeidet som arena for maktkampen mellom DNA og NKP

Når det gjelder realiteten i forholdet mellom NKP og antikrigskomiteen så er det sant at det var NKP som stod bak bevegelsen, både innbydelsen til å delta på Amsterdam-kongressen og til etableringen av antikrigskomiteen i Oslo. Det var på et sekretariatsmøte i NKP den 8. september at det ble vedtatt å nedsette en egen komité i Oslo, bestående av delegatene til Amsterdam-kongressen som bodde i byen. Ettersom Egede Nissen ikke bodde i Oslo skulle Strand Johansen møte som hans varamann.²¹² NKP brukte antikrigskomiteen for å fremheve sitt syn i krigsspørsmålet så mye som mulig, men måtte holde en noe lav profil for ikke å fyre opp under DNAs beskyldninger om at komiteen var en front for kommunistene. Selv om kommunistene utgjorde et mindretall gikk de inn for at pressepropagandaen til komiteen skulle ledes av, og i all hovedsak utføres av, den kommunistiske fraksjonen under ledelse av Strand Johansen. Videre, når komiteen for eksempel skulle arrangere agitasjonsturneer med Olaf Kullmann, som var en av de mest kjente antikrigsaktivistene, skulle det helst være sammen med en kommunist.²¹³

NKPs komité ga likevel rom for en langt bredere antikrigsfront enn DNAs alternativ. Mens antikrigskomiteen var åpen for alle, utelukket DNAs forslag kommunistenes deltagelse ettersom antikrigsarbeidet skulle foregå gjennom DNAs partiavdelinger. NKPs og DNAs standpunkter i antikrigsarbeidet må i lys av maktkampen som pågikk mellom partiene. Taktikken de brukte gjenspeilte styrkeforholdet mellom dem. NKP var lite og hadde lenge vært isolert. Antikrigskomiteen representerte dermed et gjennombrudd for partiet og det var viktig å ha en bredest mulig sammenslutning. DNA hadde på den andre siden lenge vært dominerende på alle fronter i arbeiderbevegelsen og ønsket å fortsette å holde kommunistene isolert. DNA forsøkte dermed å bryte opp antikrigskomiteen og dra antikrigsstrømningene over i sine partiavdelinger og til fagorganisasjonene hvor det hadde kontroll.

At DNA tok dette spørsmålet svært alvorlig, kan man blant annet se ved de mange artiklene som ble skrevet i *Arbeiderbladet* og at DNA begynte arrangerte en rekke egne antikrigsmøter ved siden av de som antikrigskomiteen hadde. For eksempel hadde man på en og samme helg to separate antikrigsmøter i Oslo Arbeidersamfund. Lørdag den 12. november arrangerte DNA et møte og dagen etter hadde antikrigskomiteen et annet. På DNAs møte deltok flere sentrale personer fra partiet, blant andre partiets formann Oscar Torp, Martin Tranmæl, Einar Gerhardsen, Haakon Lie og Finn Moe. Det var også tilhengere av Amsterdam-kongressen på møtet, deriblant Gunnar Disenaasen, lederen for Oslos faglige samorganisasjon og

²¹² F.495, o.178, d.137, l.185: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 08.09.32.

²¹³ F.495, o.178, d.137, l.197: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 27.09.32.

antikrigskomiteens nestformannen Trygve Aakervik. Møtet utviklet seg til en maktkamp mellom tilhengerne av DNA-ledelsens linje og de som støttet antikrigskomiteen. Etter et forslag ble reist om at møtet skulle velge delegater til antikrigskomiteen fulgte en debatt som varte helt til midnatt. Til slutt ble DNA-ledelsens forslag om å drive antikrigsarbeidet gjennom fagorganisasjonene og DNA- og AUF-lagene vedtatt med stort flertall.²¹⁴ Like etter, den 15. november, hadde DNA i Oslo også et møte hvor antikrigsarbeidet ble tatt opp. Her ble det vedtatt en resolusjon som hadde til hensikt å bryte opp antikrigskomiteen ved å dra ut Oslos faglige samorganisasjon.

For å etterkomme de oppdrag som hovedorganisasjonene har gitt i henvendelsen anmodes Oslo og omegns faglige samorganisasjon og Oslo krets av Arbeidernes ungdomsfylking om sammen med Oslo arbeiderparti å bli med i en aksjonskomite mot krig og fascisme. (...) Komiteen får bemyndigelse til å tre i forbindelse med grupper av intellektuelle og andre som vil gå inn for de samme oppgaver.²¹⁵

Når denne resolusjonen ble tatt opp til votering på samorganisasjonens representantskapsmøte den 5. desember besluttet et knapt flertall, til DNA-ledelsens forbitrelse, å opprettholde sin tilslutning til antikrigskomiteen. Det ble uttrykt, også av de som hadde stemt for å bli med i antikrigskomiteen i utgangspunktet, at de var enige i linjene DNA og LO hadde trukket opp, men at deres henvendelse hadde blitt sendt ut for sent. *Arbeiderbladet* skyldte på det dårlige oppmøtet på representantskapsmøtet for å forklare nederlaget. Det ble sagt at dette likevel bare var et midlertidig nederlag og at "Noen særlig glede skal verken motstanderne eller de nykommunistiske enhetsfront-spekulanter få. Det tør vi forsikre."²¹⁶

Selv om DNA ikke klarte å få Oslos faglige samorganisasjon ut av antikrigskomiteen, lyktes det derimot å få Olaf Kullmann til å trekke seg, noe som var et stort tap for NKP. Selv om Kullmann var DNA-medlem, hadde han stått sammen med Amsterdam-kongressens bevegelse, også etter partiets ledelse hadde gått imot den. Han hadde deltatt på kongressen og hadde deretter holdt taler på en rekke antikrigsmøter over hele landet. Fordi Kullmann var kaptein i den norske marinen og samtidig en ivrig fredsforkjemper og antimilitarist, ble han den mest sentrale skikkelsen i bevegelsen. Både DNA, NKP og fagbevegelsen inviterte ham til å tale på sine møter og han var samtidig den som ble utsatt for de sterkeste angrep fra borgerpressen og fra forsvarsminister Quisling. Antikrigskomiteen i Oslo var aktive videre utover i 1933 og hadde fortsatt oppslutning fra krefter utenfor kommunistenes rekker. Støtten ble derimot minkende i løpet av året og trolig forsvant de siste DNA-medlemmene fra komiteen i slutten av mai 1933 da partiets landsmøte vedtok å forby partimedlemmer å delta i

²¹⁴ *Arbeiderbladet* 14.11.32: "Avrustningsspørsmålet og kampen mot krigen." og 14.11.32: "Antikrigsmøtet i Oslo, Arbeidersamfund."

²¹⁵ *Arbeiderbladet* 16.11.32: "Kampen mot krig og fascisme."

²¹⁶ *Arbeiderbladet* 06.12.32: "Antikrigskampanjen."

såkalte ”kommunistiske støtteorganisasjoner”.²¹⁷

Quislings angrep på antikrigsbevegelsen

Samtidig som DNA hadde gått fra en skeptisk holdning til et åpent angrep på Amsterdam-kongressen og antikrigskomiteen i Oslo kom partiet, ironisk nok, i sentrum for Forsvarsdepartementets angrep mot nettopp den norske deltagelsen på kongressen. Det var først og fremst Kullman som kom i skuddlinjen på grunn av hans stilling i marinen. Helt siden hans deltakelse på Amsterdam-kongressen hadde han møtt massiv kritikk fra en del av den borgerlige pressen og fra Quisling. I midten av oktober 1932 gikk Quisling formelt til sak og krevde at alle deltakerne på Amsterdam-kongressen, samt andre som hadde støttet opp om den, skulle straffes. Forsvarsdepartementet beskyldte NKP, DNA og LO for krigsforræderi ved at de truet med væpnet oppstand ved en mobilisering til direkte fordel for ”en bestemt fremmed makt”, med henvisning til Sovjetunionen. Forsvarsdepartementet forlangte tiltale mot blant andre Kullmann og Tranmæl.²¹⁸

Quisling nevnte NKP i sine anklager, men navnga ingen bestemte personer som måtte tiltales. Det var hovedsaklig mot DNA og LO han rettet sine angrep. I sin beretning om antikrigsarbeidet på NKPs politbyråmøte den 1. november, hevdet Strand Johansen likevel at Quislings aksjon i realiteten var rettet mot kommunistene. Det ble hevdet at det var et ledd i en bevisst fascistisk strategi for å få sosialdemokratiet til å åpent ta avstand fra den revolusjonære bevegelse, slik at de sanne revolusjonære kunne isoleres og lettere slås ned. På den andre siden mente Strand Johansen at Quislings aksjon styrket antikrigsarbeidet fordi det åpnet arbeidernes øyne for hvor overhengende krigsfaren var og hvor villig borgerskapet var til slå ned på arbeiderklassen. Quisling bidro til å avsløre det borgerlige demokratiets sanne karakter, da han i sitt anklagebrev helt åpent innrømmet at ”samfundets maktmidler og i siste instans de militære maktmidler, er det som holder samfundet sammen.”²¹⁹

Selv om Quislings aksjon ikke styrket NKP i nevneverdig grad, ble antikrigsbevegelsen i sin helhet styrket. Både antikrigskomiteen i Oslo, DNA, AUF og flere fagorganisasjoner holdt en rekke antikrigsmøter i løpet av november og desember med stor tilslutning. Kullmann talte på flere av disse og ble bare enda mer populær som følge av myndighetenes og borgerpressens

²¹⁷ Halvorsen, Terje: ”Enhet med ’socialfascistene’? NKPs forslag om samarbeid med DNA våren 1933” i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 2, 1985. Oslo 1985, s. 143.

²¹⁸ Arbeideren 25.10.32: ”Quisling krever straff over Kullmann, Tranmæl, D. N. A. Den faglige landsorganisasjon og Antikrigskongressens delegerte” og Arbeiderbladet 24.10.32: ”Fascisten Quisling avslører sine hensikter”

²¹⁹ F.495, o.178, d.136, l.138: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 01.11.32. Sitat av Quisling i Arbeiderbladet 24.10.32: ”Fascisten Quisling avslører sine hensikter”.

angrep på ham. Quisling fikk ikke engang støtte fra de borgerlige partiene og mediene. *Aftenposten* erklærte at ”(d)et vil bli et overordentlig sterkt inngrep i den hittil tålte ytringsfrihet, hvis forsvarsdepartementets anmodning tas til følge”. I *Dagbladet* stod det ”Vi har vanskelig for å se at det – bortsett fra kaptein Kullmanns oplagte personlige tilfelle – er fremkommet så vesentlige nye fakta at de gir noen ny rettferdiggjørelse for det etter vårt skjønn meget overdrevne billede statsråd Quisling har gitt av forholdene.”²²⁰ Det ble tilslutt bare Kullmann som ble straffet for hans deltakelse i antikrigsarbeidet, da han ble suspendert som offiser i marinen i 1932 og ble fradømt stillingen permanent året etter.²²¹

Kominterns respons på NKPs arbeid med Amsterdam-kongressen

Det var Komintern som stod bak den brede antikrigsbevegelsen i 1932 og som ga instruksjoner til kommunistpartiene om å følge opp det internasjonale initiativet med tilsvarende nasjonale initiativer. I arbeidet med dette videre var det derimot mindre korrespondanse mellom Komintern og NKP og de norske kommunistene la selv opp til hvordan de skulle jobbe med antikrigskomiteen. Først i begynnelsen av 1933 ga Kominterns ledelse tilbakemelding om hva det mente om NKPs arbeid. Komintern erklærte at det var helt enig i den ”dristighet” NKP hadde vist i enhetsfrontarbeidet. ”Samarbeidet med Kullmann og den taktik som her var lagt var riktig.” Etter denne sjeldne positive bemerkningen ble de negative siden ved arbeidet påpekt. Når NKP inngikk i et slikt samarbeid måtte det ha klart for seg ”at samtidig med at det trer inn i samarbeide med saadanne elementer, begynner samtidig den annen del av opgaven, nemlig aa isolere disse elementer og vinne arbeiderne bak dem for vort parti og den revolusjonære fagopposisjon.” Komintern mente at partiet hadde ”druknet” under enhetsfrontarbeidet og at en revolusjonær linje i motsetning til Kullmann ble trukket opp altfor sent.²²² Komintern kritiserte altså NKP for at det ikke hadde utnyttet mulighetene samarbeidet i antikrigskomiteen gav. At NKP skulle ha gått sterkere inn for å ”isolere” personer som faktisk tilsluttet seg fredsbevegelsen de selv hadde startet opp bekrefter på mange måter anklagene om at antikrigskomiteen, både i Norge og internasjonalt, hadde andre hensikter enn å bare bekjempe krigsfaren.

Oppsummering

Kommunistene hadde lenge forsøkt å koble den kapitalistiske krisen i Norge sammen med krisen internasjonalt. Nå som krisen hadde kommet til Norge og man samtidig fikk en arbeiderfiendtlig regjering som stod for et kjøligere forhold til Sovjetunionen, lå forholdene

²²⁰ Sitatene fra *Aftenposten* og *Dagbladet* sto i *Arbeiderbladet* 24.10.32: ”Fascisten Quisling avslører sine hensikter”.

²²¹ Friis og Hegna, bind 4, 1934 s. 897.

²²² F.495, o.178, d.149, l.10: Erling Heiestads beretning fra møte med representanter fra Komintern.

bedre til rette for denne agitasjonen. I 1931 klarte NKP likevel ikke å få noe betydelig gjennomslag i sitt antikrigsarbeid. Til tross for en noe forbedret innsats ved augustkampanjen i 1931 var passiviteten blant partiets medlemmer fortsatt utbredt. Dette kom også til uttrykk ved marskampanjen og på landsmøtet i 1932. Selv om partiledelsen ikke møtte en like aktiv motstand som det hadde gjort tidligere, må det sies at partiet fortsatt ikke hadde klart å overvinne problemene det hadde hatt siden antikrigskampanjen i 1929

Utbredelsen av krigsfrykten og det internasjonale antikrigsinitiativet i 1932, derimot, ga NKP et stort gjennombrudd. I løpet av sommeren vedtok flere fagforbund resolusjoner som uttrykte at krigsfaren var akutt og at arbeiderbevegelsen måtte mobiliseres til handling. I Norsk Jernbaneforbund og Arbeidsmandsforbundet fikk kommunistene gjennomslag for antikrigsresolusjoner som var helt i tråd med deres egen agitasjon. Krigsfryktens utbredelse både i Norge og internasjonalt gjorde at mange utenfor kommunistenes rekke ble svært mottagelige for det internasjonale antikrigsinitiativet til Barbusse og Rolland. For første gang siden NKP ble etablert stod partiet i spissen for en antikrigsbevegelse som omfattet betydelige deler av den norske arbeiderbevegelsen. På det meste var bevegelsen tilsluttet av organisasjoner som til sammen representerte rundt 100.000 personer. At DNA brukte så mye krefter på å bekjempe antikrigsbevegelsen viser også at den ble sett på som en trussel for partiets dominans. På tross av at antikrigsbevegelsen ebbet ut i løpet av 1933, var det et av NKPs mest vellykkede fremstøt.

Komintern spilte en svært sentral rolle i NKPs antikrigsarbeid i 1931 og 1932. Tydeligvis så verken Kominterns eller NKPs ledelse behov for å endre strategi ved mars- og augustkampanjene i 1931 og 1932, ettersom de fulgte samme mønster som ved de mislykkede kampanjene i årene før. Komintern erklærte simpelthen at passiviteten måtte overvinnes og at partiet måtte følge opp de direktivene det ble forelagt, på tross av at det ikke hadde fungert tidligere. I forkant av NKPs landsmøte i 1932 ga det Skandinaviske ländersekretariat en detaljert beskrivelse av hva NKP måtte ha med i sine resolusjoner om krigen, noe partiledelsen fulgte lojalt opp om. NKPs ledere belyste sammenhengen mellom krisen i Norge og internasjonalt, hvordan det norske borgerskapet forsøkte å avløse krisen både ved å føre en hard politikk mot den norske arbeiderklassen og ved å ta sin del av utbyttet i de imperialistiske krigene. I forbindelse med Amsterdamkongressen og antikrigskomiteen i Oslo arbeidet de norske kommunistene på egenhånd, uten noen særlig innblanding fra Komintern. Kominterns ledelse mente taktikken NKP hadde lagt opp til i dette arbeidet var riktig, men kritiserte partiet for ikke å ha utnyttet samarbeidet til å dra arbeidere over fra DNA til NKP.

Kapittel 5: Overgangen til Folkefrontperioden 1933-1935

Nazistenes maktovertagelse i Tyskland i 1933 fikk store ringvirkninger over hele Europa. Deres voldsomme undertrykking av arbeiderbevegelsen fikk sosialdemokrater og kommunister til å innse behovet for en ny strategi for å bekjempe den fascistiske trusselen. Nazistenes aggressive utenrikspolitikk skapte også en spent internasjonal situasjon og en økt krigsfrykt som førte til at regjeringene i de andre europeiske landene revurderte sin egen utenrikspolitikk. I løpet av 1934-1935 endret den kommunistiske bevegelsen sin politikk. Ultravenstrekursens konfrontasjonslinje ble erstattet med en folkefrontpolitikk som åpnet for at kommunistene kunne danne allianser med sosialdemokrater og borgerlige krefter for å demme opp for fascismen. I Norge stod kommunistpartiet for svakt til at DNA hadde interesse av å inngå i en folkefront, men kursendring fikk mye å si for politikken NKP førte, blant annet ved en kraftig nedtoning av kritikken mot DNA og LO. Kampen mot krigen forble et av Kominterns fremste oppgaver også etter kursskiftet, men innebar en ny taktikk og en sterkere sammenkobling av fascismen og krigsfaren.

I 1935 overtok DNA regjeringsmakten og ble sittende helt fram til den tyske okkupasjonen. At det var DNA som styrte Norges utenrikspolitikk gjorde at debattene mellom NKP og DNA om internasjonale forhold og krigsfaren fikk langt større betydning. I dette kapittelet vil jeg se hvordan NKP reagerte på nazistenes maktovertagelse i Tyskland, hvordan partiet endret sin politikk ved overgangen til folkefrontpolitikken og i hvilken grad de lyktes å få gjennomført enhetsaksjoner i antikrigsarbeidet. Videre vil jeg se på hvordan kommunistene stod i forhold til sosialdemokratene i internasjonale spørsmål etter DNA overtok regjeringsmakten

Nazistenes maktovertagelse i Tyskland 1933

Adolf Hitler ble utnevnt til rikskansler den 30. januar 1933 og i løpet av fire måneder hadde han sikret seg diktatorisk makt i Tyskland gjennom å innføre en rekke unntakstilstandslover. Dagen etter Riksdagsbrannen den 27. februar ble det tyske kommunistpartiet forbudt.²²³ Begivenhetene i Tyskland fra begynnelsen av 1933 og utover ble jevnlig dekket av den norske kommunistpressen. Kommunistene var raskt ute med å påpeke at nazistenes maktovertagelse økte krigsfaren betraktelig. Det ble henvist til nazistenes utenriksprogram, med krav som likeberettigelse med Frankrike, revisjon av Versailles-traktaten, likvideringen av den polske korridor og tilbakegivelse av de tyske kolonier.²²⁴

²²³ Palmowski 2004: s. 274 og 542.

²²⁴ Arbeideren 11.02.33: "Solidaritet med den tyske arbeiderklasse!" og 20.02.33: "Foran antikrigskonferansen i Oslo 12. mars."

Selv om nazistene maktovertagelse fikk både kommunistene og sosialdemokratene til å anerkjenne den enorme trusselen fascismen utgjorde, førte det ikke i første omgang til noen virkelige endringer i SAIs og Kominterns politikk. De to internasjonale sendte hverandre henvendelser med forslag om mulige former for samarbeid, men viste liten vilje til å følge dem opp. SAI henvendte seg den 19. februar 1933 til Komintern med forslag om å forhandle frem en avtale om enhetsfront mot fascismen i Tyskland. Komintern svarte ikke på denne henvendelsen før den 5. mars, og selv om kommunistene ble oppfordret til å danne kampanjer med medlemmer av de sosialdemokratiske partiene, fortsatte de å angripe sosialdemokratiet i sin agitasjon. Oppropet var likevel enestående i den forstand at Komintern for første gang siden overgangen til ultravenstrekursen i 1928 åpnet for forhandlinger med ledelsene i de sosialdemokratiske partier.²²⁵ Komintern oppfordret alle kommunistpartiene til å gjøre enda et forsøk på å skape en enhetsfront mot kapitalens og fascismens offensiv, også gjennom direkte å kontakte sentralstyrene i disse partiene. Dersom sosialdemokratene var villige til å samarbeide, fant EKKI det mulig ”å anbefale de kommunistiske partier i tiden for den felles kamp mot kapitalen og fascismen å avholde sig fra angrep på de sosialdemokratiske organisasjoner.” Men avsto de samarbeidet skulle det føres hensynsløs kamp mot dem.²²⁶

NKP følger opp Kominterns enhetsforslag med sosialdemokratene

På politbyråmøtet den 9. mars 1933 innledet partiformann Henry W. Kristiansen om den nye situasjonen:

Siden siste (politbyråmøte) er det intrådt en voldsom skjerpning i den internasjonale situasjon på grunn av begivenhetene serlig i Tyskland. (...) Begivenhetene i Tyskland lærer oss at vi må legge større alvor i arbeidet for å skape enhetsfronten mot fascismen og krigen og kapitaloffensiven. Det er nødvendig at vi handler hurtig og dristig for å skape denne enhetsfront, som i første rekke må skapes i kampen mot kapitaloffensiven og fascismen innenfor vårt eget lands grenser.²²⁷

Den første konkrete aksjonen var å mobilisere til en antikrigs- og antifascistisk kongress i København. Det måtte avholdes brede enhetskonferanser på arbeidsplassene, på industristedene og i bygdene som skulle velge representanter til denne kongressen. Flertallet av representantene skulle være partiløse eller medlemmer av DNA. Kristiansen påpekte at Kominterns vektlegging av enhetsfront med sosialdemokratene ikke betydde at Komintern hadde skiftet kurs: ”Det er ingen ny linje som foreligger men en skjerpning av beslutningene på 12. plenum for å rive arbeidermassene ut av de sosialdemokratiske føreres innflydelse og vinne dem for den røde enhetsfront mot fascisme, krig og kapitaloffensiv.”²²⁸

²²⁵ McDermott og Agnew 1996: s. 122 og Halvorsen 1985. s. 140-141.

²²⁶ Arbeideren 10.03.33: ”Enhetskampfront må dannes.”

²²⁷ F.495, o.178, d.149, l.40-41: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 09.03.33.

²²⁸ F.495, o.178, d.149, l.40-41: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 09.03.33. Sitat på l.41.

NKP fulgte raskt opp EKKIs oppfordring. Den 11. mars ble det sendt et brev til DNAs sentralstyre hvor det ble foreslått kamffellesskap mot fascismen og de kapitalistiske fremstøt. Det ble lovet at kommunistene ville opphøre angrepene sine mot DNA om de inngikk i et samarbeid.²²⁹ DNA avsto forslaget og erklærte at den eneste mulige formen for samarbeid var organisatorisk samling av partiene, noe som var uakseptabelt for kommunistene. Det ble sendt en rekke henvendelser frem og tilbake i mars og april 1933, men samtidig med dette fortsatte NKP for fullt å kritisere DNA og sosialdemokratiet internasjonalt. Som alle de tidligere enhetsforsøk mislyktes også denne, og den ble i praksis avsluttet med at kommunistene gikk tilbake til den tidligere taktikken med enhetsfront nedenfra, ved å appellere direkte til arbeiderne, uavhengig av ledelsen.²³⁰

Selv om NKPs henvendelser til DNA hadde vært en oppfølging av Kominterns opprop, fikk NKP i et brev fra det Skandinaviske ländersekretariatet i mai, sterk kritikk for å ha gått for langt i sine enhetsbestrebelse. Både NKPs brev til DNA og artiklene i *Arbeideren* ble kritisert for å ha uttrykt oppfatninger som på en ”fullstendig opportunistisk måte” fordreide Kominterns politikk. Det verste var den unnvikende holdningen i NKPs andre brev, som skal ha gitt et utydelig svar på DNAs krav om organisatorisk samling. ”Det er uten sidestykke i Kominterns historie at ledelsen for en av Kominterns seksjoner på denne måte diskuterer spørsmålet om organisatorisk sammenslutning med de socialfascistiske partier”.²³¹ NKPs ledelse mente kritikken var feilaktig og i utgangspunktet var det bare et politbyråmedlem, Hanna Bergstrøm, som sa seg enig i den. Henry W. Kristiansen forsvarte innholdet i brevene, inkludert den uklare holdningen til organisatorisk samling. Han sa at formuleringen var bevisst lagt opp slik som en taktisk manøver for å ikke gi DNA en unnskyldning til å avbryte forhandlingene. Disse argumentene hjalp likevel lite og partiledelsens påståtte høyreavvik førte til at den ble skiftet i februar 1934, etter krav fra Komintern.²³²

I ettertid virker det klart at Kominterns kritikk av NKPs enhetsbestrebelse var urimelig. Det er lite som tyder på at noen i NKPs ledelse på dette tidspunktet alvorlig vurderte organisatorisk samling med DNA. Som nevnt hadde Kristiansen på politbyråmøtet den 9. mars presisert nettopp at Kominterns enhetsopprop *ikke* representerte noen ny kurs og at målet var ”å rive arbeidermassene ut av de sosialdemokratiske føreres innflydelse”.²³³ NKPs henvendelse hadde til hensikt å vinne støtte blant DNA-medlemmer og fagorganiserte ved å

²²⁹ *Arbeideren* 14.03.33: ”Felles front av de norske arbeidere mot fascismen.”

²³⁰ *Arbeideren* 08.04.33: ”Vi må slå reaksjonen og fascismen ned!”

²³¹ Halvorsen 1985: s. 144.

²³² Halvorsen 1985: s. 146.

²³³ F.495, o.178, d.149, l.41: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 09.03.33.

vise at kommunistene ønsket samarbeid, men at DNA-ledelsen stod i veien for dette..

Den internasjonale antifascistkongressen i København

Kommunistene hadde lenge forbundet fascismen med krigsfaren, men med nazistene ved makten i Tyskland ble denne koblingen mer aktuell enn noensinne. Det ble derfor naturlig for den allerede eksisterende antikrigsbevegelsen, basert på Amsterdam-kongressen av 1932, også å ta opp kampen mot fascismen. På NKPs sekretariatsmøte den 8. februar 1933 forelå det brev fra det Skandinaviske länderssekretariatet og det vesteuropeiske byrået i Berlin om å avholde en antikrigs- og antifascistkongress i København. Denne hadde til hensikt å dra med krefter utenfor kommunistenes rekke for å danne en enhetsfront mot fascismen og krigen. Antikrigskomiteene i de skandinaviske land skulle stå som de formelle initiativtagerne og det ble den norske komiteen som fikk i oppgave å lede arbeidet. Sekretariatet bestemte straks å innkalle den norske landskomiteen mot krig, som den tidligere antikrigskomiteen i Oslo nå het, for å utarbeide et fellesopprop fra komiteene i Norge, Sverige og Danmark.²³⁴ At det var NKP som skulle lede dette arbeidet skyldes trolig den store prestisjen den norske komiteen hadde. Av de tre landene var det i Norge antikrigsbevegelsen hadde oppnådd størst tilslutning i 1932 og trolig hadde den norske komiteen den bredeste representasjonen også i 1933. DNA-medlem Trygve Aakervik, som hadde representert Oslos faglige samorganisasjon, var fortsatt med. Videre var også Mot Dag og Studentersamfundet i Oslo med.²³⁵

Kongressen i København ble avholdt i midten av april 1933. Det var 386 representanter fra 10 land og det møtte også representanter fra den internasjonale antikrigskomiteen, deriblant Henri Barbusse. Det var 29 representanter fra Norge og som vanlig på disse internasjonale kongressene, var det Adam Egede-Nissen som ledet den norske delegasjonen. Det lyktes ikke for NKP å nå målet om at over halvparten av delegatene skulle være sosialdemokrater eller partiløse, men den norske delegasjonen hadde absolutt den høyeste andelen av ikke-kommunister av alle deltakerlandene. Av de norske representantene var seks personer medlemmer av DNA, mens det kun var 16 sosialdemokrater fra de øvrige landene til sammen. Totalt på kongressen var 220 av representantene kommunister, 139 partiløse og bare 27 medlemmer av andre organisasjoner. Egede-Nissen fortalte i sin beretning til NKPs politbyrå at hele kongressen var dominert av kommunistene og en del av talene var preget av ”hatefulle angrep” på sosialdemokratiet. Ledelsen på kongressen kritiserte dette, men likevel gav det hele preg av å være en ren kommunistisk forsamling, og ikke noen enhetskongress slik

²³⁴ F.495, o.178, d.150, l.27: Protokoll fra NKPs sekretariatsmøte 08.02.33.

²³⁵ Friis og Hegna, bind 5 1935. s. 404-405: Mot Dag var en gruppe kommunistiske akademikere. De hadde samarbeidet både med DNA og NKP tidligere, men var i 1933 uavhengig av begge.

hensikten hadde vært.²³⁶ Offentlig måtte likevel Egede-Nissen forsvare kongressen mot DNAs angrep, og benektet i et intervju med *Arbeideren* nettopp det han hadde fortalt politbyrået. Trygve Aakervik mente det dessverre var en overvekt av kommunister på møtet. Dette var imidlertid ikke arrangørens skyld, men de andre politiske og faglige organisasjonene som hadde boikottet kongressen.²³⁷ Antifascistkongressen ble ingen betydningsfull begivenhet og fikk ikke like store ringvirkninger som Amsterdam-kongressen i 1932. Målet hadde vært å trekke med andre i kommunistenes antikrigs- og antifascistiske arbeid, men som det fremkommer av sammensetningen på kongressen ble målet langt fra oppnådd.

1. augustkampanjen 1933: Kamp mot fascismen og sosialdemokratiet

Sammenkoblingen av fascismen og krigsfaren ble også en fremtredende del av 1. augustkampanjen i 1933. Ettersom Vidkun Quisling hadde stiftet Nasjonal Samling under tre måneder før kampanjen, fikk NKPs kamp mot fascismen en mer konkret form. I *Arbeideren* ble det forklart hvordan fascismen var et redskap for borgerskapet i krigsforberedelsene: ”Den gir uttrykk for borgerskapets streben til en krig og dens opgave er å forberede en sådan blant de brede masser av småborgerskapet og den arbeidende befolkning og rive den bort fra den proletariske revolusjons side.” Fascismen var skapt for å sikre kapitalismens interesser og var rettet både innad mot sin egen arbeiderklasse, og utad særlig mot Sovjetunionen. For de norske fascistene hadde krigen mot Sovjetunionen to oppgaver. For det første å fremme Norges økonomiske interesser ved å erobre de store avsetningsmarkedene og for det andre å knuse den proletariske verdensrevolusjons sentrum.²³⁸

I NKPs 1. augustopprop ble det sagt at krigsfaren hadde blitt langt mer akutt ved at nazistene som regjerte i Tyskland både gikk inn for en revansjekrig mot Frankrike og ”kontrarevolusjonær krig” mot Sovjetunionen. Kampen mot krigen måtte først og fremst føres gjennom en kamp mot kapitaloffensiven og fascismen. I NKPs opprop kom det også tydelig frem at partiet, etter sine ”høyreavvik” ved forhandlingene med DNA på våren, nå gikk til full konfrontasjon mot sosialdemokratiet igjen. Sosialdemokratiet måtte bekjempes fordi det var med på å danne grunnlaget for kapitulasjonen overfor kapitaloffensiven og fascismens vekst:

Reformismens ynkelige kapitulasjons- og mindre onde-politikk, dens klasseforræderske understøttelse av borgerskapets ’venstre’-regjering, dens aktive classesamarbeidspolitik, fører den norske arbeiderklasse på presis den samme vei som flertallet av den tyske arbeiderklasse gikk – classesamarbeidets og demokratiets vei til fascismen. Klassefeller! Vi norske arbeidere og småkårsfolk er stillet overfor valget av to veier: Demokratiets og sosialdemokratiets vei til fascismen og klassekampens vei til socialismen.²³⁹

²³⁶ F.495, o.178, d.149, l.100: Egede-Nissens beretning om kongressen til NKPs politbyrå, 18.04.33.

²³⁷ *Arbeideren* 20.04.33: ”’Vi er en armé av frivillige’. - Skandinaviens bolverk mot fascismen.”

²³⁸ *Arbeideren* 26.07.33: Foran 1. august - ”Quisling-fascismens ideologi og krigen.”

²³⁹ *Arbeideren* 28.07.33: ”Rød mønstring mot krigen 1. august”

På tross av den krasse agitasjonen mot DNA, som ble besvart med like hard motkritikk, stod kommunistene og sosialdemokratene sammen i den fysiske kampen mot fascistene i Norge. Hver gang det nystiftede Nasjonal Samling avholdt møter gikk kommunistene, sammen med DNA-medlemmer, inn for å sabotere dem. Særlig i Oslo ble det praktisk talt umulig for fascistene å avholde møter. De antifascistiske arbeiderne infiltrerte møtene, lagde oppstyr som ofte endte i full slåsskamp og tok ved flere anledningen fullstendig over møtene.²⁴⁰

Overgangen til folkefrontpolitikken i Komintern

I slutten av 1933 og begynnelsen av 1934 var alt tilsynelatende slik det hadde vært de siste 5-6 årene i Komintern. På EKKIs 13. plenum, avholdt i november og desember, ble krigen og fascismen inngående diskutert. Krigen i Kina hadde fortsatt en sentral plass, men det ble nå erklært at den fascistiske regjeringen i Tyskland var ”hovedkrigsstifteren i Europa”. Det ble også spekulert i at Japan forhandlet med Tyskland og Storbritannia om å gå til tofrontskrig mot Sovjetunionen. Kommunistpartienes oppgaver i kampen mot krigen gikk ut på det samme som før. Det ble presisert at de små forsøkene på samarbeid med de sosialdemokratiske partiene ovenfra, gjennom formelle henvendelser til partiledelsene, var over. Kommunistene skulle gå tilbake til parolen ”Mot sosialdemokratiet, for enhetsfront nedenfra.”²⁴¹

Samtidig som ultravenstrelinjen ble stadfestet av Komintern, foregikk det derimot en fullstendig nybrytende politisk utvikling på nasjonalt plan, først og fremst i Frankrike. Etter voldelige sammenstøt mellom fascister og antifascister i Paris i februar 1934 gikk sosialdemokratiske og kommunistiske arbeidere spontant sammen til aksjon for å forhindre en repetisjon av hendelsesforløpet i Tyskland. Før noe vedtak hadde blitt tatt av kommunistpartiets ledelse stemte de kommunistiske arbeiderne sammen med sosialdemokratene for en generalstreik den 12. februar.²⁴² Slike enhetsforsøk hadde tidligere ført til at Komintern grep inn, men på denne tiden foregikk det også endringer sentralt. På våren 1934 ble Georgi Dimitrov, den bulgarske kommunisten som hadde ledet Kominterns vesteuropeiske byrå i Berlin siden 1929, utnevnt som Kominterns nye generalsekretær. Dimitrov var tidlig ute med å uttrykke uenighet i ultravenstrelinjen da han allerede fra midten av 1932 hadde satt spørsmålstejn ved analysen av fascismen og dens koblinger med sosialdemokratiet. Som følge av nederlagene ultravenstrekursen hadde brakt kommunistene, særlig ved nazistenes maktovertagelse i Tyskland, hadde Stalin blitt åpen for å prøve ut en ny

²⁴⁰ Arbeideren 25.09.33: ”Quisling må reddes bort i politibilen. Møtet på Grünerløkka erobret av arbeiderne.” og 14.10.35: ”Quislingmøtet på Torshov blev en fjasko.”

²⁴¹ Arbeideren 13.01.34: ”Fascismen og krigsfaren og de kommunistiske partiers oppgaver.” Det var her snakk om antikrigskongressen i Amsterdam i 1932 og en antifascistkongress som ble avholdt i Paris i juni 1933.

²⁴² McDermott og Agnew 1996. s. 123.

politikk og ga dermed Dimitrov relativt frie hender til å eksperimentere med nye ideer. Det første Dimitrov gjorde var å godkjenne og oppfordre til en videreføring av enhetsfronten i Frankrike. I løpet av de neste månedene ble den nye politikken videreutviklet. Åpningen for samarbeid med sosialdemokratene ble utvidet til å også omfatte borgerlige sentrum-venstre partier. På EKKIs presidiummøte i desember 1934 ble politikken formelt godkjent. Fra januar 1935 ble parolen om ”folkefront” tatt i formell bruk. Kursskiftet ble til slutt offisielt vedtatt på Kominterns 7. verdenskongress i juli-august 1935.²⁴³

Kommunistene satt nå et klart skille mellom fascistiske og borgerligdemokratiske kapitalistiske land. Den fascistiske trusselen var så stor at kommunistene ikke lengre kunne kjempe for å styrte den borgerlige stat og opprette proletariatets diktatur, men måtte forsvare det borgerlige demokratiet mot fascismen. Denne kampen skulle føres av en bred antifascistisk folkefront, først og fremst i enhetsfront med sosialdemokratene, men også med bøndene og småborgerskapet. Det var disse to siste gruppene som var mest mottagelige for den fascistiske ideologien og dens spill på nasjonalisme. Derfor måtte kommunistene forsvare interessene til disse samfunnsgruppene og presentere seg selv som de sanne forkjempere for demokratiske rettigheter og nasjonal suverenitet. Under folkefrontperioden fikk kommunistpartiene friere spillerom i å utforme den konkrete taktikk de skulle bruke i enhetsfrontarbeidet. Dette betydde likevel ikke at det forekom noen desentralisering i Komintern, tvert imot foregikk det i løpet av denne perioden en ytterligere sentralisering, hvor makten ble konsentrert i færre og færre hender hender. De formelle kanalene for diskusjon i EKKI ble stadig mer begrensede. Ingen plenums møter ble holdt etter august 1935 og Kominterns 7. kongress ble den siste kongressen som ble avholdt før Komintern ble oppløst i 1943. Alle de store strategiske spørsmålene og spørsmål om ledelsene i partiene ble fortsatt kontrollert fra Moskva.²⁴⁴

Overgangen til folkefronttaktikken i augustkampanjen 1934

Under ett år etter at NKP hadde blitt kraftig kritisert for å ha gått for langt i sine enhetsbestrebelse med DNA, begynte altså Komintern selv å endre kurs og gå inn for nettopp den samme typen enhetsfront. Dette forklarer i stor grad hvorfor NKP reagerte tregt på utviklingen og fortsatte på ultravenstrelinjen godt ut i 1934. I forberedelsene til 1. augustkampanjen kom NKP med blandede signaler. I de første oppropene og artiklene ble sosialdemokratene klart fremstilt som en fiende. I *Arbeideren* den 3. juli stod det for eksempel at ”(b)orgerskapet i de skandinaviske land med støtte av sosialdemokratiet forbereder sig (...)

²⁴³ McDermott og Agnew 1996. s. 124-127.

²⁴⁴ McDermott og Agnew 1996. s. 131 og 136.

til den kommende krig.” Det ble også sagt at 1. augustkampanjen måtte bygges på enhet nedenfra, gjennom direkte kontakt med partiløse arbeidere og medlemsmassene i DNA.²⁴⁵ Bare litt over en uke senere gikk NKP derimot inn for å kontakte DNAs ledelse med forslag om enhet ved antikrigsdagen. Endringen kom som følge av et opprop NKP mottok fra Verdenskomiteen mot krig og fascisme, komiteen som ble etablert på Amsterdam-kongressen i 1932, som oppfordret til en bred enhetsfront i årets 1. augustkampanje. Den norske antikrigskomiteen, komiteen NKP etablerte etter Amsterdam-kongressen, henvendte seg i tråd med dette til DNAs antikrigskomiteé, med forslag om felles opptreden.²⁴⁶ Samtidig henvendte NKP seg til DNA om samarbeid og viste til Frankrike som forbilde for enhetsfronten mellom kommunistene og sosialdemokratene. NKP foreslo at det skulle opptaes forhandlinger mellom sentralstyrene i partiene og at det skulle samarbeides ved årets antikrigsdag.²⁴⁷ Den plutselige overgangen fra fordømmelsen av sosialdemokratiet til direkte forhandlinger med DNAs ledelse, tyder på at NKP fikk konkrete direktiver fra Moskva om å endre sin stilling.

Lite overraskende ble NKPs henvendelse avslått av DNA og møtt med skarp kritikk. Allerede dagen etter NKP sendte henvendelsen erklærte *Arbeiderbladet* kommunistenes enhetsforsøk i antikrigskampanjen som ”bluff og humbug”. Som vanlig ble det erklært at den eneste samarbeidsformen som var aktuell å forhandle om var en organisatorisk samling av partiene.²⁴⁸ DNA bestemte i tillegg å arrangere en egen antikrigsdag dette året, den 6. august. På kommunistenes antikrigsdag, den 2. august, arrangerte DNA dessuten bespisning for de arbeidsløse. Uansett om dette var en bevisst handling eller ikke kunne det svekke kommunistenes markering og ble svært dårlig mottatt av NKP. I *Arbeideren* ble DNA kritisert for å handle på denne måten samtidig som dets ledere snakket om nødvendigheten av enhet. Kommunistene var enige i at enhet trengtes, en forent arbeiderklasse var den eneste kraften som kunne stoppe krigen, men DNA avslo alle forsøk på å realisere dette.²⁴⁹

Ettersom DNA avviste forslaget om samarbeid på antikrigsdagen, arrangerte kommunistenes sine augustdemonstrasjoner på egenhånd. I Oslo var det antikrigskomiteen for Oslo og omegn og dens ungdomsorganisasjon som var initiativtagerne til antikrigsmarkeringen. Det er uklart hvem andre enn kommunistene selv som var med i komiteen på denne tiden, men fra talelisten til møtet i Birkelunden ser det klart ut til at det var kommunistene som dominerte. De fire talerne var Johan Strand Johansen, Emil Løvlien, Adam Egede-Nissen (jr.) og Dr. Ole.

²⁴⁵ *Arbeideren* 03.07.34: Leder – ”Massekampanje for 1. august.”

²⁴⁶ *Arbeideren* 14.07.34: ”Forberedelsene av 1. august i Oslo i full gang.”

²⁴⁷ *Arbeideren* 14.07.34: ”Hele arbeiderklassen i kamp mot krig og fascisme!”

²⁴⁸ *Arbeiderbladet* 12.07.34: Hammerartikkel.

²⁴⁹ *Arbeideren* 04.08.34: Leder – ”Aksjonsenhet mot krigen!”

J. Fossen. Ifølge *Arbeideren* var det 3500-4000 tilhørere på antikrigsmøtet, mer enn alle tidligere antikrigsmøter NKP hadde arrangert i hovedstaden. Disse tallene virker likevel overdrevne og ble muligens blåst opp mer enn vanlig for å gjøre et bedre inntrykk i konkurransen mot DNAs antikrigsdag.²⁵⁰ Antikrigsmarkering til DNA, AUF og Oslos samorganisasjon på Youngstorvet ble naturlig nok større. Her holdt blant andre Martin Tranmæl og Olaf Kullmann taler for rundt 8000 tilhørere.²⁵¹

Kollektiv sikkerhet og Sovjetunionens inntreden i Folkeforbundet

Sovjetunionen forsøkte i utgangspunktet å opprettholde gode relasjoner med Tyskland også etter at nazistene kom til makten. Det ble likevel klart at dette ikke ville være mulig på sikt, for selv om de ideologiske motsetningene ble satt til side var Hitlers utenrikspolitiske ambisjoner en altfor stor trussel mot Sovjetunionen. Den sovjetiske ledelsen gikk dermed inn for en ny politikk og i desember 1933 ble kollektiv sikkerhet formelt vedtatt som Sovjetunionens utenrikspolitiske linje av det sovjetiske kommunistpartiet. Den nye politikken innebar blant annet samarbeid med Frankrike om regionale forsvarsavtaler i Øst-Europa rettet mot Tyskland, samt at Sovjetunionen meldte seg inn i Folkeforbundet i september 1934.²⁵²

I Norge ble Sovjetunionens inntreden i Folkeforbundet godt mottatt både i arbeiderbevegelsen og i de borgerlige partiene. De norske representantene stemte for opptagelsen av Sovjetunionen da det forelå til behandling i Folkeforbundet og avgjørelsen ble i ettertid godkjent enstemmig av Stortinget. Med unntak av Bondepartiets avis, *Nationen* og *Tidens Tegn* hvor Quisling skrev et par negative artikler, var den norske pressen også stort sett positivt innstilt.²⁵³ DNA erklærte at Sovjetunionens innmelding endret partiets stilling til Folkeforbundet. Når Norge hadde vært med i Folkeforbundet og Sovjetunionen sto utenfor, kunne Norge i tilfelle krig bli brukt som et oppmarsjrområde mot landet. Nå som begge var medlemmer hadde dette faremomentet forsvunnet, samtidig som Sovjetunionens inntreden også betydde at Folkeforbundet kunne endre seg til å bli en mer positiv kraft i verden.²⁵⁴

Kommunistene, som tidligere hadde vært sterke motstandere av Folkeforbundet, endret også sin stilling etter Sovjetunionens innmelding. I *Arbeideren* ble det redegjort for det nye synet:

Når Sovjet-Unionen går inn i folkeforbundet er det som en proletarisk, revolusjonær stat, som hele den kapitalistiske verden har måttet anerkjenne fordi den er sterk og kapitalismen er svak. Den går inn der

²⁵⁰ *Arbeideren* 02.08.34: "Oslo-arbeidere kvinner og ungdom: ut på gatene i kveld!" og 04.08.34: "Vellykket antikrigsmøte i Oslo 2. august. 3500-4000 arbeidere til stede."

²⁵¹ *Arbeiderbladet* 07.08.34: "Kapitalisme og fascisme betyr krig – sosialisme fred."

²⁵² Roberts, Geoffrey: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933-1941*. Basingstoke 1995, s. 9 og 12-13.

²⁵³ Danielsen 1964: s. 176-177.

²⁵⁴ Danielsen 1964. s. 180 og *Arbeiderbladet* 20.09.34: "Forholdet til Folkeforbundet."

for også på denne måte så lenge som mulig å sikre verdensfreden, som for Sovjet-Unionen er en hovedoppgave både av hensyn til sin egen socialistiske oppbygning som av hensyn til det internasjonale proletariat. Etter at de to mest aggressive kontrarevolusjonære og sovjetfientlige stater, Tyskland og Japan, har meldt sig ut av forbundet og således kommet i skarpere motsetningsforhold til de andre imperialistiske stater, har Sovjet-Unionen i fredens interesse funnet formålstjenlig å tilmelde sig forbundet, for derved ytterligere å isolere de to krigsstatene.²⁵⁵

At NKP fremstilte Sovjetunionens medlemskap i Folkeforbundet som positivt betydde likevel ikke at de stoppet sin kritikk av forbundet. Særlig ble Folkeforbundets handlingslammelse i krigene sterkt fordømt, for eksempel ved Italias invasjon av Etiopia, Japans krig i Kina og den spanske borgerkrigen. Kritikken var likevel annerledes ved at hele Folkeforbundet tidligere hadde blitt betegnet som et redskap for imperialistene, mens kritikken fra denne tiden av var rettet mot de enkelte landene som ikke fulgte opp forpliktelsene i Folkeforbundet.

DNAs regjeringdannelse i 1935 og debattene om norsk utenrikspolitikk

I 1933 hadde DNA foretatt en omfattende revisjon av sitt prinsipprogram med bakgrunn i tilbakegangen de hadde hatt ved det foregående stortingsvalget, den økonomiske krisen i landet og fascismens framvekst både i Norge og Europa. Totalt sett var det en betydelig høyredreining av DNAs politikk som fant sted, hvor partiet gikk fra å fremstille seg som et revolusjonært klassekampparti til et ansvarlig og parlamentarisk reformparti. DNA endret i de neste årene holdning til både utenrikspolitikken og forsvarsspørsmålet. I mars 1935, bare to år etter høyredreiningen, dannet DNA en mindretallsregjering med parlamentarisk støtte fra Bondepartiet. Nødvendigheten av å inngå kompromisser med de borgerlige representantene i Stortinget satte grenser for regjeringens handlefrihet, men DNA-regjeringen viste seg også villig til å strekke seg langt i å føre en moderat, reformistisk politikk.²⁵⁶

Utenriksminister Halvdan Koht fikk relativt frie tøyler til å utforme Norges utenrikspolitikk, takket være de mer stabile parlamentariske forhold som hersket i siste halvdel av 30-tallet og det sterke tillitsforholdet mellom Koht og statsminister Johan Nygaardsvold. DNA fulgte stort sett den samme utenrikspolitikken som de borgerlige partiene og Nygaardsvold og Koht tok ofte med seg Mowinckel og Hambro på råd når det skulle tas viktige beslutninger. Koht var i stor grad en realpolitiker som ikke var innstilt på å føre en ideologisk motivert utenrikspolitikk. Når det gjaldt Sovjetunionen, som store deler av DNA fortsatt støttet sterkt, anså han landet mer som en stormakt som arbeidet for sine nasjonale interesser enn en stat som førte en politikk ut i fra marxistiske idealer. Koht så derfor med skepsis på Sovjetunionens utenrikspolitikk og særlig dets bestrebelser om å bygge kollektiv sikkerhet.

²⁵⁵ Arbeideren 14.09.34: Leder – ”Sovjet-Unionen - folkeforbundet.”

²⁵⁶ Pryser, Tore: *Klassen og nasjonen (1935-1946)*, Oslo 1988. s. 15 og 37.

Denne politikken mente han bare var en stormakts forsøk på innringe en annen og ikke et trekk for å demme opp for fascistisk ekspansjon, slik det ble påstått.²⁵⁷

Mens DNA-regjeringen la seg på en streng nøytralitetslinje, fulgte NKP opp Sovjetunionens føringer og gikk inn for at Norge skulle ta en aktiv stilling i den internasjonale politikken og gå inn for kollektiv sikkerhet mot Tyskland. Allerede en måned inn i DNAs regjeringstid rettet kommunistene sterk kritikk mot dens utenrikspolitikk. I en artikkel i *Arbeideren* den 23. april ble de tre skandinaviske sosialdemokratiske regjeringene beskyldt for å ha støttet opp om Nazi-Tyskland. Det ble referert til uttalelser fra den danske utenriksministeren Peter Munch på et Folkeforbundsmøte i Genève hvor han hadde gått imot et forslag om å fordømme Tysklands traktatbrudd da det innførte allmenn verneplikt. Munch begrunnet sin stilling med at en fordømmelse av Tyskland ville vanskeliggjøre landets tilbakevending til Folkeforbundet. Selv om bare den danske ministeren var tilstede her mente kommunistene at han handlet på vegne av alle de tre skandinaviske land ettersom utenriksministerne i disse landene hadde hatt et felles møte et par uker tidligere, for å ta stilling til blant annet denne saken. Ved å ikke gå inn for en fordømmelse av Tysklands brudd hadde sosialdemokratene ”således besluttet å støtte den tyske oprustning, å støtte Hitlerfascismens krigsforberedelser”.²⁵⁸

I sitt svar på denne kritikken prøvde DNA i svært liten grad å forklare de skandinaviske landenes stilling, men gikk isteden til angrep på Sovjetunionens utenrikspolitikk. Selv om DNA i utgangspunktet hadde stilt seg positive til Sovjetunionens medlemskap i Folkeforbundet, ble det nå uttrykt et langt mer negativt syn.

(D)et kan ikke annet enn å vekke dyp bekymring når arbeider-republikken nu slår inn på den gamle alliansepolitikk. (...) Det har stilt sig sammen med seierherrene fra verdenskrigen og har derved bidratt til å øke usikkerheten og mistilliten. Når Danmarks representant på rådsmøtet i Genève advarte mot den gamle politikk, denne gang i forholdet til Tyskland, skriker Kominterns seksjonspresse op om nazivennlig utenrikspolitikk!²⁵⁹

Debattene mellom NKP og DNA fortsatte i samme linjer videre utover i de neste fire årene og jeg vil komme nærmere inn på dette senere i oppgaven.

1. august 1935, noen lokale fremskritt i enhetsfrontarbeidet

I et felles 1. augustopprop i 1935 fra en rekke kommunistpartier verden over ble det erklært at kommunistene nå ønsket enhet ovenfra med sosialdemokratene i antikrigskampanjen:

Undertegnede kommunistiske partier vender sig herigjennem til alle sosialdemokratiske partier, til deres centrale ledelser og til alle deres organisasjoner, om likeoverfor den umiddelbare fare for et nytt fryktelig verdensslakteri endelig å slutte aksjonsenheten med de kommunistiske partier mot den imperialistiske krig og fascisme. Ledelsen for (SAI) har to ganger erklært at den stiller sine seksjoner

²⁵⁷ Danielsen 1964: s. 191-193.

²⁵⁸ *Arbeideren* 23.04.35: ”Nordens sosialdemokratiske regjeringer støtter Hitlers krigspolitikk.”

²⁵⁹ *Arbeiderbladet* 25.04.35: Hammerartikkel.

fritt til å avslutte enhetsfrontavtaler med de kommunistiske partier.”²⁶⁰

NKP gikk dette året inn for å få samorganisasjonene eller idrettskretsene rundt om i landet til å stå som arrangører av antikrigsdagen. Der hvor dette ikke var mulig skulle man danne brede komiteer.²⁶¹ Som ved forberedelsene til 1. augustkampanjen året før, rettet NKP igjen en oppfordring til DNAs sentralstyre med forslag om samarbeid. I brevet ble det henvist til den store krigsfaren som følge av Japans fortsatte krig i Kina og dens provokasjoner ved Sovjetunionens grense, Italias forberedelser til krig mot Etiopia og Tysklands opprustning. I brevet ble det anerkjent at det var DNA som hadde makten i sine hender til å gjøre 1. august til en virkelig stor kampdag og kommunistene rettet derfor en appell til DNA om ”uten fordom og prestigehensyn ta skritt til en enhetlig opmarsj 1. august mot krigen.” Brevet oppfordret konkret til at DNA og NKP skulle utsende et fellesopprop med oppfordring til deltagelse og at lokallagene til begge partiene, sammen med LO, skulle pålegges å gå sammen om enhetlige antikrigsdemonstrasjoner.²⁶²

Som ved alle de tidligere henvendelsene ble også denne avslått av DNAs sentralstyre. Det som derimot var nytt dette året var at det på lokalt nivå for første gang siden 1932 lyktes å oppnå samarbeid. I Narvik undertegnet samtlige arbeiderorganisasjoner (samorganisasjonen, NKP, DNA, AUF, begge partienes kvinneorganisasjoner og idrettslaget) et opprop og dannet en felles komité som skulle jobbe med 1. augustkampanjen.²⁶³ Kommunistene klarte også å få til en i alle fall delvis vellykket enhetsaksjon i Stavanger hvor AIF, avholdslaget Frisinn, AUF og NKP stod som arrangører og hvor det ble samlet 2000 deltagere til møtet. Videre var det enhetsaksjoner i Egersund, hvor også DNA var med, og Haugesund hvor samorganisasjonen var medarrangør. I Drammen fikk kommunistene med en del av de lokale fagorganisasjonene og samlet 1500 personer til arrangementet.²⁶⁴ I Oslo avslo både DNA og samorganisasjonen å bli med på antikrigsdemonstrasjonen og derfor måtte NKP igjen stå alene som hovedarrangør. Utenom sine frontorganisasjoner, som den kommunistiske sportsklubben ”Sleipner”, fikk NKP bare med seg Godtemplarordens losjer i Oslo. Arrangementet i Oslo ble som vanlig avholdt i Birkelunden, og dette året var det hilsningstaler fra blant andre sekretæren i Sveriges kommunistiske parti, Fritjof Lager. Det var rundt 2000 tilhørere på møtet. Ellers i landet var det, ifølge *Arbeideren*, et inntrykk av at møtene samlet større deltagelse enn før. Det ble

²⁶⁰ *Arbeideren* 05.07.35: ”Slutt den internasjonale enhetsfront for forsvaret av freden!”

²⁶¹ F.495, o.178, d.164, l.131: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 27.06.35.

²⁶² *Arbeideren* 12.07.35: ”Antikrigsdemonstrasjon i enhetens tegn”

²⁶³ *Arbeideren* 19.07.35: ”Den enhetlige antikrigsaksjon i Narvik.”

²⁶⁴ *Arbeideren* 05.08.35: ”Enhetsfront i Stavanger 1. august.”, 09.08.35: ”Enhetsmønstring i Egersund 1. august.” og 09.08.35: ”Stort demonstrasjonsmøte mot krig og fascisme i Drammen 4. august.”

rapportert om ca 1500 oppmøtte i Trondheim og 2500 i Bergen.²⁶⁵

Italias krig mot Etiopia

Den 2. oktober 1935 gikk Italia til krig mot Etiopia. Før krigen startet hadde Komintern sendt en anmodning til SAI om opprettelse av internasjonal aksjonsenhet mot krigsfaren. Det ble henvist til at krigen i Etiopia kunne bryte ut hvert øyeblikk og i tillegg at Tyskland bare ventet på riktig anledning for å gå til angrep på Litauen og besette Memel. Faren for utbruddet av en ny verdenskrig var nå så stor, uttrykte Komintern, at samarbeidet måtte komme i gang snarest.²⁶⁶ I forbindelse med Kominterns henvendelse til SAI mottok NKPs politbyrå direktiver om å ta initiativ til aksjon i Norge.²⁶⁷ NKP kontaktet atter en gang DNA og det ble foreslått å avholde en landsomfattende antikrigsdag den 20. oktober. Parolene til aksjonen skulle være: for internasjonal aksjon mot den truende krig, felles aksjon mellom Komintern og SAI, for at den norske regjeringen måtte understøtte en politikk som gikk inn for å forhindre Italias krig i Etiopia, nektelse av all transport av varer og ammunisjon til Italia og Tyskland og samarbeid mellom den norske og sovjetiske regjering for opprettholdelse av freden.²⁶⁸ Som vanlig førte ikke henvendelsen til noe sentralt samarbeid og NKP arrangerte sine egne antikrigsmøter. Lokalt forekom det likevel samarbeid på noen steder, for eksempel i Larvik hvor begge arbeiderpartiene, deres ungdomsorganisasjoner og fagforeningene deltok på et antikrigsmøte. I Oslo sto NKP alene som arrangør på antikrigsmøtet i Birkelunden.²⁶⁹

NKP arrangerte også et protestmøte av kvinner mot krigen den 8. oktober. Møtet var sammenkalt av NKPs kvinneutvalg og ble tilsluttet av den borgerlige foreningen Kvinneligaen for fred og frihet. Her ble det valgt en deputasjon, ledet av NKPeren Hanna Bergstrøm, som møtte statsminister Nygaardsvold den 16. oktober. Deputasjonen overleverte møtets resolusjon med krav til regjeringen om å gjøre det den kunne for å stoppe Italias krig, forby transport av våpen til de fascistiske statene og å "samarbeide med sovjetregjeringen for å redde verden fra en ny krigs redsler." Ifølge artikkelen i *Arbeideren* kom Nygaardsvold bare med unnvikende svar og erklærte at regjeringen vill følge Folkeforbundets linje.²⁷⁰

Italias angrep på Etiopia viste klart hvor svakt Folkeforbundet stod. Etiopia ba Folkeforbundet

²⁶⁵ *Arbeideren* 26.07.35: "Mot krig! For fred! 1. august i Oslo." og 02.08.35: "Store antikrigsmøter over det hele land." Godtemplarorden var en kristen avholdsbevegelse.

²⁶⁶ *Arbeideren* 27.09.35: "Komintern henvender sig til 2. internasjonale." Om krigen: Palmowski 2004. s.4.

²⁶⁷ F.495, o.178, d.164, l.169 og 170: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 1. oktober 1935.

²⁶⁸ *Arbeideren* 04.10.35: "Felles aksjon av den norske arbeiderklasse mot krigen!"

²⁶⁹ *Arbeideren* 31.10.35: "Enhetsfront mot krigen i Larvik. Felles demonstrasjonsmøte arrangert av arbeiderpartiene, ungdomslagene og fagforeningene." og 07.10.35: "Osloarbeiderne mot Italias røverkrig."

²⁷⁰ *Arbeideren* 11.10.35: "Arbeiderkvinnenes innsats mot krigen" og 18.10.35: "Kvinnedeputasjon hos statsministeren."

om hjelp men det ble ikke gjort noe for å forhindre det som skjedde, med unntak av noen små, ubetydelige sanksjoner mot Italia.²⁷¹ Kommunistene var blant de sterkeste kritikerne.

I Geneve prater man, mens Italia anvender de forferdeligste mordvåben mot de forsvarsløse etiopere (...) Frankrike vakler og uthuler mulighetene til å virkeliggjøre effektive straffeforholdsregler overfor Italia. Andre land nekter plent å delta. I denne situasjon viser det sig hvad vi alltid har hevdet: Det er bare arbeiderklassens felles kamp som kan stanse og forhindre krigen.²⁷²

Oppsummering

NKP reagerte raskt på Kominterns åpning for samarbeid med sosialdemokratene i 1933, da det opprettet en dialog med DNA. Men Komintern hadde tydeligvis ikke reelle hensikter om å samarbeide med SAI på denne tiden, for NKPs ledelse ble kraftig kritisert for å ha gått for langt i enhetsbestrebelsene. Denne saken viser tydelig hvor sterk kontroll Komintern hadde og hvor lite handlingsrom de norske kommunistene fikk til å utvikle sine egne arbeidsmåter. Kominterns avgjørende innflytelse viste seg også under 1. augustkampanjen i 1934. Her gikk NKP først til angrep på sosialdemokratiet for så, etter signal fra Komintern, å gå over til å kontakte DNAs ledelse og oppfordre til samlede antikrigsarrangementer. Om forholdet mellom NKPs sentrale ledelse og distriktsledelsene i disse årene foreligger det lite kilder, men det at det ble opprettet lokalt samarbeid med DNA og andre arbeiderorganisasjoner rundt om i landet tyder på at NKPs lokallag var mer engasjerte i antikrigsarbeidet enn tidligere.

Når det gjelder oppslutningen om NKPs antikrigsarbeid i denne perioden kan det sies å ha vært en utvikling. Fra å ha vært relativt isolerte i 1933 og 1934 klarte NKP ved 1. augustkampanjen i 1935 og under krigen mot Etiopia å få til et bredere samarbeid, også med medlemmer av DNA. Selv om dette bare skjedde noen steder rundt om i landet var det et gjennombrudd for NKP at andre organisasjoner var med på å arrangere 1. augustkampanjen, som før hadde vært et rent kommunistisk arrangement. Trolig skyldes den større åpenheten for samarbeid med kommunistene at NKP hadde ført folkefrontlinjen lenge nok til at det fikk bygd opp tillit hos en del DNA/AUF-medlemmer og partiløse. Når kommunistene dempet sin kritikk av DNA og de faglige reformister, var mer samarbeidsvillige og viste at enhetsforslagene ikke lengre bare var kortvarige taktiske manøvrer, åpnet dette mulighetene for samarbeid. De internasjonale begivenhetene, med fascismens fremvekst og enheten mellom sosialdemokrater og kommunister i andre land, kan også ha styrket ønsket om samarbeid i Norge.

²⁷¹ Arbeideren 21.10.35: "Vakling i sanksjonene mot Italia."

²⁷² Arbeideren 11.10.35: "Folkeforbundet kan ikke avverge krigen."

Kapittel 6: Den spanske borgerkrigen, 1936-1939

Etter en lang periode med politisk polarisering og uro i Spania brøt det ut en blodig borgerkrig som varte fra juli 1936 til april 1939. Borgerkrigen hadde sterke ideologiske overtoner, som en kamp mellom fascisme og demokrati, og førte til et stort folkelig engasjement over hele Europa og andre deler av verden. De fascistiske statene stilte seg tidlig på nasjonalistenes side. Storbritannia og Frankrike valgte, i tråd med britenes ”appeasement”-politikk, å holde seg utenfor borgerkrigen for ikke å provosere fasciststatene. De fleste andre stater, inkludert Norge, fulgte samme linje. Sovjetunionen, derimot, støttet fullt opp om den folkevalgte regjeringen og sendte både militært utstyr og mannskap.

I Norge skapte borgerkrigen i Spania et stort engasjement i hele arbeiderbevegelsen og både DNA, NKP og fagbevegelsen gjorde en enorm innsats i det humanitære hjelpearbeidet for Spania. Men for DNA skapte borgerkrigen også problemer, da det på den ene siden måtte forholde seg til en arbeiderbevegelse som var sterke tilhengere av den spanske republikken og på den andre siden de realpolitiske interessene det hadde som regjeringsparti. For NKP ga det store engasjementet for Spania kombinert med DNAs indre rivninger et potensial for å nå ut til flere med sin linje i antikrigsarbeidet. I dette kapittelet vil jeg undersøke NKPs virksomhet til støtte for den spanske republikken, se hvor stor oppslutning kommunistene fikk for sin Spania-politikk og hvilke konkrete resultater NKP oppnådde.

Utbruddet av den spanske borgerkrigen

Ved parlamentsvalget i 1936 hadde høyre- og venstresiden i Spania bygd opp hver sine valgallianser og gjorde at valget sto mellom to polariserte blokker. Den 20. februar hadde Folkefronten, som inkluderte sosialister, kommunister, anarkister, syndikalister og liberale borgerlige partier, vunnet med et knapt flertall.²⁷³ Høyresiden, sammen med store deler av offiserstanden, aksepterte ikke nederlaget og planla å bruke makt for å avsette den nye regjeringen. De spanske offiserenes oppstand startet den 17. juli og fikk raskt tilslutning fra monarkister, konservative katolikker, fascister og andre høyregrupperinger. Denne alliansen, ledet av general Francisco Franco, utgjorde det som ble betegnet som nasjonalistene. På den lojalistiske siden, betegnet som republikanerne, var det arbeiderbevegelsen som utgjorde hovedtyngden, ved siden av de delene av hæren som forble lojale til den folkevalgte regjeringen. Fagorganisasjonene og arbeiderpartiene opprettet arbeidermilitser for å bekjempe

²⁷³ Thomas, Hugh: *The Spanish Civil War* (3rd edition), London 1977. s. 153-156, Arbeideren 26.01.36: ”Folkefront ved de kommende valg i Spania.” og 21.02.36: ”Utenrikskronikk: De spanske valg: EN SEIER UTEN LIKE.”

opprørsstyrkene.²⁷⁴ Offiserenes mål var i utgangspunktet et raskt statskupp, men fra august ble det tydelig at konflikten kom til å bli langvarig. Begge partene begynte å appellere til de internasjonale samfunnet om å få politisk og materiell støtte. Nasjonalistene opprettet tette forbindelser med sine ideologiske støttespillere, Mussolinis Italia og Hitlers Tyskland, som begge spilte en viktig rolle helt fra begynnelsen av opprøret.²⁷⁵ Republikken søkte støtte hos de vestlige demokratiene, men oppnådde ingenting. Det var derimot Sovjetunionen og den internasjonale arbeiderbevegelsen, særlig den kommunistiske, som kom til å utgjøre republikkens store støttespiller.

Det humanitære hjelpearbeidet for Spania 1936-1939

Den internasjonale arbeiderbevegelsen var raskt ute med å gi sin støtte til republikanerne. På et møte mellom Komintern og Den røde faglige internasjonale (RFI) den 26. juli 1936 ble det besluttet at det skulle settes i gang store internasjonale innsamlingsaksjoner. Som et ledd i dette holdt Verdenskomiteen mot krig og fascisme en stor konferanse i Paris den 30. juli til forsvar for den spanske republikken og opprettet på neste møte, den 13. august, Den Internasjonale Koordinasjonskomiteen for hjelp til Spania. Også sosialdemokratene reagerte raskt på oppstanden i Spania. Den 28. juli rettet IFC og SAI en anmodning til sine tilsluttede organisasjoner om å begynne en innsamlingskampanje for Spania via deres antifascistiske Matteottifond. Bare tre dager senere bestemte DNA og LO å følge oppfordringen og starte opp en informasjonskampanje og en innsamlingsaksjon.²⁷⁶ LO opprettet også en egen komité som skulle jobbe med dette, Den norske hjelpekomiteen for Spania, eller bare Spaniakomiteen.²⁷⁷

NKP engasjerte seg i støttekampanjen for den spanske republikken helt fra borgerkrigen brøt ut, og fra 1937 ble det en av de mest sentrale sakene for partiet. Kommunistene fremmet sitt syn på alle arenaer de kunne: i pressen, i alle organisasjoner de var representert i, i kommunestyre, gjennom deputasjoner til regjeringen og gjennom arrangementen av egne Spania-møter. På NKPs møter ble det holdt taler av hjemkomne frivillige og ved visse tilfeller av framtreddende utenlandske gjester, som Felix Montiel fra det spanske kommunistpartiet og de franske kommunistiske parlamentarikerne Gaston Monmousseau og Albert Rigal.²⁷⁸ På

²⁷⁴ Thomas 1977: s. 215-231.

²⁷⁵ Bolloen, Burnett: *The Spanish Civil War. Revolution and Counterrevolution*. London 1991. s.97-98, 101-102

²⁷⁶ Kvaløy 1996: s. 20 og 23-24. Matteottifondet var oppkalt etter den italienske sosialisten Giacomo Matteotti som ble drept av fascister i Italia i 1924.

²⁷⁷ Pryser 1988: s. 207.

²⁷⁸ Arbeideren 21.05.37: "For Folkefronten! For Spania! En strålende optakt til Spania-ukene i Bjerkelunden i går.", 03.09.37: "Osloarbeiderne vil forsterke solidaritets-aksjonen for Spania. Et vellykket solidaritetsmøte i Birkelunden tirsdag." og 05.05.38: "Oslo-arbeiderne for Spanias sak"

tross av NKPs svake stilling og et medlemstall på 2200-2300 i 1937²⁷⁹, var kommunistene sentrale i det humanitære hjelpearbeidet for Spania i store deler av landet. Kommunistene etablerte en rekke av de lokale Spaniakomiteene og var også representert i styrene i flere av dem. I NKPs sterkeste områder, som for eksempel Trondheim, sto kommunistene bak mange av de viktigste initiativene i arbeidet for Spania. Her kan det blant annet nevnes Jern og Metallarbeiderforeningens beslutning om å skrive ut en ekstrakontingent til Spania-hjelpen, Bygningsarbeiderforbundets vedtak om at dets medlemmer skulle yte en timelønn til Spania, to tilfeller hvor NKP fikk igjennom forslag i Trondheims bystyre om å bevilge penger og at NKU stod bak opprettelsen av Ungdommens Spaniakomit  i Trondheim.²⁸⁰

En viktig årsak til at samarbeidet mellom kommunistene og sosialdemokratene om humanit rhjelpen gikk relativt problemfritt, var LOs beslutning om å yte hjelp via kommunistenes internasjonale hjelpeorganisasjoner fremfor IFCs og SAIs Matteottifond. DNA og LO var misfornøyde med Matteottifondet fordi det var lite aktivt og ineffektivt. Utover i 1937 ble mer og mer materiell fra Norge derfor sendt i samråd med den kommunistisk styrte Koordinasjonskomiteen og i løpet av 1938 gikk stort sett alle norske forsendelser via denne, på tross av store protester fra IFC. DNAs og LOs stilling i denne saken er interessant med tanke på at de norske sosialdemokratene tidligere hadde vært like opptatte som SAI/IFC i   holde avstand fra sammenslutninger som var kontrollert av kommunistene. Dette tyder på at solidariteten med Spania ble prioritert fremfor den partipolitiske maktkampen. Det var viktigere at hjelpen nådde frem enn hvem som stod bak det internasjonale nettverket som ble brukt.²⁸¹ DNA og LO hadde også helt rett i at Kominterns nettverk var langt mer effektivt. Fra Koordinasjonskomiteen ble opprettet og frem til den 15. juli 1939, hadde den totale innsatsen derfra kommet opp i 800 millioner franske franc, mens SAI og IFC bare fikk inn 34 millioner.²⁸²

Også NKP ser ut til å ha satt hjelpen til Spania fremfor den partipolitiske maktkampen. I forbindelse med at NKP forberedte en egen Spania-uke i mai 1937, sa for eksempel Arvid G. Hansen på politbyråmøtet:

Selv om det ikke skulde være mulig å få Spaniakomiteen med på Spaniauken o.s.v. må v rt parti allikevel organisere disse ting. Hvis vi klarer å organisere en god kampanje, vil nok D.N.A. på grunn av det rivaliseringsforhold som vi vet består, søke å overgå oss, - til det beste for saken.²⁸³

²⁷⁹ F.495, o.178, d.173, l.36: Materiell til NKPs sentralkomit s plenumsmøte 25.-27. juni 1937.

²⁸⁰ Krogstad, John Atle: *Kommunistene i Trøndelag 1936-45. Kamp mot krig og fascisme*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Trondheim 1975. s. 11, 12 og 19.

²⁸¹ Kvaløy 1996: s. 29-30.

²⁸² Kvaløy 1996: s. 22.

²⁸³ F.495, o.178, d.174, l.107: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 26.04.37.

I det humanitære arbeidet for Spania stod kommunistene og sosialdemokratene samlet, også i Spaniakomiteene. NKP hadde ingen representanter i den sentrale Spanikomiteen, men det var kommunister med i ledelsene i en rekke av de lokale avdelingene, blant annet i Bergen, Alta, Mo i Rana og Odda. I Røros, Orkanger, Løkken, Hommelvik, Follafoss, Malm, Harran og Verdal var formennene i komiteene kommunister. I komiteene i Sarpsborg og Lørenskog var kommunistene i flertall.²⁸⁴ NKPs ledelse mente likevel at partiet stod for svakt i Spaniakomiteene og at det var et særlig problem at det ikke hadde noen representant i den sentrale ledelsen, slik at kommunistenes Spania-politikk kunne fremmes der. Det ble derfor bestemt at partiet måtte henvende seg til de medlemmene av Spaniakomiteens ledelse som stod kommunistene nærmest. Politbyråmedlem Hanna Bergstrøm mente at særlig Neimi Lagerstrøm fra konfeksjonsarbeidernes forening var ”en av de beste” i komiteens sentrale ledelse, med henvisning til at hun fremmet en rekke gode saker der og at hun skulle være med i 1. mai delegasjonen til Sovjetunionen i 1937.²⁸⁵ Det er usikkert om NKP tok kontakt med Lagerstrøm, men det er i alle fall klart at hun stod nære kommunistene i synet på krigen og viste seg å bli en av de sterkeste motstanderne av DNA-regjeringens politikk overfor Franco-Spania.²⁸⁶

Borgerkrigen i Spania skapte et veldig stort engasjement i hele den norske arbeiderbevegelsen, i begge arbeiderpartiene og i deres ungdomsorganisasjoner, i fagbevegelsen og i de ulike arbeiderorganisasjonene. Ved borgerkrigens slutt hadde det blitt samlet inn to millioner kroner som, i forhold til innbyggertall, gjorde Norge til det landet i verden som samlet inn mest penger til Spania. Penger, mat, klær og medisiner ble sendt fra Norge og ambulanser, sykehus og barnehjem i Spania ble drevet med norske midler.²⁸⁷ Men humanitærhjelpen var bare en del av arbeidet for Spania. NKP agiterte også for republikkens rett til å skaffe seg våpen og arbeidet samtidig med å sende frivillige for å kjempe i de internasjonale brigadene i borgerkrigen. På dette området kom de i konflikt med DNA.

NKPs og DNAs holdninger til Ikke-intervensjonsavtalen

De spanske nasjonalistene hadde helt fra begynnelsen av borgerkrigen mottatt støtte fra Italia og Tyskland, både i form av våpen og mannskap. Republikanerne, derimot, hadde store problemer med våpenforsyningene. Folkefrontregjeringen i Spania regnet med at den ville få støtte fra de vestlige demokratiene fordi de representerte en folkevalgt regjering som sloss mot et militærkupp. Særlig var forventningene store til Frankrike, ettersom det også var en

²⁸⁴ Kvaløy 1996: s. 36

²⁸⁵ F.495, o.178, d.174, l.106: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 26.04.37.

²⁸⁶ Pryser 1988: s. 210.

²⁸⁷ Pryser 1988. s. 206.

folkefrontregjering ved makten der. Men selv om den franske regjeringen sympatiserte med den spanske republikken var det sikkerhetspolitikken som kom i første rekke. Frankrikes frykt for Tyskland og avhengigheten av Storbritannias beskyttelse i en eventuell krig, gjorde at landet fulgte britenes utenrikspolitikk.²⁸⁸ Storbritannias fremste mål var å unngå konfrontasjon med fasciststatene og dette ble også det førende prinsippet i politikken overfor Spania. Britenes bestrebelser endte med etableringen av Ikke-intervensjonskomiteen i London den 9. september 1936. Ikke-intervensjonsavtalen ble undertegnet av alle de europeiske landene, med unntak av Sveits. Intensjonen i avtalen var at landene som sluttet seg til den var forpliktet til å ikke involvere seg i den spanske borgerkrigen, verken med mannskap eller gjennom våpenforsyninger. Regjeringene ble også forpliktet til å forhindre deres borgere i å reise til Spania for å kjempe. Ikke-intervensjonsavtalen kom tidlig til å vise seg å være en komedie. Det var allment kjent at Italia og Tyskland trosset avtalen, men det fikk ingen konsekvenser ettersom Storbritannia og Frankrike ikke var villige til å sette makt bak kravene. I praksis forhindret dermed Storbritannia og Frankrike at våpen og frivillige nådde det republikanske Spania, mens de så mellom fingrene på den tyske og italienske støtten til nasjonalistene.²⁸⁹

Ikke-intervensjonsavtalen passet godt overens med Kohts strenge nøytralitetspolitikk. DNA-regjeringen ga aldri noen offisiell støtte til hjelpearbeidet for Spania og i tråd med ikke-intervensjonen forbød den salg og transport av våpen til begge partene i borgerkrigen. Det ble også nedlagt forbud mot å reise som frivillig til krigstjeneste i Spania i mars 1937.²⁹⁰ Koht hadde samme syn på ikke-intervensjonen som sine kollegaer i Storbritannia og Frankrike, nemlig at den ikke forhindret innblanding i Spania, men bidro til å unngå en konfrontasjon med fasciststatene. I juni 1938 sa han i Stortinget at det var helt klart at Ikke-intervensjonsavtalen ikke hadde lykkes i å forhindre noen av partene i den spanske borgerkrigen å få krigshjelp utenfra, men mente at den likevel var vellykket i det store bildet:

Men so får ein med det same vedgå at non-intervensjons-komiteen har gjort nytte for eit anna og større formål, - han har hjelpt til å hindra ålmenn krig i Europa. (...) Og eg trur det er uplagat at hadde vi ikkje havt non-intervensjons-komiteen i London, so hadde fåren for ålmenn européisk krig vore endå mykje større enn han har vore i desse to åra. (...) Dette får vi vera takksame for, og so lenge alle stormaktane i Europa blir ståande i non-intervensjons-komiteen, (...) så bør ikkje Norge draga seg ut og dermed hjelpe til å sprengja det offisielle samarbeidet og den offisielle freden.²⁹¹

DNA-regjeringens stilling til den spanske borgerkrigen ble sterkt fordømt av NKP.

Kommunistene støttet fullstendig opp om det humanitære arbeidet for Spania, men mente

²⁸⁸ Thomas 1977: s. 343-345, s. 387-389.

²⁸⁹ Thomas 1977: s. 395-397.

²⁹⁰ Kvaløy 1996: s. 55.

²⁹¹ "Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen om bevilgning til gjennomføring av ikke-intervensjonskomiteens kontrollsystem under ufreden i Spania" *Stortingstidende 1938*, Oslo 1938. s.1530-1531.

samtidig at republikken ikke kunne seire ”bare med å få matvarer, klær og medisiner fra utlandet. Heller ikke med vakre fraser om sympati og solidaritet. Overfor Francos, Hitlers og Mussolinis moderne krigsmaskiner hjelper bare våben av høieste effektivitet og i tilstrekkelig mengde.” NKP oppfordret derfor regjeringen til å sende det Norge kunne av våpen og ammunisjon til den spanske regjeringen og å stille den norske handelsflåten til rådighet for transport av varer.²⁹²

Også innen DNA var det mange som var misfornøyde med Ikke-intervensjonsavtalen. Blant disse var Tranmæl og dermed også *Arbeiderbladet*. Men selv om Tranmæl var enig med kommunistene i at ikke-intervensjonen var et onde, var han uenig i hvordan man skulle få en slutt på den. Tranmæl la ansvaret for politikken på stormaktene og nevnte ingenting om Norges rolle i Ikke-intervensjonskomiteen. Det var den konservative regjeringen i Storbritannia som forhindret en endring, og ettersom Frankrike ikke torde skille lag med Storbritannia skjedde det ingenting. Det eneste håpet for endring lå i at den britiske og franske arbeiderbevegelsen i økende grad gikk imot ikke-intervensjonen og derfor måtte man i Norge støtte opp om dem. Og dette, mente Tranmæl, gjorde man absolutt *ikke* ved å følge kommunistenes forslag, ved å ta det hele på ”den lettvinde måte at vårt land demonstrativt skal tre ut av ikke-innblandingskomiteen.”²⁹³

Arbeideren mente Tranmæls standpunkt var en ansvarsfraskrivelse for den norske regjering. Hva var det *Arbeiderbladet* ville? ”Jo, det vil skrike ut i luften om hvilket kolossalt ansvar England og Frankrike har, men det vil ikke at vårt eget land skal gjøre noe positivt. Vi skal gjøre oss små og ynkelige. Vi skal danse etter stormaktens pipe, istedenfor selv å vise den demokratiske verden veien den må gå.” Kommunistene mente at de i dette spørsmålet hadde flertallet av arbeiderne bak seg: ”Vi representerer en opfatning i denne sak som har større tilslutning blandt arbeiderne og alle rett-tenkende mennesker for øvrig enn den negative og ynkelige opfatning som ’Arbeiderbladet’ gir uttrykk for. Vil vi ha slutt på non-intervensjonspolitikken må vi selv kunne noe mer enn å prate og avgi frasefylte erklæringer.”²⁹⁴ At store deler av fagbevegelsen faktisk var mer på linje med NKP enn DNA, kommer jeg tilbake til i senere.

De norske frivillige og NKPs illegale vervingsarbeid

Sovjetunionen hadde ytet politisk og humanitær støtte til den spanske republikken nesten helt

²⁹² *Arbeideren* 04.12.36: Leder – ”Den norske skibsfart og Spania.”

²⁹³ *Arbeiderbladet* 01.04.38: Hammerartikkel.

²⁹⁴ *Arbeideren* 09.04.38: ”Vi må handle!”

fra begynnelsen av borgerkrigen, men i september 1936 ble det også bestemt å sende militært utstyr, med sovjetisk personell. De første forsendelsene ankom Spania i slutten av oktober 1936.²⁹⁵ Sovjetunionen meldte seg ikke ut av Ikke-intervensjonskomiteen, men den 23. oktober erklærte Ivan Mihajlovitsj Majskij, den sovjetiske ambassadøren i London, at Sovjetunionen ikke følte seg mer bundet av Ikke-intervensjonsavtalen enn de andre tilsluttede landene, med henvisning til fasciststatene.²⁹⁶ I tillegg til våpenforsyningene og de sovjetiske mannskapene fikk også republikken støtte fra tusenvis av frivillige fra verden over, som kom for å kjempe mot fascismen. De aller fleste frivillige var organisert i de internasjonale brigadene, som Komintern dannet i september 1936. Kommunistpartiene fikk i oppgave å sette i gang med rekruttering og å hjelpe de frivillige i å komme seg til Spania.²⁹⁷ I løpet av hele borgerkrigen var det trolig rundt 35.000 mann fra 53 land som deltok i de internasjonale brigadene.²⁹⁸

Forskningen på de norske frivillige som deltok i den spanske borgerkrigen viser at NKP klart var den mest sentrale aktøren i vervingsarbeidet og i organiseringen av de frivilliges reiser. NKP begynte med dette arbeidet allerede mot slutten av 1936. Just Lippe hadde reist til Spania i november 1936 som korrespondent for *Arbeideren*, men fikk samtidig i oppgave å undersøke hvordan NKP best kunne støtte republikken. Da han kom tilbake til Norge fikk han, sammen med organisasjonssekretær Ottar Lie, hovedansvaret for rekrutteringen. En annen av de mer sentrale NKPerne som drev med verving var Arthur Samsing, som hadde sin hovedvirksomhet blant sjømennene. I Oslo ble Lakkergetta 17, boligen til kommunistene Arne Pettersen og Johan Gerotti Slåttelid, brukt som et møtested for potensielle frivillige. Slåttelid ble senere dømt for sin vervingsvirksomhet i november 1939, etter borgerkrigen var over. En annen sentral person var Rolf Edgar Sunde. Sunde hadde allerede to brødre som kjempet i Spania og drev aktivt med rekrutteringsarbeid helt frem til han ble satt under tiltale og selv dro som frivillig.²⁹⁹ Kommunistenes verving hadde to former, en passiv og en aktiv. Det passive vervingsarbeidet foregikk ved at folk kontaktet kommunistene på eget initiativ for å høre hvordan de kunne komme seg til Spania. Disse personene fikk så hjelp til å skaffe pass, billetter og penger. Den aktive vervingen foregikk ved at personer tilknyttet NKP oppsøkte individer de trodde kunne bli potensielle frivillige. De norske frivillige som fikk hjelp av NKP

²⁹⁵ Thomas 1977: s. 338 og 445 og Bolloten 1991: s. 107.

²⁹⁶ Thomas 1977: s. 462.

²⁹⁷ Thomas 1977: s. 452-456.

²⁹⁸ Thomas 1977 s. 982-984.

²⁹⁹ Kvaløy 1996: s. 86-88.

ble sendt til Paris og fikk adresser til møtesteder der, hovedsakelig kontorene til fransk fagbevegelse og til kommunistiske organisasjoner.³⁰⁰

Selv om det var kommunister som stod bak vervingen, har det vist seg at den vanlige oppfatningen om at flertallet av de norske frivillige også var kommunister, ikke er korrekt. Ifølge Arve Kvaløy, som i sin hovedoppgave om det norske hjelpearbeidet for Spania baserte seg på en stor mengde kilder både fra Skandinavia, Spania og Russland, var bare 58 av de rundt 250 norske frivillige registrerte kommunister.³⁰¹ Et fåtall var medlemmer av DNA og AUF, mens de fleste var partiløse. Det absolutte flertallet av de norske frivillige kom fra tradisjonelle arbeiderklasseyrker og over halvparten var sjøfolk. Det var lettere for sjøfolkene å komme seg til Spania, både rent praktisk ved at de tjenestegjorde på skip som reiste dit eller til nærliggende land og ved at de gjennom sine yrker var mindre rotfestede i Norge og hadde en lavere terskel for å kjempe i Spania. De fleste frivillige kom fra områder hvor arbeiderbevegelsen sto sterkt, først og fremst fra Østlandet. Særlig Oslo dominerte og ellers var også mange av de frivillige fra Bergen, Tønsberg og Drammen.³⁰²

De norske frivillige tilhørte den skandinaviske avdelingen av de hovedsakelig tyske bataljonene Thälmann og Hans Beimler. De fleste av disse var menige, men det er 27 registrerte tilfeller av nordmenn som hadde verv. Av disse hadde fem forholdsvis høy rang. Nils Olson nådde graden av kaptein og var i en periode kompanisjef for skandinavene i 11. Brigade i Thälmann-bataljonen, til han ble hardt skadet på høsten 1937. Randulf Dalland var løytnant i en sambandsavdeling i Hans Beimler-bataljonen til han ble tatt til fange av nasjonalistene. Ole Kjell Karlsen var nordmannen som fikk det høyeste politiske verv da han ble politisk kommisær på bataljonsnivå i 11. brigade våren 1938, til han ble skadet under republikanernes Ebro-offensiven på høsten 1938. Disse tre hadde til felles at de hadde gått på Lenin-skolen i Moskva, en skole for opplæring av utenlandske kommunister. Randulf Dalland var også en fremtredende NKPer fra før borgerkrigen, blant annet som redaktør av *Hardanger Arbeiderblad* og kommunestyrerepresentant i både Odda og Bergen. Monthey Jensen Røe hadde offisergrad i Partisanavdelingene, elitestyrker som drev infiltrasjon og sabotasje bak fiendens linjer. Det bør i den sammenheng nevnes at Asbjørn Sunde, den kjente motstandsmannen under den tyske okkupasjonen av Norge og lederen av Osvaldgruppen, også tjenestegjorde i Partisanavdelingene i Spania. Til slutt, blant de norske frivillige med

³⁰⁰ Kvaløy 1996: s. 86-95.

³⁰¹ Kvaløy 1996: s. 72-75.

³⁰² Kvaløy 1996: s. 79-83.

offisersrang, var Ingvald Kristian Hansen som var stedfortredende løytnant en kort periode før han falt.³⁰³

De norske frivillige deltok i de fleste av de viktigste slagene i den spanske borgerkrigen. De internasjonale brigadene spilte viktige roller i forsvaret av Madrid i mars 1937, ved den republikanske storoffensiven ved Brunette i juli 1937, i Aragon-offensiven i mars-april 1938 og ved den siste store offensiven fra republikkens side over elven Ebro på sommeren og høsten 1938. Ifølge en rapport om sendt til Moskva om de frivillige ble det sagt om de skandinaviske frivillige at de i disse slagene hadde kjempet ”med en mot man sjelden finner.” På grunn av at de Internasjonale Brigadene ble brukt som sjokktropper, de første til å gå inn i angrepene og de siste til å trekke seg ut, var tapstallene blant dem svært høye. Når det gjelder nordmennene har Kvaløy kommet frem til at et sted mellom 70 og 100 døde i Spania, det vil si mellom en tredjedel og halvparten av det totale antallet.³⁰⁴

Forbudet mot vervingen

I henhold til Ikke-intervensjonsavtalen nedla den norske regjeringen et forbud mot å reise som frivillig for å kjempe i Spania. Frivillige som ble arrestert kunne idømmes tre måneders fengsel. Som følge av forbudet måtte NKP holde sin vervingsvirksomhet hemmelig, men politiet forsøkte flere ganger å gå til aksjon mot NKP for å avdekke den. Blant annet gjennomførte Oslo-politiet en razzia mot Oslo NKP og reiste tiltale mot Ottar Lie i januar 1938. Bare en måned senere ble det også gjennomført en razzia mot kontorene til NKP-avisen *Ny Tid* i Trondheim. Ingen beviser for verving ble funnet.³⁰⁵ I *Arbeideren* nektet kommunistene for at NKP drev med verving, men at det støttet helt og fullt alle nordmenn som reiste til Spania for å bekjempe fascismen og ”vil også så langt det står i vår makt understøtte enhver den som frivillig og utfra sitt antifascistiske syn vil reise til Spania.” Videre ble *Aftenposten* og annen borgerlig presse kritisert for å være medskyldige i aksjonene mot NKP da disse sympatiserte med Franco og stadig oppfordret myndighetene til å ta handling mot vervingen. Til slutt ble DNA-regjeringen kritisert for å tillate politiets aksjoner. Det ble erklært som skandaløst at noe slikt kunne skje i et land med en arbeiderregjering.³⁰⁶ NKP tok også saken opp direkte med regjeringen da Egede-Nissen og Ottar Lie besøkte både justisministeren og statsministeren og fremla et protestbrev mot politiets aksjon.

³⁰³ Kvaløy 1996: s. 98-99 og Pryser 1988: s. 211.

³⁰⁴ Kvaløy 1996: s. 55, 106, 110 og 111. Sitat fra s. 106.

³⁰⁵ *Arbeideren* 26.01.38: ”Oslo-politiet på ny razzia. Husundersøkelse i Oslo kommunistiske parti.” og Krogstad 1975. s. 23.

³⁰⁶ *Arbeideren* 26.01.38: Leder - ”Regjeringen bør si stopp!”

Statsministeren lovet å forelegge protesten for regjeringen.³⁰⁷

Politiaksjonene ble en stor belastning for DNA-regjeringen og spesielt for justisminister Trygve Lie. Her fikk regjeringen dessuten lite støtte av eget parti, ettersom både pressen og flere DNA-talsmenn støttet de frivillige.³⁰⁸ Tranmæl inntok et mellomstandpunkt. På den ene siden mente han at Norge var nødt til å respektere forpliktelsene det hadde som følge av tilslutningen til Ikke-intervensjonsavtalen og at politiet bare handlet slik de var forpliktet til etter Stortingets vedtak. På den andre siden mente han at razziaene mot NKP ikke sto ”i noe som helst rimelig forhold til sakens betydning” og at selv om det ikke var politiet som bestemte lovverket så ”er det ikke fritatt for ansvar og dessuten plikt til å vise konduite.”³⁰⁹ Det kommer klart frem at forholdet til de frivillige var en balansegang for Tranmæl. Han uttrykte sympati for saken og kritiserte politiets framgangsmåte, men rokket ikke ved Norges tilslutning til Ikke-intervensjonsavtalen og vedtaket om å forby frivillige i å reise til Spania.

Den indre konflikten i DNA og realpolitikens seier

Det var ikke bare forpliktelsen til Ikke-intervensjonsavtalen og de frivillige som skapte problemer for DNA. Det var også flere anledninger hvor det var konflikt mellom de som var opptatt av rent realpolitiske spørsmål, som Norges økonomiske interesser, og de som ville følge en mer ideologisk motivert politikk, eller som var redde for å miste støtte i arbeiderbevegelsen om en slik politikk ikke ble ført. Mens en del av partiets ledere, blant annet Tranmæl og partiformannen Oscar Torp, var opptatt av holdningene på grunnplanet i arbeiderbevegelsen, krevde regjeringen ofte å få føre en politikk som gikk på tvers av disse holdningene. Et eksempel på dette var konflikten som oppstod i slutten av 1936 mellom Norsk Sjømannsforbund og norske redere og fiskeeksportører da førstnevnte gikk inn for å boikotte havner i Spania under Francos kontroll.³¹⁰ Denne avgjørelsen passet godt overens med kommunistenes politikk og NKP selv jobbet aktivt i Sjømannsforbundets lokalavdelinger for å blokkere skipene til redere som handlet med Franco-Spania.³¹¹ For DNA, derimot, var det ikke like lett å ta side. Rederne la press på Koht for å få slutt på boikotten, men det var likevel svært vanskelig for regjeringen å gjøre noe i denne saken da de visste at en støtte til rederne ville vekke sterke protester fra republikkens støttespillere, ikke minst fra DNAs egne

³⁰⁷ Arbeideren 27.01.38: ”Hva vil regjeringen gjøre? En deputasjon fra Norges kommunistiske parti anmoder regjeringen om å stanse Oslo-politiets Franco-virksomhet.”

³⁰⁸ Pryser 1988: s. 212.

³⁰⁹ Arbeiderbladet 26.02.38: Hammer-artikkel.

³¹⁰ Pryser 1988: s. 208.

³¹¹ F.495, o.178, d.169, l.94: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 27.11.36.

medlemmer. Til Kohts store lettelse erklærte Arbeidsretten blokaden for tariffstridig i februar 1937 og han slapp dermed å foreta seg noe i saken.³¹²

I løpet av 1938 kom DNA-regjeringen i en enda vanskeligere stilling. Etterhvert som nasjonalistene vant stadig mer land i Spania øvde Rederforbundet tilsvarende økt press på utenriksminister Koht om å opprette handelsrepresentasjon hos Franco. Igjen førte spørsmålet til store uenigheter, men i dette tilfellet gikk det så langt at statsminister Nygaardsvold truet med at regjeringen ville gå av hvis ikke saken ble løst etter hans forslag. Denne trusselen fikk en del av kritikerne, deriblant Tranmæl og Torp, til å moderere seg. Ved den avgjørende voteringen var det til slutt bare Neimi Lagerstrøm, stortingsrepresentant Olav Oksvik og sentralstyremedlem Halvard Lange som var bestemt imot handelsrepresentasjonen. Det ble vedtatt å overlate til regjeringen å fatte den endelige beslutningen, noe som i praksis ga Koht fullmakt til å føre sin linje. En norsk handelsrepresentant ble utnevnt i nasjonalistkontrollerte Spania i november 1938.³¹³

Kommunistene kom med sterk kritikk av regjeringens avgjørelse. Utvekslingen av handelsagenter ble erklært som et knefall for Franco og regjeringen ble beskyldt for å ha handlet på norske kapitalisters vegne, først og fremst redernes, imot viljen til det norske folk.

Det er de reaksjonære kapitalistkretser i vårt eget land i samarbeide med Francos gangsterregjering som har presset på, og som så ofte før når presset fra det hold er blitt sterkt nok, har regjeringen kapitulert, bøiet kne. (...) Det spanske folk har ofret og ofrer hver dag for sin og vår frihet. Men *Norge* – det demokratiske Norge, med en arbeiderpartiregjering ved statsroret – setter en liten klikk kapitalisters skitne profittinteresser så høyt at det beslutter å utveksle handelsrepresentanter med morderen! For en skam for vårt land og folk. For en skam for vår arbeiderklasse.

NKP oppfordret DNAs medlemmer til å ta affære, ved å fjerne de i regjeringen og partiledelsen som var ansvarlige for denne avgjørelsen.³¹⁴

Tranmæl prøvde å forsvare regjeringens avgjørelse i *Arbeiderbladet* og bagatellisere betydningen av handelsrepresentasjonen. Det ble sagt at handelen med Franco ikke hadde noen innvirkning på kampen som pågikk i Spania, at en boikott ikke kunne føre fram og at Norge uansett handlet med Franco og dermed like godt også kunne ha en offisiell handelsrepresentant. Tranmæl slo også fast at utvekslingen av handelsagenter ikke betydde noen som helst anerkjennelse av Francos regjering. Til slutt måtte Tranmæl forsvare seg mot kommunistenes kritikk. Han nektet for at regjeringen hadde handlet på vegne av norske

³¹² Pryser 1988: s. 208.

³¹³ Pryser 1988: s. 209-210.

³¹⁴ *Arbeideren* 06.10.38: "Regjeringen har bøiet kne for Franco" og 07.10.38: Leder: "For en skam!". Sitat fra sistnevnte.

rederne, og skrev: ”enda mindre er dette – for å tale med ’Arbeideren’ – noe ’knefall’ for Franco. Bladets skriverier er det reneste hysteri. Det bør beskjefte sig litt nærmere med Sovjets handelsforbindelse med fascistmaktene før det gir sig til å refse den norske regjering og utstede direktiver til medlemmer av vårt parti.”³¹⁵

Under et halvt år senere, den 31. mars 1939, falt Tranmæls argumenter da den norske regjeringen, sammen med de andre nordiske regjeringene, anerkjente Franco-regimet diplomatisk.³¹⁶ Ved dette tilfellet forsvarte Tranmæl handlingen ved å si at den bare var en erkjennelse av det faktum at Franco nå kontrollerte hele landet. En utsettelse av anerkjennelsen hadde ”ingen som helst hensikt. Vi måtte likevel før eller senere bite i det sure eple.” Tranmæl forsøkte også å legitimere handlingen og gardere seg mot kommunistenes kritikk ved å vise til at Sovjetunionen hadde anerkjent fascistiske regimer tidligere, som Hitlers Tyskland og Mussolinis Italia.³¹⁷ Disse unnskyldningene var ikke holdbare for kommunistene som lite overraskende igjen kom med kraftig kritikk. I *Arbeideren* ble det erklært: ”31. mars 1939 vil i det norske folks historie stå som en skammens dag. Denne dag var det at den norske regjering – utgått av Det norske arbeiderparti – anerkjente de jure det spanske folks bødde og fiende.”³¹⁸

Spaniakomiteens og fagbevegelsens stilling til Spania-politikken

I kampanjen for Spania var det mange tilfeller hvor Spaniakomiteen og fagforeningene sto mer på linje med NKP enn med DNA, særlig når det gjaldt spørsmålet om ikke-intervensjonen. Spaniakomiteen arbeidet innenfor rammen av Ikke-intervensjonsavtalen, men dens agitasjon sto nært kommunistenes. I brosjyrer utgitt av komiteen betegnet den blant annet Ikke-intervensjonskomiteen som ”det tristeste utslag i verdenshistorien av holdningsløst hykleri”. Også valget av foredragsholdere på møtene rundt om i landet viste hvor Spaniakomiteen stod. Noen av de mest kjente talerne, som Nordahl Grieg og Lise Lindbæk, fordømte ikke-intervensjonen og uttrykte et positivt syn på folkefrontpolitikken og på de frivillige.³¹⁹

Også en rekke fagorganisasjoner inntok lignende posisjoner, særlig i løpet av 1937-38. På landsmøtet i NKIF i 1937 ble det vedtatt en resolusjon som sterkt fordømte ikke-intervensjonen og erklærte at det var alle demokratiske staters plikt å yte hjelp til den spanske

³¹⁵ Arbeiderbladet 06.10.38: Leder – ”Et praktisk spørsmål.”

³¹⁶ Pryser 1988: s. 210.

³¹⁷ Arbeiderbladet 01.04.39: Hammerartikkel.

³¹⁸ Arbeideren 01.04.39: ”Skammens dag.”

³¹⁹ Haldorsen, Torstein: *Norges kommunistiske parti 1936-1938. Om NKPs rolle og innflytelse i folkefrontens periode*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1972. s. 45.

republikken. Men selv om denne resolusjonen indirekte også henviste til den norske regjeringen, ble det ikke stilt noen konkrete krav til den, resolusjonen skulle bare sendes til IFC og SAI.³²⁰ Også Oslo og Akershus faglige samorganisasjon erklærte på sitt årsmøte i 1938 at det måtte gjøres slutt på ikke-intervensjonen, at republikanerne måtte få rett til å skaffe seg våpen og at antifascister fra de demokratiske landene måtte ha samme rett som italienerne og tyskerne til å delta i kampene i Spania.³²¹ Andre fagorganisasjoner gikk lengre ved også å fremme konkrete krav til den norske regjeringen, deriblant Østfolds faglige distriktsorganisasjon, Rogalands faglige distriktsorganisasjon, Telemarks faglige samorganisasjon, samt en rekke lokale fagorganisasjoner.³²² NKP forsøkte å reise en opposisjon på LOs kongress i 1938 med mål om å fatte vedtak som skulle legge press på regjeringen til å melde seg ut fra Ikke-intervensjonskomiteen, gå inn for våpenforsyninger til Spania og stoppe politietterforskningen i forbindelse med organiseringen av de frivilliges reiser.³²³ På tross av DNA- og LO-ledelsenes moderate stilling til Spania-saken fremla LOs sekretariat et radikalt vedtak. Om ikke-intervensjonen ble det erklært:

Den norske fagorganisasjon slutter sig til de kraftige protester som er reist mot denne selvmorderiske politikk og støtter på det varmeste kravet om at den lovlige spanske regjering efter de folkerettslige prinsipper må ha rett til å kjøpe våben i andre land.³²⁴

At LO-ledelsen kom med forslag til en slik resolusjon, som klart var mer på linje med NKPs agitasjon enn DNAs, viser at det var sterke strømninger blant arbeiderne på grasrotnivå som var uenige regjeringens Spania-politikk. Men selv om ordlyden var radikal ble det ikke stilt noen krav til regjeringen og fikk dermed lite konsekvenser for politikken som ble ført.

På tross av at betydelige deler av den norske arbeiderbevegelsen sto nærmere NKP enn DNA i synet på Spania, ser ikke dette ut til å ha styrket NKP i form av medlemsøkning. Det er flere faktorer som kan forklare dette. For det første promoterte NKP seg selv i liten grad i Spania-kampanjen. Det viktigste var at Spania mottok så mye hjelp som mulig og at kommunistene fikk igjennom sine paroler i fagforeningene. NKPs manglende selvpromotering må også sees i lys av at NKP på denne tiden forhandlet med DNA om en sammenslåing av partiene. En annen faktor er at arbeiderne stort sett var fornøyde med DNA på de fleste andre områder og særlig den økonomiske og sosiale politikken DNA-regjeringen førte. Solidariteten med Spania var bare en sak blant mange som opptok arbeiderbevegelsen og denne saken var i seg selv ikke nok for de fleste arbeiderne å skifte partiloyalitet over. En tredje faktor var at

³²⁰ Arbeideren 06.11.37: "Det republikanske Spania må ydes virkelig hjelp."

³²¹ Arbeiderbladet 28.03.38: "700 deltagere i Samorganisasjonen årsmøte"

³²² Haldorsen 1972: s. 72-73.

³²³ Haldorsen 1972: s. 69.

³²⁴ Haldorsen 1972: s. 87.

Spaniakomiteen inntok en radikal innstilling til borgerkrigen som på mange måter var på linje med kommunistenes. Dermed kunne partiløse arbeidere og DNA-medlemmer som var misfornøyde med regjeringens politikk engasjere seg der, uten å slutte seg til kommunistene. Til slutt var det også krefter innen DNA som, på tross av at de til slutt bøyde av for presset fra realpolitikkerne i partiet, erklærte seg sterkt imot ikke-intervensjonen, var engasjerte i det humanitære hjelpearbeidet for Spania og i visse tilfeller også uttrykte støtte til de friville. Dette kan også ha bidratt til at DNA klarte å holde på medlemmer som var uenige i regjeringens politikk overfor Spania.

Oppsummering

NKPs støttearbeid til Spania var den største og mest vellykkede antikrigskampanjen til NKP i hele mellomkrigstiden. Selv om partiet ikke fikk økt tilslutning i form av medlemstall, var det under denne kampanjen at NKP oppnådde den høyeste graden av aktivitet og engasjement fra egne medlemmer, hvor det ble oppnådd størst konkrete resultater i form av materiell støtte til Spania og hvor NKP hadde størst gjennomslagskraft for sine paroler. Mens NKPs antikrigskampanjer tidligere ble møtt med likegyldighet, passivitet og i verste fall motstand på distrikts- og lokalnivå i partiet, var nå hele partiet aktivt engasjert i kampanjen for Spania. Kommunistene landet over deltok aktivt i de lokale Spaniakomiteene og i fagforeningene for å samle inn midler til humanitærhjelp og fremme NKPs Spania-politikk. NKP sto for et syn på ikke-intervensjonspolitikken som var mer i samsvar med fagbevegelsen og Spaniakomiteen enn det DNA gjorde. I en lang rekke fagorganisasjoner ble det vedtatt resolusjoner som var helt i samsvar med NKPs retorikk. Når det gjelder resultatene av antikrigsarbeidet i form av konkrete materielle ytelser var Spania-kampanjen uten tvil den største kommunistene hadde. Kommunistene utgjorde en aktiv del av den brede solidaritetsbevegelsen med Spania og bidro til de store innsamlingsaksjonene. De gikk dessuten enda lengre ved å trosse ikke-intervensjonsavtalen og organisere norske frivilliges reiser for å kjempe på republikkens side i borgerkrigen.

På tross av den store innsatsen til både den norske og den internasjonale arbeiderbevegelsen lyktes det ikke å stoppe nasjonalistenes fremtog i Spania. Og samtidig med at stillingen i Spania så stadig mørkere ut pågikk det også svært dystre begivenheter ellers i Europa, hvor land etter land falt til fasciststatene og utsiktene til krig ble stadig større.

Kapittel 7: ”Verg landet mot fascismen”

I andre halvdel av 1930-årene ble situasjonen i Europa stadig dystre. Hitler brøt med Versailles-traktaten, gjeninnførte verneplikten i 1935, satte i gang en storstilt militær opprustning og lot tyske tropper marsjere inn i det demilitariserte Rhinland i 1936. Storbritannia og Frankrike inntok en forsonlig holdning overfor fasciststatene i håp om en storkrig kunne unngås om Hitler og Mussolini fikk sine krav oppfylt. De godtok dermed Tysklands og Italias støtte til Franco, lot Tyskland annektere Østerrike og var selv med på å forhandle frem Tsjekkoslovakias overgivelse av Sudetenland til Tyskland. Sovjetunionen og Komintern advarte helt fra 1936 at denne strategien ikke ville fungere. Jo mer fasciststatene fikk, jo grådigere ville de bli. Kommunistene mente at den eneste måten man kunne stoppe fasciststatene var ved å bygge opp et kollektivt sikkerhetsnett som gjennom sin overmakt kunne avskrekke fasciststatenes aggresjon.

I løpet av disse årene foregikk det betydelige omslag i NKP. I tråd med folkefrontpolitikken og den kollektive sikkerhetspolitikken gikk NKP inn for å forsvare Norges selvstendighet og demokrati mot fascismen. Kommunistene tok til seg en patriotisk språkbruk og foretok endringer i stillingen til norsk utenrikspolitikk og militærpolitikk. NKP ble det eneste partiet som gikk inn for at Norge skulle bryte nøytralitetspolitikken og gå inn for en aktiv linje ved å støtte opp om Sovjetunionens kollektive sikkerhetspolitikk og arbeide for opprettelsen av et nordisk forsvarsforbund mot Tyskland. I dette kapitlet vil jeg undersøke NKPs analyser av den internasjonale situasjonen og dets stilling til norsk utenrikspolitikk, samt redegjøre for endringene som fant sted i partiet fra 1936 frem til august 1939.

NKPs og DNAs landsmøter i 1936

Både NKP og DNA avholdt landsmøte våren 1936. Akkurat som ved de to forrige landsmøtene, stod krigsfaren svært sentralt også på NKPs 5. landsmøte i april 1936. Måneden før NKPs landsmøte hadde EKKI behandlet situasjonen i Norge og NKPs oppgaver fremover. Om krigsfaren ble det sagt at partiet måtte arbeide for å påvirke DNA-regjeringens utenrikspolitikk ved å kreve et tett samarbeid med Sovjetunionen i dets fredsbestrebelse. NKP måtte også kritisere det nordiske samarbeidet mellom de skandinaviske landene og Finland ettersom den reaksjonære finske regjeringen ville bruke dette samarbeidet til å arbeide for en tilnærming mellom de skandinaviske landene og Tyskland.³²⁵ På NKPs landsmøte ble det erklært at begivenhetene siden Kominterns 7. verdenskongress bekreftet riktighetene av kommunistenes paroler, særlig at fascisme førte til krig. Det ble henvist til Italias krig i Etiopia, Japans ”provokasjoner” og fremfor alt Tysklands ”feberaktige krigsforberedelser”, som klare tegn på at

³²⁵ F.495, o.20, d.440, l.19: Resolusjon om det norske spørsmål i EKKIs sekretariat, 20.03.36.

de fascistiske statene drev verden mot en ny krig, enda blodigere og mer ødeleggende enn den forrige.³²⁶ Med bakgrunn i denne alvorlige internasjonale situasjonen vedtok landsmøtet en resolusjon som var helt i tråd med resolusjonen fra EKKI:

Norges kommunistiske parti krever av regjeringen, at den i den nuværende alvorlige internasjonale situasjon med den stadig voksende krigsfare, tar skritt til et nært samarbeide med Sovjet-Unionens regjering i kampen for freden. Den hittidige forsonlige og delvis vennskapelige holdning overfor den tyske fascisme og den hvit-finske bøddelregjering er verken i landets eller den norske arbeiderklasses interesse.³²⁷

På DNAs landsmøte i 1936 ble det foretatt store endringer av partiets utenrikspolitikk og forsvarspolitikk. DNA hadde alltid vært et sterkt antimilitaristisk parti og stod konsekvent for en avrustningspolitikk, men flertallet på landsmøtet gikk nå inn for å revidere dette standpunktet. Tranmæl, som representerte flertallet, sa at DNA måtte anerkjenne den alvorlige internasjonale situasjonen og utsette avrustningen. Partiet skulle nå gå inn for et vaktvern som ikke bare skulle ha politimeslige oppgaver, men også forsvare Norges nøytralitet. Landsmøtet vedtok også en endring i stillingen til Folkeforbundet. Utenriksminister Koht var en av de mer skeptiske til DNAs nye kurs. Han ønsket at Norge skulle føre en streng nøytralitetspolitikk, var fortsatt for nedrustning og ville ikke at Folkeforbundet skulle gå inn for militære sanksjoner. På grunn av stemningen blant flertallet på landsmøtet godtok Koht vedtaket om at Folkeforbundet skulle ”forebygge krig og løse mellomfolkelige tvister med megling og voldgift”. Men i praksis fikk Koht det likevel som han ønsket, da nøytralitet forble hovedlinjen i regjeringens utenrikspolitikk.³²⁸

Verdenssamlingen for fred

På sommeren i 1936 ble det tatt enda et internasjonalt antikrigsinitiativ. Denne gangen var det ikke kommunistene som stod bak, men den borgerlige politikeren Robert Cecil og Pierre Cot, en fransk politiker som tilhørte det Radikale partiet og som var stor tilhenger av folkefronten. Cecil og Cot etablerte ”Rassemblement Universel pour la Paix” (kjent i Norge som R.U.P. eller Verdenssamlingen for fred) i september 1935 som en reaksjon på Italias invasjon av Etiopia. Målet til sammenslutningen var å påvirke folkeopinionen internasjonalt og arbeide for å fremme Folkeforbundets fredsbevarende arbeid. Sammenslutningen ville også favne svært bredt politisk og inkluderte alt fra konservative til kommunister.³²⁹

Komintern ga sin tilslutning til Verdenssamlingen for fred og den 2. juni 1936 trykte *Arbeideren* en oppfordring om å delta på den forestående kongressen. Dette oppropet var underskrevet av en

³²⁶ F.495, o.178, d.168, l.4: Resolusjon vedtatt på NKPs 5. landsmøte.

³²⁷ F.495, o.178, d.168, l.13: Resolusjon vedtatt på NKPs 5. landsmøte.

³²⁸ Pryser 1988: s. 70-72. Sitat fra s. 72.

³²⁹ International Institute of Social History: <http://www.iisg.nl/archives/en/files/r/10767176.php> . Konsultert 18.02.08

rekke fremtredende personer, deriblant den spanske republikkens president, Manuel Azaña Díaz, statsminister Milan Hodza fra Tsjekkoslovakia, den tidligere franske statsminister Eduard Herriot, formannen av SAI Louis de Brockere, det franske sosialistpartiets formann Paul Faure, Marcel Cachin fra det franske kommunistpartiet, lederne av både Frankrikes og Sovjetunionens faglige landsorganisasjoner og Romain Rolland fra Verdenskomiteen mot krig og fascisme. I oppropet ble det satt opp fire grunnsetninger som måtte tvinges gjennom for å sikre freden: Inngåtte avtalers ukrenkelighet, begrensning av opprustningen gjennom internasjonale avtaler og avskaffelse av profitt i rustningsindustrien, styrkelse av Folkeforbundet ved organisering av kollektiv sikkerhet og gjensidig hjelp for å forhindre krig eller bringe en krig til en rask avslutning og til slutt gjennomførelsen av effektive forholdsregler i Folkeforbundet som var egnet til å løse internasjonale tvister.³³⁰ Kommunistene støttet opp om programmet, men mente at disse fire punktene alene ikke var nok. Den største innvendingen gikk på at det også var nødvendig å klargjøre at kampen for fred måtte rettes mot de fascistiske stater. Det ble også presisert at for at denne bevegelsen skulle ha noen effekt måtte kongressen danne basis for en massebevegelse ”som stadig skal sette regjeringene i de kapitalistiske land og Folkeforbundet under et stadig trykk og tvinge dem til å gripe til effektive foranstaltninger imot hovedkrigsanstifterne.”³³¹

En lokal avdeling av RUP ble etablert i Norge i januar 1937. 162 organisasjoner ble innbudt til stiftelseskongressen hvorav 51 møtte. Av disse igjen hadde bare 14 organisasjoner mandat til å bli med i dannelsen. Dette inkluderte DNA, AUF, NKP, NKU og LO.³³² I de følgende månedene fikk den en stor tilslutning og hadde ifølge *Arbeideren* vekt internasjonal oppsikt med sine 57 tilsluttede organisasjoner som representerte 700.000 medlemmer. Kommunistene kritiserte likevel den norske avdelingen fordi de mente den var passiv. I løpet av det første året hadde den hatt svært liten aktivitet, med bare et par avholdte møter og noen få resolusjoner vedtatt. NKP oppfordret RUP til å begynne å jobbe, blant annet ved å danne lokale RUP komiteer og ved avholdelse av brede folkemøter.³³³

Den 23. juli 1938 arrangerte RUP en konferanse i Paris, med ca 1000 delegerte fra 30 land.³³⁴ Denne gangen deltok tre representanter fra Norge. Disse var Lise Lindbæk (den kjente korrespondenten for Dagbladet i Spania) som representerte den norske seksjonen av RUP, Nini Haslund Gleditsch fra Spaniakomiteen og Johan Strand Johansen fra NKP.³³⁵ På konferansen uttrykte mange representanter samme synspunkt om den internasjonale situasjonen som

³³⁰ *Arbeideren* 02.06.36: ”Kjemp for den udelte fred!”

³³¹ *Arbeideren* 15.06.36: ”Verdenskongressen og arbeiderklassen.”

³³² *Arbeideren* 22.01.37: ”Den norske avdeling av verdensamlingen for fred.”

³³³ *Arbeideren* 03.03.38: ”Hvor er R.U.P.?”

³³⁴ *Arbeideren* 22.07.38: ”Fredskongressen i Paris”

³³⁵ *Arbeideren* 20.07.38: ”Tre norske deltagere i Verdensaksjonskonferansen for freden.”

kommunistene. De demokratiske stormaktene ble kritisert for deres stilling i Spania-spørsmålet og for å ha svekket Folkeforbundet gjennom sin passivitet ovenfor fasciststatene. Det ble vedtatt resolusjoner både til støtte for Tsjekkoslovakia, som nå var truet av Tyskland, og for Spania og Kina. Om Spania ble det krevd uttrekning av alle utenlandske tropper samt en slutt på ikke-intervensjonspolitikken slik at den spanske regjeringen kunne få tilgang til forsyninger.³³⁶

På tross av RUPs massive tilslutning fikk den, i likhet med de kommunistiske initiativene, liten innvirkning på begivenhetene i Europa. Som ofte tidligere ble det vedtatt resolusjoner uten at de ble fulgt opp med noen handlinger som kunne endre den stadig mer alvorlige situasjonen som utviklet seg i Europa i løpet av 1938-39.

Kommunistenes advarsler mot "appeasement"-politikken

Kommunistene hadde i løpet av mellomkrigstiden fremmet mange forskjellige framtidsanskuelser om de internasjonale forhold og om hvordan den neste verdenskrigen kom til å bryte løs. Mange av disse antagelsene var feilaktige, men Kominterns analyser av den internasjonale situasjonen fra og med 1936, ga en svært treffende beskrivelse av hva som faktisk foregikk og hva som kom til å skje. Et eksempel på dette var Kominterns 1. mai opprop i 1936 hvor det ble sagt om Tyskland: "Den forbereder tilintetgjørelsen av Tsjekkoslovakiet som selvstendig stat, Østerrikes innlemmelse, besettelsen av Memel og Litauen i bestrebelsene for å innvikle Polen i krigen på sin side og skape opmarsjområdet til fremstøtet mot det store sovjetland." Om Japan ble det sagt at landet allerede var i krig mot Kina, men ønsket også å "tilrive sig Filippinene og Australia, mens den forbereder sig til den avgjørende kamp med De forente Stater og med Storbritannia om overherredømmet i Stillehavet og umiddelbart truer Sovjet-Unionens grenser."³³⁷

Også i Norge begynte kommunistene tidlig å advare mot en forsoningspolitikk overfor fasciststatene. Allerede i 1936 hadde det blitt påpekt at årsaken til at fascismen vant frem i Europa var "en rekke staters vaklende og nølende holdning når det gjaldt å stanse Mussolinis og Hitlers krigseventyr".³³⁸ Fra 1938 ble derimot advarslene trappet kraftig opp og særlig fra og med Tysklands innmarsj i Østerrike i mars erklærte kommunistene at å gi fascistene frie tøyler ville bety stadig nye fremstøt. Det var Storbritannia og Frankrike som fikk hovedskylden for situasjonen, da disse ikke tok handling mot fascistene. Ifølge kommunistene hadde Hitler aldri våget å sende tropper til Spania eller annektere Østerrike om de to stormaktene hadde truet med å intervenere. Men også de nordiske statene var medskyldige: "Det kan ikke sies at disse har øvet

³³⁶ Arbeideren 29.07.38: "Det er enda tid til å redde freden."

³³⁷ Arbeideren 30.04.36: "Arbeidere - foren dere! Kjemp for freden!"

³³⁸ Arbeideren 17.07.36: "Norge og krigen - Norge og fascismen. Nu må det bli slutt på den Koht-ske utenrikspolitikk!"

selv det mindste press på England og Frankrike for å få dem til å gjøre noe effektivt i fredens interesse.” Tysklands erobring av Østerrike gjorde faren for Danmark overhengende. Tyskland ville i alle fall ha Sør-Jylland, men sikkert også gjerne resten av landet, mente kommunistene.³³⁹

Fra sommeren 1938 var det Storbritannias statsminister Neville Chamberlain som ble utpekt som hovedsynderen blant de vestlige stormaktenes ”appeasement”-politikere. Nærmest hver dag ble Chamberlain kraftig kritisert i *Arbeideren*. Særlig kom kritikken til uttrykk over rollen han spilte overfor Tsjekkoslovakia, hvor han gikk inn for at landet skulle overgi Sudetenland til Tyskland for å oppnå fred. NKP var svært opptatt av situasjonen i Tsjekkoslovakia og arrangerte et møte i Folkets hus i Oslo den 21. september 1938, i anledning at den tsjekkoslaviske regjeringen hadde gitt etter for presset fra Frankrike og Storbritannia og gått med på at det skulle forhandles om landets skjebne.³⁴⁰ Da firemaktskonferansen i München, bestående av Storbritannia, Frankrike, Tyskland og Italia, trådte sammen den 29. september, advarte kommunistene igjen om faren for ettergiveness ovenfor fascistene:

Resultatet av denne konferanse - om det blir krig eller fred - avhenger av den stilling Chamberlain og Daladier inntar på konferansen. Hvis disse to, kraftig og utvetydig erklærer, at England og Frankrike nå er fullt beredt til sammen med Sovjet-Unionen, Tsjekkoslovakia, Romania og Jugoslavia å slå til hvis Tyskland våger å tende krigsbranden - altså bruker et språk som de fascistiske diktatorer forstår - da kan freden ennå reddes. Går de derimot med på nye sjakringer og de gjør nye innrømmelser på Tsjekkoslovakias bekostning, da kan freden *ikke* reddes. Da blir det krig.³⁴¹

München-forliket ble undertegnet den 29. september. Uten deltakelse fra den tsjekkoslaviske regjeringen bestemte stormaktene at Tsjekkoslovakia skulle avstå Sudetenland til Tyskland. Denne avtalen vakte naturlig nok stor forbitrelse i Tsjekkoslovakia, og kommunistene verden over fordømte også forliket. Den 11. oktober offentliggjorde *Arbeideren* ett fellesopprop undertegnet av lederne for 13 europeiske og nordamerikanske kommunistpartier, deriblant Egede-Nissen. Her ble München-forliket fordømt som ”en forbrytelse mot verdensfreden”. Det ble sagt at dette bare var det siste i en lang rekke svik fra de demokratiske stormaktene, som begynte med deres ”unnfallenhetspolitikk” som muliggjorde Italias invasjon av Etiopia, den ”kapitulasjonspolitik” som lot Tyskland besette det demilitariserte Rhinland og den ”forsmedelige politikk” Storbritannia og Frankrike førte overfor Spania gjennom ikke-intervensjonen. Storbritannia og Frankrike, og mer bestemt Chamberlain og Daladier, ble fordømt for å bare være interesserte i å sikre storkapitalens interesser og ikke folkets. Men også sosialdemokratiet fikk kritikk for deres manglende vilje til aksjonsenhet, en aksjonsenhet som kunne ha forhindret München-forliket.³⁴²

³³⁹ *Arbeideren* 14.03.38: Leder - ”Østerrike og vi.”

³⁴⁰ *Arbeideren* 22.09.38: ”’Norden må stille sig på Tsjekkoslovakias side’.”

³⁴¹ *Arbeideren* 29.09.38: Leder: ”Konferansen i dag.”

³⁴² *Arbeideren* 11.10.38: ”En forbrytelse er begått mot fredens og demokratiets sak.”

I Norge møtte München-forliket blandede reaksjoner. Den borgerlige pressen var i stor grad positiv, mens DNA og NKP var samstemte i sin harde kritikk. I dette spørsmålet sto de, interessant nok, sammen med Høyres parlamentariske leder og stortingspresident, Carl Joachim Hambro. Hambro uttrykte sterk kritikk mot Chamberlain og mente blant annet at han hadde ”bidratt mer enn noen annen til å bryte ned Folkeforbundets anseelse og fjerne enhver tillit til stormaktens gode vilje.” Videre erklærte Hambro München-forliket som ”en voldshandling uten sidestykke i den civiliserte historie”.³⁴³ Både *Arbeiderbladet* og *Arbeideren* roste Hambro for hans uttalelser. Da Hambro året etter også gikk hardt ut mot ideen om ett nytt München-forlik i forbindelse Danzig, gikk kommunistene til og med så langt som å si at i dette spørsmålet måtte ”kommunistenes og høyremannens hjerte banke i samme takt så sant man er *ærlige* nordmenn og oppriktige motstandere av at Europas små stater en etter en skal oppslukes av det brune nazirike.”³⁴⁴

Mot nøytralitet, for kollektiv sikkerhet

I midten av juli 1936 offentliggjorde *Arbeideren* en lang artikkel som kritiserte Kohts utenrikspolitikk. Artikkelen skildret fascistenes fremrykning i hele Europa skildret og det drøftet hva som var årsakene til dette. Svaret var enkelt: ”Det er en rekke staters vakkende og nølende holdning når det gjaldt å stanse Mussolinis og Hitlers krigsventyr, og mangelen på enhetlig optreden fra den internasjonale arbeiderklassens side i konsekvent kamp mot de fascistiske krigsanstiftere.” De skandinaviske regjeringene var absolutt medskyldige i dette. Kohts politikk, med ”hans åpne og fordekte agitasjon mot folkeforbundet, og hans vakkende og nølende holdning overfor den tyske fascisme”, svarte ikke, ifølge artikkelen, til den oppfatningen som hersket blant det norske folk.³⁴⁵ Det var et gjennomgående tema i kommunistenes kritikk, helt fra 1935 frem til ikke-angrepspakten mellom Sovjetunionen og Tyskland i 1939, at Norges nøytralitetspolitikk objektivt var bra for fascistene. At den tyske ledelsen faktisk var fornøyd ser også ut til å ha vært tilfellet. Ifølge historiker Egil Danielsen hilste tyskerne småstatenes nøytralitetserklæringer og avstandtagen fra Folkeforbundets sanksjonsforpliktelser, ”med dårlig skjult glede.”³⁴⁶

I motsetning til DNA-regjeringens nøytralitetspolitikk gikk NKP inn for kollektiv sikkerhet. NKPs politiske sekretær, Emil Løvlien, skrev i slutten av juli 1936 at den største trusselen mot

³⁴³ *Arbeiderbladet* 05.10.38: Leder – ”En ørefik.”

³⁴⁴ *Arbeideren* 19.08.39: Leder - ”Mot München-politikk.”

³⁴⁵ *Arbeideren* 17.07.36: ”Norge og krigen - Norge og fascismen. Nu må det bli slutt på den Koht-ske utenrikspolitikk!”

³⁴⁶ Danielsen 1964: s. 202.

Skandinavia var Tyskland. Måten å forsvare seg på var å sammensveise det arbeidende folk i Skandinavia, knuse den indre fascismen og tvinge de skandinaviske regjeringene til å føre en utenrikspolitikk i tråd med de demokratiske lands fredspolitikk, først og fremst Sovjetunionens. Det var også viktig å ta opp kampen mot den utbredte oppfatningen om at Norge kunne bli stående utenfor en ny krig. Overfor fascismen kunne ingen være nøytrale, det var objektivt det samme som å støtte den.³⁴⁷ To år senere var agitasjonen lik, men nå kunne kommunistene belegge sine argumenter enda mer som følge av de dystre begivenhetene i Europa. Under disse forhold var det ifølge kommunistene umulig for noen stat å være nøytral.

De fascistiske stater, og først og fremst Nazi-Tyskland, er en trussel mot hver eneste demokratiske stat i Europa og i første rekke mot de små stater Spania, Østerrike, Tsjekkoslovakia. Så er det Danmarks tur og - eller - Norges og Sveriges. Seier for fascismen over Tsjekkoslovakia idag, kan i morgen bety utslettelse av de nordiske land som selvstendige og frie stater.³⁴⁸

Den eneste redningen lå i den kollektive sikkerhet.

Nordisk Forsvarsforbund

NKP hadde agitert for kollektiv sikkerhet siden 1935, men i 1937 ble parolen supplert med ideen om å opprette et nordisk forsvarsforbund rettet mot Tyskland. Det var under en NKP-delegasjons møte med Komintern i Moskva at denne ideen ble tatt opp. I partidelegasjonens rapport til NKPs politbyrå sa Løvlien at et nordisk, eller skandinavisk som det også ble kalt, forsvarsforbund var nødvendig for å bekjempe den motløshet som rådde i de skandinaviske land som følge av Tysklands stadig økende press, særlig mot Danmark. Hver for seg var de skandinaviske land svake, men sammen kunne de bli en betydelig maktfaktor.³⁴⁹ Den nye parolen ble straks satt ut i praksis. På NKPs sentralkomitémøte 25.-27. juni 1937 ble følgende vedtatt under punktet om kampen mot krig og fascisme:

Den febrilske forberedelse til en ny krig, som med fasciststatene i spissen pågår, og den trussel mot de skandinaviske lands frihet og uavhengighet som Hitler-Tysklands aggressivitet i Norden innebærer, gjør det uomgjengelig nødvendig å skape et *skandinavisk forsvarsforbund* mot de fascistiske angrep. (...) Det norske folks interesse krever en utenrikspolitikk med aktiv deltagelse i kampen om å opprettholde freden, for den kollektive sikkerhet, for samarbeide med Sovjetunionen og de demokratiske stater i Folkeforbundet mot den fascistiske aggressivitet.³⁵⁰

I tillegg til å agitere for det nordiske forsvarsforbundet i sin presse og på sine møter, tok kommunistene det også opp i fagforeningene. I et av disse tilfellene, på årsmøtet til samorganisasjonen i Oslo og Akershus i 1938, førte det til en debatt mellom NKP og DNA. Det var flere kommunister tilstedet på dette årsmøtet, blant annet Halvor Sørum, Emil Løvlien og Ottar Lie. Løvlien fremla forslaget om det nordiske forsvarsforbundet som ble oversendt LOs

³⁴⁷ Arbeideren 31.07.36: "Krigen som truer."

³⁴⁸ Arbeideren 09.09.38: Leder - "'Nøitralitet' i fascismens interesse."

³⁴⁹ F.495, o.178, d.174, l.127 og 128: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 01.06.37.

³⁵⁰ F.495, o.178, d.173, l. 60: Forslag til beslutninger, sentralkomitéplenum 25.-27. juni 1937.

sekretariat med henstilling om at den skulle taes opp i den nordiske samarbeidskomité.³⁵¹

Arbeiderbladet gikk straks til angrep. Først ble en artikkel som hadde blitt trykt i flere av de danske sosialdemokratiske avisene gjengitt. I denne ble ideen om et nordisk forsvarsforbund latterliggjort. Det ble sagt at det var ”beklagelige utslag av nervøsitet” som fikk folk til å snakke om at Danmark kunne komme til å dele Østerrikes skjebne. Man måtte avvise tanken om at tyske makthavere ville inndra dansk land med dansk befolkning i Tyskland. Tiden krevde at man måtte avholde seg fra ”overdrivelser i utenrikspolitiske spørsmål.” Kommunistenes parole om nordisk forsvarsforbund ble stemplet som ”(d)et groveste spekulasjonsforsøk” som ”svulmer av forloren nasjonalisme”.³⁵² Dagen etter fulgte Tranmæl opp med en egen kritisk lederartikkel hvor han erklærte kommunistenes parole om et nordisk forsvarsforbund i samband med Sovjetunionen som ”lettsindig og ansvarsløs”.³⁵³

Kommunistene påpekte ofte motsigelsene som rådde innad i DNA. Mens flere fremtredende DNA-politikere erklærte at Norge ikke kunne holde seg nøytrale og at det måtte bygges kollektiv sikkerhet mot fascismen, førte DNA-regjeringen den samme, strenge nøytralitetspolitikken. På et stort antikrigsmøte på Youngstorget i midten av september 1938 holdt LO-leder og sentralstyremedlem i DNA, Olav Hindahl, en tale hvor han erklærte at det i kampen mot krigsfare og fascismen ikke var nok å bare vedta resolusjoner, det måtte handling til. Blant det som måtte gjøres var å ”resolutt organisere den kollektive sikkerhet for å gi vår civilisasjon et sikkert grunnlag.” Men Hindahl sa den kollektive sikkerhet måtte bygges gjennom Folkeforbundet og mente at oppbygningen av kollektiv sikkerhet som fant sted utenfor Folkeforbundet, en tydelig referanse til Sovjetunionens avtaler med Frankrike og Tsjekkoslovakia og forhandlingene med Storbritannia, ville føre til ”stormakts- og imperialistisk politikk i en uhyggelig grad”.³⁵⁴ Kommunistene sa seg enige med Hindahl om viktigheten av å arbeide for den kollektive sikkerhet gjennom Folkeforbundet, men kritiserte han for at det bare var løst snakk uten noen reelle hensikter om å endre politikken.

Hindahl uttalte på møtet igår med stor kraft, at ingen kan være nøytrale i denne situasjonen og videre sa han, at utenfor Folkeforbundet betyr de små stater intet som helst. Men hvorledes kan da Det norske arbeiderpartis centralstyre tolerere at regjeringen med hr. Koht i spissen fører en politikk som går på ’nøytralitet’ og undergraving av Folkeforbundet som et virksomt middel i fredens tjeneste?³⁵⁵

Kommunistene hadde helt rett i at den norske regjeringen ikke planla å endre sin stilling. I Stortinget var det bred enighet om nøytraliteten. Etter at debatten i Stortinget om Norges stilling i den internasjonale situasjonen hadde pågått over flere måneder, ble det til slutt enstemmig vedtatt

³⁵¹ Arbeideren 28.03.38: ”Samorganisasjonens årsmøte i helgen. Kampen mot fascismen og krigen i forgrunnen”

³⁵² Arbeiderbladet 28.03.38: ”Nordisk forsvarsforbund avvises bestemt i Danmark.”

³⁵³ Arbeiderbladet 29.03.38: Leder – ”Forsvarsforbund.”

³⁵⁴ Arbeiderbladet 16.09.38: ”Slippes det store ragnarokk løs eller får freden en kort galgenfrist?”

³⁵⁵ Arbeideren 16.09.38: ”Hva er vår stilling?”

en nøytralitetserklæring den 31. mai 1938. Erklæring lød: ”I tilslutning til trontalens uttalelse at det ’alltid må være en oppgave for norsk politikk å holde landet utenfor krigerske forviklinger’, fastholder Stortinget landets rett til å iakttå en hel og ubetinget nøytralitet i enhver krig som det selv ikke godkjenner som nogen folkeforbundsaksjon.”³⁵⁶

Endring i synet på militæret 1936-1937

Etter å ha holdt fast ved samme stilling i militærspørsmålet helt fra partiets opprettelse i november 1923, forekom det endringer ved overgangen til folkefrontlinjen. Det ble fortsatt sagt at kommunistene var imot ”enhver bevilgning til militærvesenet så lenge det er i det reaksjonære borgerskaps hender”. Men i motsetning til tidligere hvor det ble sagt at hæren *alltid* ville være i borgerskapets hender, så lenge kapitalismen eksisterte, ble det nå sagt at hovedproblemet var at hæren sto under ledelse av reaksjonære og fascistiske offiserer. Man måtte dermed ikke bekjempe militærvesenet i sin helhet, men renske ut disse reaksjonære og fascistiske offiserene og gjennomføre en demokratisering av hæren.³⁵⁷

På et politbyråmøte den 8. januar 1937 ble partiets stilling til militærbudsjettet diskutert. Her uttrykte Henry W. Kristiansen: ”Vi er for en arme, en sterk arme, men det må være en folkets arme, bestående av og ledet av folkets sønner, som vil forsvare landets uavhengighet og demokrati mot fascistiske anfall. Derfor må parolen om demokratisering komme sterkt i forgrunnen.”³⁵⁸ Endringen i militærspørsmålet var i tråd med Kominterns politikk, noe som blant annet kan ses av Ottar Lies bemerkning om at man etter beslutningene fra Kominterns 7. verdenskongress og foredragene som var holdt der skulle kunne komme frem til et ”riktig” standpunkt i saken. I NKPs ledelse var det enighet om Kominterns linje, men Emil Løvlien mente at det nok ville ”koste meget arbeide å få snudd stemningen i hele arbeiderbevegelsen.” Den norske arbeiderbevegelsen var fortsatt pasifistisk innstilt og sterkt antimilitaristisk og det ville dermed bli vanskelig for NKP å få gjennomslag for sin mer positive holdning til militæret.³⁵⁹ NKPs nye syn i militærspørsmålet ble formelt vedtatt på NKPs sentralkomitéplenium 25.-27. juni 1937, hvor det ble erklært at:

N.K.P. (vil) i samarbeide med hele det arbeidende folk arbeide for å sikre hær og flåte som maktfaktor på demokratiets side ved at alle fascistiske offiserer fjernes og erstattes med offiserer utgått fra det brede arbeidende folks rekker. Norges kommunistiske parti vender sig mot oprustning og krever bevilgningene anvendt til virksomme beskyttelsesforholdsregler for civilbefolkningen, til bedring av soldatenes vilkår, istedenfor som nu i stor utstrekning til unyttige og reaksjonære offiserers lønninger. Militærbudgettets utgifter må bæres ved direkte beskatning av kapitalistklassen.³⁶⁰

³⁵⁶ Innstilling fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomité om Norges nøytralitet (inst. S. nr. 174) s. 1363-1373. *Stortingstidende 1938, Oslo 1938.*

³⁵⁷ Arbeideren 10.02.36: ”Folkefrontpolitikken patriotisme’.”

³⁵⁸ F.495, o.178, d.174, l.9: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 08.01.37.

³⁵⁹ F.495, o.178, d.174, l.10: Protokoll fra NKPs politbyråmøte 08.01.37.

³⁶⁰ F.495, o.178, d.173, l.60: Forslag til beslutninger til NKPs sentralkomitéplenium, 25.-27. juni 1937.

I sin presse begrunnet NKP sitt nye syn med trusselen fra fascismen og med lærdommene fra Spania. Spania viste at våpnene spilte en avgjørende rolle i kampen mellom demokratiet og fascismen. "Det gamle nihilistiske standpunkt" kunne ikke opprettholdes i en tid da fascismen truet med å "rasere demokratiets siste festninger og å tenne verden i brand." Det norske folket måtte gjøres i stand til kunne å militært forsvare "sin frihet og sitt demokrati".³⁶¹ Men selv om kommunistene nå hadde en mer positiv innstilling til hæren gikk de imot DNAs og de borgerlige partienes opprustningsplaner, da disse ikke inkluderte en demokratisering av hæren, med utrenskning av fascistiske elementer og rekruttering av befall fra de bredere lagene av folket. En opprustning uten disse faktorene kunne bidra til at hæren ville bli en støttespiller for fascismen og kunne true Sovjetunionen. Kommunistene krevde også en endring i norsk utenrikspolitikk for å kunne støtte økte bevilgninger til militæret, ved at landet gikk vekk fra nøytralitetspolitikken og over til kollektiv sikkerhet.³⁶²

NKPs patriotisme

Under ultravenstreperioden hadde kommunistene forkastet nasjonalismen og stemplet den som et redskap for borgerskapet. I løpet av folkefrontperioden, derimot, gikk kommunistene over til å erklære seg selv og arbeiderklassen i sin helhet som nasjonens fremste forsvarere. NKPs patriotisme kom både til uttrykk gjennom partiets agitasjon og at det gikk inn for arbeiderklassens deltakelse i 17. maifeiringen. På NKPs sentralkomitémøte 4.-5. februar 1939 uttrykte Henry W. Kristiansen kommunistenes patriotisme i nasjonalromantiske ordelag:

Arbeiderklassen er bæreren av det norske folks tradisjoner fra 1814, fra 1905 og fra hele vår nasjonale frigjøringsperiode. Arbeiderklassen må derfor rive ut av hendene på det reaksjonære borgerskap og fascistene deres demagogiske og forbryterske utnyttelse av vårt folks historie og tradisjoner. Det er ikke de reaksjonære og fascistiske elementer som kommer til å forsvare dette land når det røyner på, men arbeiderklassen i spissen for hele folket. Arbeiderklassen vil verge Bjørnsons, Ibsens, Frithjof Nansens, Roald Amundsens Norge mot de bøddler som i likhet med i andre land vil knuse vår frihet og kultur. 17. mai vil vi gjøre til folkets frihetsdag slik som den var ment å være.³⁶³

Ut i fra mine kilder har det ikke fremkommet hvilken stilling NKPs distriktsledelser og medlemsmasse inntok til partiets nye paroler i forhold til nasjonalismen, militærpolitikken og utenrikspolitikken i disse årene. Ettersom eventuell motstand eller misnøye mot parolene høyst sannsynlig ville bli ført opp i rapporter internt i NKP eller i rapporter til Komintern, tyder fraværet av noen slik beskrivelse at parolene gikk igjennom på de fleste steder. I sin hovedoppgave om kommunistenes antikrigsarbeid i Trøndelag viser Sverre Krogstad også at ledelsen i Trondheim, som var et av NKPs sterkeste støttepunkter, var helt på linje med NKPs

³⁶¹ Arbeideren 30.04.37: "Nordisk forsvars- og utenrikspolitikk."

³⁶² Arbeideren 19.02.37: Leder - "Landets forsvar." og 30.04.37: "Nordisk forsvars- og utenrikspolitikk."

³⁶³ Kristiansen, Henry W.: *Verg landet mot fascismen. Sammentrengt referat av Henry W. Kristiansens foredrag på Norges kommunistiske partis sentralkomites møte 4.-5. febr. 1939. Oslo 1939. s. 21-22.*

sentrale ledelse i disse spørsmålene.³⁶⁴

Folkefrontens og den kollektive sikkerhetspolitikens endelikt

Fra begynnelsen av 1939 ble utviklingen i Europa stadig dystre. I slutten av februar anerkjente både Storbritannia og Frankrike Franco-Spania.³⁶⁵ I midten av mars brøt Tyskland sine løfter fra München-forliket og erobret resten av Tsjekkoslovakia. I *Arbeideren* ble det bemerket at det var nettopp dette kommunistene hadde advart ville skje, allerede før München-forliket var signert.³⁶⁶ Dette ble igjen tett etterfulgt av Italias invasjon av Albania i april.³⁶⁷ Etter München-forliket var ikke Sovjetunionen villig til å ta sjansen på å akseptere flere løse avtaler med Frankrike og Storbritannia. Da det begynte å bli virkelig klart at forhandlingene med vestmaktene om en forsvarsallianse mot Tyskland ikke førte noen vei, gikk den sovjetiske ledelsen inn for forhandlinger med Tyskland.³⁶⁸ Disse forhandlingene kulminerte i Sovjetunionens undertegnelse av en ikke-angrepspakt med Tyskland den 23. august 1939.

Inngåelsen av ikke-angrepspakten og utbruddet av andre verdenskrig i Europa den 1. september 1939 skapte forvirring blant kommunistene. Den 5. september skrev Kominterns leder Georgi Dimitrov til ledelsen i det sovjetiske kommunistpartiet at EKKI hadde store problemer med å formulere oppgavene til kommunistpartiene i den nye internasjonale situasjonen. To dager senere, i et møte med blant annet Stalin og Molotov, ble den drastiske helomvendingen i Kominterns politikk bestemt. Ifølge Dimitrov erklærte Stalin at krigen som hadde brutt ut var en krig mellom to blokker av imperialistiske land som kjempet om en omfordeling av jorda. Det var ikke lengre noen kamp mellom demokrati og fascisme og Stalin krevde at parolen om Folkefronten skulle strykes. Stalins direktiver ble vedtatt av EKKIs sekretariat den 9. september og utsendt til kommunistpartiene. Her ble det sagt at kommunistene måtte avsløre krigens imperialistiske karakter og arbeide for at arbeiderklassen ikke støttet opp om noen av de krigførende landene. Partiene skulle stoppe sin agitasjon mot fascismen og skulle ikke lengre trekke noen ideologiske skiller mellom de fascistiske landene og de borgerlige demokratiene. Bruken av begrepet "fascistisk" om Tyskland forsvant fra Kominterns publikasjoner og truslene fra den franske og britiske imperialismen kom i forgrunnen for kommunistenes agitasjon. Den tidligere taktikken fra folkefront om enhet både ovenfra og nedenfra mot fascismen ble erstattet med bare en enhetsfront nedenfra mot krigen, i opposisjon til borgerskapet og deres sosialistiske "lakeier".³⁶⁹ Med dette gikk kommunistpartiene i stor grad tilbake til ultravenstrelinjen og holdt seg til den frem til

³⁶⁴ Krogstad 1975: s. 35 og 38-40.

³⁶⁵ *Arbeideren* 28.02.39: "Førræderiet fullbrakt(.) England og Frankrike har anerkjent Franco."

³⁶⁶ *Arbeideren* 16.03.39: "Hitlers tropper hærtok i går Mähren og Böhmen." og "Etter Tsjekko-Slovakia--?"

³⁶⁷ *Arbeideren* 08.04.39: "Italia iverksetter overfall på Albania."

³⁶⁸ Roberts 1995: s.86.

³⁶⁹ McDermott og Agnew 1996: s. 193-194.

Tysklands invasjon av Sovjetunionen den 22. juni 1941.

Oppsummering

Kommunistene var tidlig ute med å advare mot konsekvensene av ”appeasement”-politikken og ga allerede fra 1936 et treffende bilde av hva ettergivenhet overfor fasciststatene ville føre til. Kommunistene mente den eneste løsningen lå i oppbygningen av kollektiv sikkerhet, hvor Sovjetunionens og de vestlige demokratienes overmakt ville avskrekke fasciststatene fra å gå til krig. NKPs antikrigspolitikk i årene 1936 til 1939 fulgte tett opp om Kominterns føringer og de mest sentrale spørsmålene ble som regel drøftet i Moskva før det ble gjort noe vedtak i Norge. Resolusjonene fra NKPs landsmøte i 1936, om krigsfaren, de internasjonale forhold og norsk utenrikspolitikk, lå nært opp til retningslinjene Komintern hadde lagt opp til i forkant. Også NKPs stilling til militæret og ideen om et nordisk forsvarsforbund hadde blitt diskutert i Moskva før de ble vedtatt noe i Norge. Ut ifra referatene fra NKPs møter ser det ut til at de sentrale lederne i partiet var enige i Kominterns paroler, og selv om det ikke fremkommer helt klart hvordan parolene ble mottatt på distriktsnivå og av medlemsmassen er det lite som tyder på at det var noen sterk misnøye.

Kommunistene forsøkte å ta opp en del av sine paroler i fagorganisasjonene, blant annet parolen om et nordisk forsvarsforbund. Stadig flere ble enige om at nøytralitet ikke var noen garanti for Norges selvstendighet og at det måtte bygges kollektiv sikkerhet mot fasciststatene, men det var få som var enige med kommunistene i at den norske regjeringen selv skulle ta initiativet ved å aktivt arbeide for kollektiv sikkerhet i Folkeforbundet, samarbeide med Sovjetunionen og gå inn for et nordisk forsvarsforbund. Mens NKP stod på linje med store deler av arbeiderbevegelsen i sitt arbeid for Spania og fikk igjennom mange av sine paroler i fagforeningene i den forbindelse, klarte ikke partiet å få noen større oppslutning om sin militærpolitikk eller utenrikspolitikk.

Kapittel 8: Konklusjon

I løpet av denne oppgaven har jeg gitt en oversikt over NKPs antikrigsarbeid fra partiets stiftelse og frem til den tysk-sovjetiske ikke-angrepspakten. I dette kapittelet vil jeg oppsummere de viktigste punktene i NKPs analyser om krigen og besvare problemstillingene nevnt innledningsvis i oppgaven.

Krigens årsaker: Imperialismen og fascismen

NKP erklærte allerede på sin stiftelseskongress sitt grunnleggende syn på krigens årsaker, basert på marxist-leninistiske teorier, nemlig at kapitalismen i sin siste fase uunngåelig ville lede til krig. Som vi har sett i redegjørelsene i de foregående kapitler beholdt partiet dette grunnsynet under hele perioden og baserte sin agitasjon på disse teoriene. Om krigen i Kina ble det stadig poengtert at det var en imperialistisk krig hvor stormaktene kjempet om å sikre seg så store deler av Kina – et av de siste uerobrede markedene i verden – som mulig. Videre ble det advart at nettopp fordi imperialistmaktene her kappet seg imellom kunne krigen i Kina raskt utvikle seg til å bli en ny verdenskrig. Imperialistenes krigsplaner mot Sovjetunionen, derimot, hadde flere formål enn å bare erobre landets ressurser og markeder. Denne krigen var også ett ledd i klassekampen. Som en arbeiderstat var Sovjetunionen en fiende for alle kapitalistiske stater og utgjorde en konstant trussel som et sosialistisk fyrtårn for arbeidere og undertrykte verden over. Ved å angripe Sovjetunionen kunne kapitalistene lettere undertrykke arbeiderklassen i sine egne land og utsette mulighetene for revolusjon.

Ved overgangen til folkefrontpolitikken forble det teoretiske grunnlaget om krigens årsaker formelt uendret. Men i realiteten forekom det en grunnleggende endring ved at det nå ble hevdet at krigen *kunne* forhindres, selv under kapitalismen. Nå var det nemlig fascismen, som et redskap for de mest reaksjonære og brutale elementene blant borgerskapet, som utgjorde hovedtrusselen. Det reaksjonære borgerskapet brukte fascismens antikapitalistiske, antiparlamentariske og nasjonalistiske retorikk for å lokke de misfornøyde brede lag av småborgerskapet og arbeiderne vekk fra den sosialistiske revolusjonens side, og dets brutale voldsdiktatur for å holde arbeiderklassen nede og dermed lette veien for deres imperialistiske kriger. Sammenkoblingen av fascisme med krig ble påpekt tidlig av NKP, og kom frem både i kampanjen mot Lappobevegelsen i Finland i 1930 og i forbindelse med Grønlandssaken i 1931 og 1932. Det var likevel først etter nazistenes maktovertagelse i Tyskland at kommunistene virkelig begynte å sette fokus på denne forbindelsen.

Ettersom det var de mest reaksjonære og aggressive elementene av borgerskapet som hersket i

Tyskland og de andre fascistiske landene, var det disse som nå ble utpekt som krigsbrannstifterne, og ikke kapitalismen i sin helhet. De borgerligdemokratiske landene følte seg truet av de fascistiske statene og ønsket å unngå krig. Men også i disse landene var det fascistiske og reaksjonære kapitalister og kommunistene måtte derfor skape brede folkefronter med sosialdemokratene og småborgerskapet for å holde disse kreftene i sjakk. Folkefrontene måtte også øve press på sine regjeringer om å inngå i den kollektive sikkerhetspolitikken med Sovjetunionen for å demme opp for fasciststatenes ekspansjonsplaner.

I løpet av perioden denne oppgaven dekker kan det dermed sies at kommunistene gikk over fra et fatalistisk syn på krigen – at den var uunngåelig og at den eneste løsningen lå i å gjøre den om til en revolusjonær borgerkrig når den brøt ut – til et mer nyansert syn under folkefrontperioden hvor det ble sagt at krigen kunne forhindres om folket i de borgerligdemokratiske landene ble mobilisert til kamp mot fascismen og for den kollektive sikkerhetspolitikken.

Sosialdemokratiet og krigen

Forholdet til sosialdemokratiet var sentralt i kommunistenes stilling til krigen. En av hovedårsakene til at kommunistene brøt med sosialdemokratiet i utgangspunktet var på grunn av sosialdemokratenes avgjørelse om å støtte opp om sine nasjonale regjeringer under den første verdenskrig. Ifølge kommunistene stod sosialdemokratene for den samme linjen også i mellomkrigstiden og ville svikte igjen ved neste krig. En kamp mot krigen innebar dermed også en kamp mot sosialdemokratene. I Norge kritiserte NKP DNA for dets pasifistiske paroler om nedrustning og nøytralitet. Pasifisme og nedrustning ble bevisst brukt av imperialistmaktene for å dekke over de faktiske rustningene og krigsforberedelsene som fant sted. Parolen om nøytralitet var også farlig fordi den skapte illusjoner om at Norge kunne holdes utenfor en kommende krig, noe kommunistene mente var umulig.

NKPs kritikk av sosialdemokratiet ble ytterligere skjerpet ved overgangen til ultravenstrelinjen. DNA, nå betegnet som ”sosialfascistisk”, ble beskyldt for å *bevisst* delta i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen. Gjennom sine pasifistiske paroler nærte de illusjoner blant arbeiderne som ville gjøre dem ute av stand til å reagere når krigen kom. Ved å bekjempe kommunistene, for eksempel i fagforeningene, lettet de veien for fascismens fremvekst i Norge, som igjen la grunnlaget for krigen mot Sovjetunionen. Dette synet vedvarte også i 1932 og 1933, ettersom både samarbeidet NKP opprettet med krefter innen DNA i forbindelse med Amsterdam-kongressen og NKP-ledelsens henvendelser om samarbeid med DNA i 1933, i større grad var taktiske manøvre for å trekke over

sosialdemokratiske arbeidere til NKP, enn ærlige forsøk på samarbeid.

Ved overgangen til folkefrontperioden forekom det derimot en drastisk. Fra å ha blitt fremstilt som sosialfascister som aktivt jobbet med å dra Norge med i en krig, ble sosialdemokratene nå ansett som potensielle allierte i kampen mot både fascisme og krig. NKP sendte stadige henvendelser til DNA om å inngå i enhetsfront og oppfordret partiet til å stille seg i spissen for antikrigsaksjoner- og kampanjer. Men selv om kommunistene ikke lengre beskyldte sosialdemokratene for å bevisst forberede til krig, betydde det ikke at de opphørte med sin kritikk. NKP var særlig kritiske til DNA-regjeringens nøytralitetspolitikk som det mente objektivt lettet veien for fasciststatenes ekspansjon ved at landene sto isolerte istedenfor å samle seg mot fascismen. Men istedenfor å angripe sosialdemokratiet som en fiende skulle kommunistene nå samarbeide med venstreinnstilte arbeidere innen DNA og fagbevegelsen for å presse DNA-regjeringen i en positiv retning. Denne strategien kom særlig til uttrykk under kampanjen for Spania.

Norges internasjonale rolle

Kommunistenes syn på Norges internasjonale rolle utviklet seg i perioden 1923-1939 gjennom tre faser. I NKPs første år ble Norge fremstilt som en vasallstat for de imperialistiske stormaktene, først og fremst Storbritannia, og det var disse som bestemte om landet ville bli trukket med i en krig. Norge, på grunn av sin geografiske beliggenhet, ville bli brukt som et oppmarsjrområde for de imperialistiske stormaktene i krigen mot Sovjetunionen.

Fra 1927 endret dette synet seg. Fra å bli betraktet som en vasallstat ble Norge i stadig større grad fremstilt som en selvstendig aktør. NKP begynte på denne tiden å fremheve norske kapitalisters *egne* interesser i krigen mot Kina og i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen. Den norske handelsflåten store interesser i Kina ble klart fremhevet og det ble hevdet at handelsflåten og den kjemiske industri også ville delta i krigen mot Sovjetunionen. I løpet av 1929 og 1930 ble Norges rolle som en selvstendig aktør ytterligere fremhevet. Akkurat som kapitalistene i alle andre land søkte de norske kapitalistene å finne utveier fra den kapitalistiske krisen. Derfor forberedte de krig mot Sovjetunionen på eget initiativ, for å kunne ta del i erobringen av landets ressurser og markeder. Norge var dermed ikke en lakei for de imperialistiske stormaktene, men var selv et imperialistisk land. I 1932 kulminerte denne utviklingen i at NKP erklærte at Norge ikke bare ville delta økonomisk, men også militært i den imperialistiske krigen mot Sovjetunionen. Det økte fokuset på Norges selvstendige rolle i disse årene førte til at NKP ble mer aktive innen fagorganisasjonene i krigsviktige næringer, som NKIF, Transportarbeiderforbundet og Norsk Jernbaneforbund,

både for å forhindre de norske kapitalistenes profittering i den pågående krigen i Kina og for å forhindre norsk deltakelse i den kommende krigen mot Sovjetunionen.

I disse to første fasene av kommunistenes syn på Norges rolle, hadde NKP store problemer med å belegge sin teori om at Norge ville delta i en krig mot Sovjetunionen.. Alt fra Norges deltakelse på internasjonale økonomiske konferanser til diskusjonene om handelsforbindelsene med Sovjetunionen ble forsøkt fremstilt som tegn på norske krigsforberedelser. De fleste av disse påstandene var fullstendig uten hold og virket lite troverdige for det norske folk. Selv under den mindre sovjetvennlige Bondepartiregjeringen fra mai 1931 til mars 1933, forble både de diplomatiske og økonomiske forbindelsene mellom landene uforstyrret. Det var naturlig nok en vanskelig oppgave å overbevise den norske arbeiderklassen om at Norge forberedte til krig mot Sovjetunionen når det faktisk *ikke* foregikk noen slike forberedelser.

Etter nazistene makttovertagelse i Tyskland i 1933 og overgangen til folkefrontpolitikken forekom det en betydelig endring i synet på Norges internasjonale rolle. Som vi har sett tidligere ble det fra denne tiden av satt et skille mellom fascistiske og borgerligdemokratiske stater. Fra å bli betraktet som et krigshissende imperialistisk land, ble Norge nå betraktet som en borgerligdemokratisk småstat som ønsket å unngå krig. Det var ikke lengre gitt at Norge måtte delta i krigen mot Sovjetunionen. Ved å samarbeide med sosialdemokratene og moderate borgerlige krefter for å holde fascistene og de mest reaksjonære kapitalistiske kreftene i landet nede, kunne krigen unngås. NKP gikk med dette over fra å agitere for å styrte den norske staten for å forhindre krigen, til å bli en pressgruppe med mål om å påvirke norsk utenrikspolitikk i retning av kollektiv sikkerhet.

Overgangen til folkefrontpolitikken førte til også til en endring i kommunistenes syn på to andre sentrale spørsmål, nemlig om nøytralitet og militæret. I de to foregående fasene ble det sagt at det var umulig for Norge å holde seg nøytral i den kommende krigen. I den første fasen var det umulig fordi landet som en vasall nødvendigvis ville bli trukket med i krigen av sine ”herrer”. I tillegg forpliktet medlemskapet i Folkeforbundet Norge til å delta i enhver krig som forbundet støttet. I den andre fasen mente kommunistene nøytralitet var en umulighet som følge av den kapitalistiske krisen i Norge og det norske borgerskapets egne interesser i å ta sin del i utbyttet av Sovjetunionen. Ved overgangen til folkefrontpolitikken ble nøytralitet ikke lengre betraktet som umulig, men som uønskelig. For det første måtte Norge inngå i den kollektive sikkerhet for å verge landets suverenitet mot fasciststatenes aggresjon. For det andre anså kommunistene det som moralsk forkastelig at Norge holdt seg passiv og lot land

etter land falle for fascismen.

Det andre sentrale spørsmålet var militæret. Fra NKPs opprettelse og frem til folkefrontperioden anså kommunistene militæret i ethvert kapitalistisk land som et redskap i borgerskapets hender, til bruk både for å hevde kapitalistenes interesser utad mot andre stater og innad mot arbeiderklassen. Likevel var kommunistene imot parolen om avvæpning fordi de mente at borgerskapet alltid ville kunne skaffe seg våpen og at denne parolen dermed bare førte til en avvæpning av arbeiderklassen, som gjorde at den ble stående maktesløs overfor borgerskapet. NKP oppfordret isteden arbeiderne til å gå inn i hæren, drive agitasjon og undergrave disiplinen, slik at den ikke lengre var et trygt redskap for borgerskapet og potensielt kunne bli en revolusjonær kraft på arbeiderklassens side.

I løpet av 1936-1937 endret kommunistene kurs og anså det som viktig å ha en sterk hær for å verge landet mot fasciststatene. Problemet var ikke lengre hæren i seg selv, men at den var styrt av reaksjonære offiserer som representerte en like stor trussel mot Norges suverenitet og demokrati innenfra som fasciststatene gjorde utenfra. Dette synet var basert på erfaringene fra Spania. Løsningen lå i en demokratisering av hæren der de reaksjonære offiserene måtte renskes ut og erstattes av pålitelige offiserer utgått fra den arbeidende befolkningen. Resultatet ble en politikk der kommunistene støttet en sterk hær, men kun dersom styrkingen gikk parallelt med en slik demokratisering.

Holdningene til antikrigspolitikken internt i NKP

Engasjementet rundt NKPs antikrigspolitikken internt i partiet varierte sterkt i løpet av perioden. NKPs første antikrigsaksjoner, som augustkampanjen i 1924, var rene markeringer uten noen stor politisk betydning. NKPs kampanje i forbindelse med Kina på 1920-tallet gikk stort sett ut på å fremme solidaritetsparoler i fagforeninger og på møter, uten at det opptok betydelige deler av partiets krefter. Når Komintern derimot gjorde antikrigsarbeidet til NKPs fremste oppgave i 1929 oppstod det betydelig misnøye i partiet. Misnøyen gikk både på innholdet i antikrigsparolene og den høye prioriteringen arbeidet fikk. De politiske diskusjonene i partiet foregikk på ledernivå slik at medlemmene ikke forstod seg på analysene og parolene som ble lansert. Antikrigsparolene i 1929 var dessuten svært kontroversielle. Det ble påstått at krigsfaren var akutt, at Norge ville delta i den kommende krigen mot Sovjetunionen og at DNA var med i krigsforberedelsene. Dette stemte ikke overrens med oppfatningen til de norske arbeiderne og heller ikke NKPs egne medlemmer. Når det så ble krevd at antikrigsarbeidet skulle være partiets fremste oppgave og at man i tillegg til å avholde augustkampanjen skulle ta opp krigsfaren på møter som Skienskonferansen og

arbeiderkongressen i august 1929, svarte mange medlemmer med å holde seg passive. Parolen om politisk streik den 1. august møtte også sterk motstand fra ledelsene i partiets høyborger, som i Trondheim, Bergen og Skien. Etter krisen i 1929 og 1930 forsvant den åpne motstanden i distriktene, men passiviteten blant medlemsmassen forble også et problem i de følgende årene.

Med nazistenes maktovertagelse i Tyskland opplevde man en klar økning i aktiviteten blant partiets medlemmer, ved at medlemmene engasjerte seg mer i augustkampanjene og andre antikrigsaksjoner. Dette engasjementet kom blant annet til uttrykk gjennom de mange lokale samarbeidsinitiativene rundt om i landet, ledet an av kommunistene. Engasjementet blant NKPs medlemmer nådde toppunktet i forbindelse med partiets arbeid under den spanske borgerkrigen. Her sto både partiledelsen, distriktsledelsene og medlemsmassen samlet i å fremme partiets paroler, arrangere og delta på møter og delta i innsamlingene til humanitærhjelp. I fagforeningene over hele landet fremmet kommunistene forslag om både resolusjoner for og bevilgninger til den spanske republikken. Kommunistene deltok også aktivt i Spaniakomiteene, med ledende stillinger i flere av dem.

Man kan ut i fra dette konkludere med at engasjementet blant NKPs medlemmer i større grad var et resultat av de objektive forholdene – først og fremst internasjonale begivenheter – enn partiledelsens føringer. Mens NKPs ledelse, til tross for sin sterke innsats, hadde store problemer med å trekke sine medlemmer med i kampen mot krigsfaren mot Sovjetunionen i 1929, sluttet partimedlemmene sterkere opp om antikrigsarbeidet etter hvert som fascismens fremvekst førte til en utbredt krigsfrykt i hele den norske arbeiderbevegelsen.

Oppslutningen om og resultatene av NKPs antikrigspolitik

Som med engasjementet rundt NKPs antikrigsarbeid internt i partiet, varierte også oppslutningen partiet fikk utenfra utover i perioden. I sin første større antikrigskampanje, i forbindelse med krigen i Kina, fremmet kommunistene sitt syn både i sin presse, gjennom møter, i fagforeningene og på Stortinget. Etter forslag fra NKP ble LO i 1925 den første faglige hovedorganisasjonen, ved siden av den sovjetiske, som opprettet en egen hjelpekomité for de kinesiske arbeiderne. NKP var også det eneste partiet som kastet lys over Norges rolle i Kina, ved å avsløre salg av ammunisjon til landet og ved å påpeke de store interessene den norske handelsflåten hadde der. I sitt arbeid for å få stoppet ammunisjonssalget fikk NKP gjennomslag for en resolusjon i Transportarbeiderforbundet om å blokkere fremtidige forsendelser. Kommunistene fikk også gjennom sine antikrigsparoler i andre fagforbund og samorganisasjoner, deriblant i den krigsviktige kjemiske industrien.

Ved Storbritannias diplomatiske brudd med Sovjetunionen i 1927 var DNA og LO samstemte med kommunistene i å ta parti med Sovjetunionen. DNA fratok mye av initiativet fra NKP ved at det sammen med LO lagde en egen resolusjon til støtte for Sovjetunionen før kommunistene. Det var også DNA som fikk mest oppmerksomhet etter minnestunden for Vojkov ved den sovjetiske legasjonen, som følge av de sterke reaksjonene på Alfred Madsens tale. Etter politiets razzia mot NKPs kontorer og arrestasjonen av flere av dets ledende tillitsmenn kom derimot NKP tilbake i rampelyset. Arrestasjonene førte til en stor protestbevegelse over hele landet som kommunistene knyttet opp til sin antikrigskampanje. En rekke fagforeninger vedtok resolusjoner både mot krigen og for frigivelsen av de arresterte. I form av oppslutning og konkrete resultater var antikrigsarbeidet til NKP relativt vellykket frem til 1928.

Ved overgangen til ultravenstrekursen kom partiets antikrigsarbeid i en krise. Fra denne tiden av var kampen mot krigen tett forbundet med kampen mot sosialdemokratiet, noe som gjorde det vanskeligere å trekke med arbeidere som var lojale overfor fagbevegelsen eller DNA. I tillegg var det svært få i Norge som kunne si seg enige i NKPs sterkt overdrevne fremstilling av krigsfaren. Når ikke engang NKPs egne medlemmer var enige i parolene og forholdt seg passive under kampanjene var det lite håp om å kunne nå ut til arbeidere utenfor partiets rekke. Det mislykkede antikrigsarbeidet fra 1928 til 1931 må også sees i lys av krisen partiet gikk igjennom på denne tiden, med et sterkt frafall av medlemmer, en svekket stilling i fagbevegelsen og store økonomiske problemer som gjorde at partiets ledelse stort sett måtte håndtere rent administrative saker fremfor politiske.

I løpet av 1932, derimot, klarte NKP igjen å få gjennomslag for sitt antikrigsarbeid. En voksende krigsfare over hele Europa spredte seg også til Norge, og NKPs paroler virket ikke lengre like virkelighetsfjerne som tidligere. I løpet av sommeren 1932 vedtok flere fagforbund resolusjoner hvor de uttrykte at krigsfaren var akutt. Noen av disse, som Norsk Jernbaneforbund og Arbeidsmandsforbundet, vedtok resolusjoner som var helt i tråd med kommunistenes agitasjon. Det største gjennombruddet kom likevel senere, etter det internasjonale antikrigsinitiativet til Henri Barbusse og Romain Rolland. På høydepunktet var den norske avdelingen av denne bevegelsen tilsluttet av organisasjoner som representerte rundt 100.000 personer, og inkluderte også medlemmer av DNA. Da DNA innså kommunistenes dominans i bevegelsen og dermed gikk til kamp mot den, falt det meste av tilslutning vekk. NKP klarte likevel å holde på en del av de tilsluttede organisasjonene og særlig var samorganisasjonen i Oslo av stor betydning. At DNA satte så sterke krefter inn på å

bekjempe NKPs antikrigskomiteé i Oslo tyder også på at sosialdemokratene mente NKP hadde oppnådd for mye innflytelse gjennom sitt antikrigsarbeid.

Etter overgangen til folkefrontpolitikken gikk NKP for fullt inn for å opprette et bredt samarbeid i sitt antikrigsarbeid. I begynnelsen var det lite fremskritt, ettersom det var få som trodde kommunistene hadde ærlige hensikter med sine forslag. Fra 1935, derimot, klarte NKP igjen å opprette samarbeid med både fagbevegelsen og DNA flere steder rundt om i landet. Selv om dette bare forekom på noen få steder var det et gjennombrudd for NKP å ha andre med seg i de tidligere fullt ut kommunistiske augustkampanjene.

NKPs mest vellykkede kampanje var uten tvil arbeidet det gjennomførte i forbindelse med borgerkrigen i Spania. Selv om partiet ikke fikk en økt medlemstilsutning, var det i kampanjen for Spania at NKP fikk den største oppslutningen om sine paroler og oppnådde de største resultatene i form av materielle ytelser. NKP sto for en politikk som var mer i samsvar med holdningene i de brede lag av den norske arbeiderbevegelsen enn det DNA gjorde: i sin motstand mot ikke-intervensjonen, i kravet om at den spanske republikken skulle få kjøpe våpen, i støtten til de frivillige. På utallige møter i fagorganisasjonene ble det vedtatt resolusjoner som var i tråd med kommunistenes standpunkter. Kommunistenes innsats i det humanitære hjelpearbeidet for Spania var, partiets størrelse tatt i betraktning, betydelig. I tillegg til å jobbe aktivt i Spaniakomiteene drev kommunistene også egne innsamlingsaksjoner. NKP stod også bak den illegale vervingen og organiseringen av de frivillige. På tross av forbudet og politiets mange forsøk på å stoppe virksomheten var det i underkant av 250 nordmenn som kjempet på republikkens side i borgerkrigen, hvorav de fleste ankom Spania med hjelp fra NKP.

Utformingen av NKPs antikrigspolitikk og forholdet til Komintern

Vi har sett at i de første par årene av NKPs eksistens hadde partiet et stort sett abstrakt og teoretisk syn på krigen. Fra 1927 utviklet NKP en mer dyptgående analyse av Norges rolle etter at antikrigsarbeidet ble oppjustert på Kominterns dagsorden som følge av krigsfrykten i Sovjetunionen, og det ble det krevd en mer konkret analyse av krigsspørsmålet i de enkelte land. Fra og med overgangen til ultravenstrekursen ble Kominterns rolle stadig mer dominerende. NKPs landsmøte i 1929 sluttet seg til resolusjonene fra Kominterns 6. kongress og erklærte kampen mot krigen som partiets fremste oppgave. På landsmøtet gikk NKP også inn for en sterk internasjonal orientering og bestemte at siden imperialismen var internasjonal var det ikke behov for noen særegen politikk for Norge. Kominterns paroler var

allmenngyldige. I stadig større grad fikk NKP konkrete direktiver om hvilke antikrigssaker som skulle prioriteres og hvordan arbeidet skulle gjennomføres. Før NKPs viktigste møter, som sentralkomitémøter og landsmøter, ble dagsorden og paroler vedtatt på møter i Komintern. Analysene om Norges rolle i krigsspørsmålet ble også hovedsaklig utviklet i Moskva. NKPs ledere motsatte seg ikke dette, tvert imot var det enighet om den sterke internasjonale orienteringen det ble lagt opp til.

At NKP hadde liten frihet til å utforme sin egen politikk kom tydelig til uttrykk i forbindelse med partiets henvendelse om enhetsfront med DNA i april 1933. På tross av at NKPs ledelse fulgte føringene Komintern la opp til i dette tilfellet, ble den beskyldt for å ha gått for langt i enhetsarbeidet. NKPs ledere mente de hadde handlet riktig, men bøyde seg likevel for Kominterns kritikk, tok selvkritikk for sine handlinger og godtok en utskifting i partiledelsen. I utformingen av NKPs antikrigspolitik under folkefronten var også Kominterns innflytelse klart avgjørende. Under forberedelsene til 1. augustkampanjen i 1934 gikk NKP raskt over fra å kritisere sosialdemokratiet og gå inn for enhetsfront nedenfra, i tråd med ultravenstrelinjen, til å direkte henvende seg til DNAs ledelse med forslag om samarbeid i antikrigskampanjen, i tråd med den nye folkefrontlinjen. Under folkefrontperioden hadde NKP mer handlingsrom i å bestemme hvordan det skulle gjennomføre antikrigsarbeidet, særlig i forbindelse med kampanjen for Spania. I alle de grunnleggende spørsmålene var det likevel Komintern som avgjorde politikken.

Om utformingen av NKPs antikrigsarbeid for hele perioden kan det dermed slås fast at det var Komintern som stod bak de grunnleggende analysene og strategiene NKP fulgte og som avgjorde hvilke saker partiet skulle prioritere. Det kan også merkes en tydelig utvikling utover i perioden ved at Kominterns innflytelse ble stadig sterkere. NKPs antikrigspolitik var dermed ikke utformet etter særegne norske forhold, men på internasjonale forhold som Komintern rettet sin politikk ut fra. Hvor aktuell og appellerende denne politikken var i det norske samfunnet varierte dermed mye, med påstandene om DNAs deltakelse i krigsforberedelsene mot Sovjetunionen som et eksempel på en lite troverdig og lite slagkraftig parole, og kommunistenes politikk under borgerkrigen i Spania som et eksempel på en populær politikk.

Kilder og litteratur

Kilder:

RGASPI - Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie i Moskva

Norges Kommunistblad 1923-1929

Arbeideren 1929-1939

Arbeiderbladet 1925-1938

Stortingsforhandlingene 1927, 1929, 1937, 1938

Hansen, Arvid G.: *Norge og den næste krig*. Oslo 1927.

Kristiansen, Henry W.: *Verg landet mot fascismen. Sammentrengt referat av Henry W. Kristiansens foredrag på Norges kommunistiske partis sentralkomites møte 4.-5. febr. 1939*. Oslo 1939

Litteratur:

Amundsen, Hans: *Norsk Jernbaneforbund gjennom 60 år. 1892-1952*. Oslo 1952

Bjørgum, Jorunn: *Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund. Gjennom 50 år. 1923-1973*. Drammen 1973.

Bolloten, Burnett: *The Spanish Civil War. Revolution and Counterrevolution*. London 1991.

Danielsen, Egil: *Norges utenrikspolitikk overfor Sovjet-Unionen 1917-1940*. [Oslo] 1964.

Dreyer, Edward L.: *China at War, 1901-1949*. London 1995.

Fure, Odd-Bjørn: *Norsk utenrikspolitikk historie, Bind 3: Mellomkrigstid 1929-1940*. Oslo 1996.

Gorodetsky, Gabriel (red.): *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*. London 1999.

Haldorsen, Torstein: *Norges kommunistiske parti 1936-1938. Om NKPs rolle og innflytelse i folkefrontens periode*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1972.

Halvorsen, Terje: "Enhet med 'socialfascistene'? NKPs forslag om samarbeid med DNA våren 1933." *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 2, 1985. Oslo 1985.

Hansen, Arvid G.: *Fra Lasalle til Lenin. En historikk over den norske arbeiderbevegelse og Norges kommunistiske parti*. Oslo 1929.

Hansen, Elin: *NKP og Komintern under den tidlige fasen av Kominterns "tredje periode" 1927-1930*. Hovedoppgave i historie, Univeritetet i Oslo 2006.

Holtmark, Sven G.: *Norge og Sovjetunionen 1917-1955: En utenrikspolitisk dokumentasjon*. [Oslo] 1995.

Lorenz, Einhart: *Det er ingen sak å få partiet lite, NKP 1923-1931*. Oslo 1983.

Krogstad, John Atle: *Kommunistene i Trøndelag 1936-45. Kamp mot krig og fascisme*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Trondheim 1975.

Kvaløy, Arve: *Norske frivillige i den spanske borgerkrig. Norsk humanitær og militær hjelp til republikken 1936-1939*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo 1996.

Lippe, Just: *Norges kommunistiske partis historie I*. Oslo 1963.

Maurseth, Per: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 3: Gjennom kriser til makt (1920-1935)*. Oslo 1987 (Redaktører: Arne Kokkvoll, Jakob Sverdrup).

McDermott, Kevin & Agnew, Jeremy: *The Comintern – A History of International Communism from Lenin to Stalin*. London 1996.

Nation, R. Craig: *Black Earth*. Ithaca, N.Y 1992.

Outzen, Erling: *Kommunistane og militærspørsmålet 1923-1930*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen 1982.

Pryser, Tore: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge, bind 4. Klassen og nasjonen (1935-1946)*. Oslo 1988. (Redaktører: Arne Kokkvoll, Jakob Sverdrup).

Roberts, Geoffrey: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War. Russo-German Relations and the Road to War, 1933-1941*. Basingstoke 1995.

Stubbergaard, Ylva: *Stat, kris och demokrati: Lapprörelsens inflytande i Finland 1929-1932*. Lund 1996.

Thomas, Hugh: *The Spanish Civil War* (3rd edition), London 1977.

Oppslagsverk:

Friis, Jakob & Hegna, Trond: *Arbeidernes leksikon*. Oslo. 6 bind, 1932-1936.

Henriksen, Petter (hovedred.): *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon*. Oslo 2005-2007

Palmowski, Jan: *A Dictionary of Contemporary World History. From 1900 to the present day*. Oxford 2004.

Internett:

Marxists Internet Archive: <http://www.marxists.org>

International Institute of Social History: <http://www.iisg.nl/>